وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ

تے جہڑی تھارا بچوں اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ غی فرمانبردار بݨ غے رہ غی اور چنگا عمل

صَالِحًا نُّؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا

کرے غی ہم اس ناں دوݨوں ثواب دیّاں غا تے ہم نے اس واسطے عزت غی روزی تیّار

كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ

کی وی ہے (۲۱) اے نبیؐ غی بیویو! تم عام کاݪسریاں ہاروں نیہنہ؛

اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ

لہٰذا جے تم پرہیز گاری اختیار کریں تاں (کسے اوپرا بندہ ناݪ) نرم گل نہ کرو! کہ جس آدمی

الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿۳۲﴾ۚ

غا دل ماں روگ ہے وہ کائے تاہنگ (نہ) کرن لگ جئے تے تم چنگی گل کہیا کرو؛

وَقَرْنَ فِيْ بُيُوْتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ

تے تم اپݨاں گھراں ماں رہو تے پہلی جہالت ہاروں ہار سنگار نہ

الْجَاهِلِيَّةِ الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ

دستی پھرو تے نماز غی پابندی کرو اور زکوٰۃ

الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ

دیتی رُہو تے اللہ تعالیٰ اور اس غا رسولؐ غی فرمانبرداری کرتی رُہو (۲۲) (اے نبیؐ غیو) گھر آݪیو! اللہ تعالیٰ تے

اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ

یوہی چاہوے جے وہ تھارا تیں ہر قسم غی گندگی دور کر دئے؛

وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا ﴿۳۳﴾ۚ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ

تے وہ تمناں پاک صاف رکھے (۲۳) تے تھاراں گھراں ماں جہڑی

بُيُوْتِكُنَّ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

آیت اور حکمت غیں (جہڑیں گل) سنائی جیں تم انھاں ناں یاد رکھو بیشک اللہ تعالیٰ

(۲۱) یعنی جس را غلطی ور سزا دونی اسے را نیکی ور جزا وی دونی، بلکہ اللہ غی طرفوں اک خاص عزت آݪی روزی وی عطا وہے غی۔ یوہ سب کجھ اس گلوں کیو نجے تھار ور تبو تے تھاری نسبت بہت اُچی ہے۔

(۲۲) جہڑی گل پچھلی دو آیتاں ماں اشاراں ناݪ کہئی تھی واہی ہُݨ کھول کھول غے صاف صاف لفظاں ماں کہئی جا رہئی ہے۔ یا یوں کہہ لیو جے جن گلاں غی پچھلی دو آیتاں ماں تمہید تھی ہُݨ انھاں ہی غو وضاحتی بیان ہے؛ گل یاہ ہے جے رحمتِ عالم ﷺ غا عقد ماں آݨ آݪیں تے امت غی ماں بݨ آݪیں خوش نصیب کاݪسریں یاہ گل سمجھ لیں جے انھاں غی حیثیت عام مسلمان کاݪسریاں جسی نیہنہ اللہ نے ویہہ رحمتِ عالم ﷺ غا عقد ماں آݨ واسطے چُݨ لیں ہیں۔ تے ویہہ قیامت توڑی آݨ آݪیں ساریں مومن کاݪسریاں واسطے اک نمونوں ہیں۔ لہٰذا جے ویہہ متقی تے پرہیز گار بݨ غے رہݨو چاہویں۔ جس را کہ اج توڑی رہئی ہیں۔ فر انھاں ناں دو گلاں غو خیال رکھݨو پوے غو، اک ہر قسم غی بے حیائی تیں دور رہݨ غو، دوجے ساراں تیں بدھ غے اللہ غی فرمانبرداری غو، پہلی گل ور عمل کرن واسطے فرمایو جے فر ویہہ مٹھا تے رسیلا لارا آݪا انداز سنگ کسے ناݪ گل نہ کریں کیونجے کاݪسری غی آواز ماں اللہ نے قدرتی اک اسی چھک رکھی ہے جہڑی مڑداں اپنے در چھک لئے! فرمایو! جیکدے تم رسیلا انداز ناݪ گل کریں غیں فر ہو سکے کوئے دل غو ماندو اپݨاں دل ماں ہوس غا خیال پیدا کر غے اپݨی آخرت خراب کر بیسے۔ بلکہ تمناں جد وی کسے نامحرم ناݪ گل کرنی پے جئے تم جاݨ بجھ غے رُکھّا پھکّا سخت انداز ناݪ گل کرو! ور گل سدا سہݨی ادب آݪی دستور غے مطابق ہی ہو حضرت شاہ عبدالقادرؒ نے اس سارا مفہوم ناں اس را بیان کیو جے اس را گل کرو جس را ماں بچہ ناݪ کریں؛ اسے سلسلہ ماں دوجی ہدایت یاہ دتی کہ کاݪسری ناں سَدا اپݨاں گھر غے اندر رہݨوں چاہئے۔ مومن کاݪسری غو کم محفلاں تے بزاراں غی رونق بݨوں یا ملک غو نظام چلاݨوں نیہنہ اس غو کم اپݨاں گھر غو نظام چلاݨوں ہے، تے جیکدے مجبوری ماریاں خاص ضروت ور باہر نکلݨوں ہی پے جئے فر اسلام تیں پہلاں جاہلیت غا زمانہ ہاروں بݨ ٹھݨ غے لش پھش ناݪ لوکاں ناں اپݨاں بݨاؤ سنگار دس دس غے نیہنہ نکلݨوں چاہئے بلکہ سِدّا سادا پڑدا آݪا کپڑا لا غے تے اپݨاں وجود غو پڑدو کر غے نکلݨوں چاہئے جس غا کجھ احکام سورت نور ماں گذر گیا ہیں۔ اس آیت پاک تیں پتو لگو کہ کاݪسریاں غو بݨ ٹھݨ غے گھروں نکلݨوں بزاراں غی رونق بݨو یاہ سوا چوداں سو سال تیں پہلی جاہلیت ہے۔ اس ماں ''ماڈرن'' ہوݨ غی کوئے گل نیہنہ، تے یاہ جاہلیت اپݨوں ناں پہانویں کجھ وی رکھ لئے ور رہ غی ''جاہلیت'' ہی۔ دوجی گل غی وضاحت کرتاں فرمایو جا رہیو ہے کہ جد تھاری حیثیت عام مومن کاݪسریاں تیں اُچی ہے لہٰذا تمناں ساراں تیں بدھ غے نماز غی پابندی کرنی لوڑیئے۔ تے زکوٰۃ ادا کرن غو زیادہ خیال رکھݨوں چاہئے، تے اللہ اور اس غا حبیب ﷺ غی اطاعت کرنی لوڑیئے فائدو:- یہ ساریں گل کہئیں تے ''ازواجِ مطہرات'' ناں ہیں ور حکم ہر ایکݨ مومن کاݪسری ناں یوہی ہے۔

(۲۳) یعنی اللہ نے ان گلاں غو حکم اس واسطے دتو ہے تانجے وہ انھاں گلاں ور عمل کرا غے نبی ﷺ غاں گھر آݪاں ناں خوب پاک صاف کر دیئے انھاں ناں دلاں غی صفائی تے اخلاق اور کردار غی سُچائی نصیب ہو جئے، تے تقوٰی پرہیز گاری تے تزکیہ نفس غی اس اچی منزل ور پج جیں جت اللہ غا خاص نیک بندہ ہی پُج سکیں۔ ''اَهْلَ الْبَيْتِ'' اس لفظ غو ترجموں گھر آݪیں وی ہو سکے تے گھر آݪا وی! ات پچھے تیں ذکر نبی پاک ﷺ غی بیویاں ہی غو چلے کرے لگو، اولاد یا جمائی غی کائے گل نہ پہلاں آئی نہ اگے آ رہئی ہے، بلکہ اگے وی ''ازواج مطہرات'' ہی غو ذکر آ رہیو ہے۔ لہٰذا ات ''اہل البیت'' تیں مراد نبی پاک ﷺ غیں بیویں ہی ہو سکیں۔ اس تیں علاوہ عربی زبان ماں وی یوہ لفظ گھر آݪی واسطے ہی استعمال وہے۔ دیکھو سورت ہود آیت ۷۳، ور رحمتِ عالم ﷺ نے اس لفظ ماں ذری کھل کر غے اَهْلَ الْبَيْتِ (گھر آݪاں) ماں اپݨی صاحبزادی حضرت فاطمہؓ تے جمائی حضرت علیؓ اور حضرت حسنؓ حسینؓ وی شامل فرما لیا ہیں جے یہ وی میرا گھر آݪاں

بچوں ہیں جس را کہ مسند احمدؒ غی اک روایت ماں ہے۔ سگوں قرآن غا لفظ ''عَنْکُمْ'' ماں وی اس گل دراشارو ہے کہ اَھْلَ الْبَیْتِ تیں اصل مراد تے نبی پاک ﷺ غیں بویں ہی ہیں وراس ماں اولاد وی شامل ہے۔ یاہ تفصیل اس گلوں سنائی پئی کہ کجھ دل غاں کالاں نے ات اپنا خاص مقصد پچھے بالکل ہی اک پٹھی گل کہئی ہے جے ''اہل البیت'' ماں بویں آ تیں ہی نیہنہ بلکہ اس تیں مراد اولاد تے جمائی ہی ہیں، نعوذ باللہ! حالانکہ اگے پچھے ذکر صرف نبی پاک ﷺ غیں بویاں ہی غو ہور ہیو ہے۔ فراسو پٹھو مطلب کڈن آلا کتناں ظالم تے دل غا کالا ہیں۔

(۲۴) یعنی اللہ غی کتاب قرآن پاک تے نبی پاک ﷺ غی حدیثاں ناں یاد رکھو تے انھاں ور عمل کرو! اللہ تعالیٰ نکی موٹی ہر اک گل غی خبر رکھن آلو ہے۔ اس غی آیتاں ماں حکمت ہی حکمت ہے اس نے اپنی حکمت ناں ہی تم رحمتِ عالم ﷺ غا گھر واسطے چُن لیں ہیں۔ اس آیت تیں وی پتو لگو کہ اہل البیت تیں مراد حضرت غیں پاک بویں ہیں کیونجے قرآن انھاں غاں گھراں ماں ہی نازل وہے تھو، خاصکر غے حضرت عائشہ صدیقہؓ غا گھر ماں!۔

(۲۵) پشلا رکوع ماں خاصکر غے ذکر نبی پاک ﷺ غی پاک بویاں غو تھو ہُن عام مومن کالسریاں واسطے فرمایو جار ہیو ہے جے جہڑیں یہ یہ نیکی غا کم کریں غیں انھاں واسطے بخشش تے بہت بڑو اجر ہے۔ اس تیں علاوہ اس آیت غو شانِ نزول یوہ بیان ہووو ہے کہ حضرت اُمِّ سلمہؓ تے کجھ دوجی صحابی کالسریاں نے نبی پاک ﷺ اگے عرض کی تھی: جے کے گل ہے! اللہ تعالیٰ ہر جگہ مڑداں ناں مخاطب فرماوے کالسریاں ناں نیہنہ مخاطب فرماتو، اس ور یاہ آیت نازل ہوئی (مسند احمد) جسماں یاہ گل دسی گئی ہے جے فضلیت ماں مڑد کالسری غے بشکار کوئے فرق نیہنہ یہ نیکی غا کم جہڑو وی کرے غو اس واسطے بخشش تے اجرِ عظیم تیار ہے۔

(۲۶) اس آیت ماں ایکن واقعہ دراشارو ہے تے ایکن ہور رسم غی صفائی کی جارہئی ہے۔ واقعو یوہ ہووو کہ حضرت زیدؓ جہڑا اصل ماں تے اک ازاد خاندان غا فرزند تھا ور کسے وقت ماں ویہہ زبردستی غلام بنا غے بیچ دتا گیا تھا ویہہ حضرت خدیجہؓ غا غلام تھا حضرت خدیجہؓ نے ویہہ نبی پاک ﷺ ناں دے چھوڑیا تھا۔ حضرت نے ویہہ ازاد کر غے اپناں ''منگ پوت'' بنا لیا تھا۔ جد ویہہ جوان ہووا تے رشتہ ناطہ غی لوڑ پئی اس ویلے نبی پاک ﷺ نے انھاں واسطے عرب غا سب تیں اُچّا خاندان یعنی اپنی سکّی پھپّھی امیمہ بنت عبدالمطلب غے گھر اپنی پھپھیری بہن حضرت زینبؓ غو رشتو منگیو۔ یاہ گل عرب غا رواج غے مطابق پچ ہی اوپری تھی۔ کہ اتنا بڑا خاندان غے گھر اسا بندہ غا ساک غی گل کی جئے جہڑو مدتاں توڑی غلام رہیو وہے۔ حضرت زینبؓ تے انھاں غا پہراناں وی اس ور حیرانگی ہوئی اور ویہہ اس ساک واسطے دلیلیں پے گیا۔ ور ہُن اسلام غی لوء آ گئی وی تھی۔ ہُن اُچّا نیواں غی یاہ گل کد برداشت ہو سکے تھی! اللہ غی طرفوں یاہ آیت نازل ہو گئی۔ جے اللہ تے اس غا حبیب ﷺ غا فیصلہ تیں بعد کسے مومن ناں اپناں معاملہ غو کجھ اختیار نیہنہ رہتو۔ بلکہ اس ناں اللہ تے اس غا رسولؐ غو حکم فٹ منوں پوے۔ بس اس آیت غا نازل ہون تیں بعد حضرت زینبؓ تے انھاں غا پہائی اس رشتہ واسطے تیار ہو گیا تے یوہ نکاح ہو گیو اس را اللہ نے اُچّا نِندا غو فرق ختم کرن غی ابتداء اپناں حبیب ﷺ غا گھر تیں ہی کی۔

كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿۳۴﴾ اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ

باریک دیکھن آلو تے خوب خبر رکھن آلو ہے (۲۴) مسلمان مڑد تے مسلمان کالسریں

وَالْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْقٰنِتٰتِ

تے ایمان آلا مڑد تے ایمان آلیں کالسریں اور فرمانبردار مڑد تے فرمانبردار کالسریں

وَالصّٰدِقِيْنَ وَالصّٰدِقٰتِ وَالصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰبِرٰتِ

اور سچ کہن آلا مڑد تے سچ کہن آلیں کالسریں؛ تے صبر کرن آلا مڑد تے صبر کرن آلیں کالسریں

وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ

اور (اللہ اگے) عاجزی کرن آلا مڑد تے عاجزی کرن آلیں کالسریں اور خیرات کرن آلا مڑد

وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ

تے خیرات کرن آلیں کالسریں تے روزا رکھن آلا مڑد اور روزا رکھن آلیں کالسریں

وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ

تے اپنی شرم گاہاں غی حفاظت کرن آلا مڑد اور حفاظت کرن آلیں کالسریں تے اللہ تعالیٰ ناں خوب

اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً

یاد کرن آلا مڑد تے یاد کرن آلیں کالسریں۔ اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ اللہ تعالیٰ نے انھاں واسطے بخشش

وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۳۵﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا

ناں بہت بڑو اجر تیّار کیّو وو ہے (۲۵) تے کسے مومن مڑد تے کسے مومن

مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ

کالسری غو یوہ حق نیہنہ ہے کہ جسویلے اللہ تعالیٰ تے اس غو رسول کسے کم غو فیصلو کر دئے فر انھاں ناں

يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ وَمَنْ يَّعْصِ

اپناں معاملہ ماں کجھ اختیار باقی رہ، تے جہڑو اللہ تعالیٰ تے اس غا

اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿۳۶﴾

رسولؐ غی نافرمانی کرے وہ تے یقیناً صاف گمراہ ہو گیو (۲۶)

وَاِذْ تَقُوْلُ لِلَّذِيْٓ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ

تے (اے نبیؐ یاد کرو) جسویلے تم اس آدمی ناں کہہ رہیا تھا جس ور اللہ تعالیٰ نے احسان کیّو ہے تے تم نے وی اس ور

عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ

احسان کیّو ہے جے اپنی بیوی ناں اپنے کولے رہنؔ دے؛ تے اللہ تعالیٰ تیں ڈر! تے تم اپناں دل ماں

فِيْ نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيْهِ وَتَخْشَى النَّاسَ

واہ گل چھپا رہیا تھا جہڑی اللہ تعالیٰ باندے کرن آلو تھو تے تم لوکاں (غا طعنہ) تیں ڈر رہیا تھا

وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰىهُ ۭ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا

حالانکہ اللہ تعالیٰ اس غو زیادہ حقدار ہے جے تم اس تیں ڈریں (۲۷) فر جد زیدؓ ناں اس کالسری ناںؔ

وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

کائے غرض نیہنہ رہئی تے ہم نے واہ تھارا نکاح ماں دے چھوڑی تا نجے مومناں ور انھاں غا چھو لی لیا وا

حَرَجٌ فِيْٓ اَزْوَاجِ اَدْعِيَاۗىِٕهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ

بچاں غی بیویاں غا بارہ ماں کائے تنگی نہ رہ؛ جد کہ انھاں غی ان کالسریاں ناںؔ کائے غرض

وَطَرًا ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ۝۳۷ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ

باقی نہ رہ؛ اور اللہ غا (اس) حکم نے تے ہو غے ہی رہنوں تھو (۲۸) نبیؐ ور اسا کم ماں

مِنْ حَرَجٍ فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ۭ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ

کائے تنگی نیہنہ جہڑو اللہ تعالیٰ نے انھاں واسطے مقرر کیّو وو ہے جہڑا لوک پہلاں گذر یا ہیں انھاں ماں

خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرَۨا ۝۳۸ۙ

وی اللہ تعالیٰ غو یوہی طریقو رہیو ہے کہ اللہ تعالیٰ غو (ہر) حکم اک متھیو وو فیصلو ہے

الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا

یہ سارا (پیغمبر) اللہ تعالیٰ غا سنیا پہچا نویں ویں تھا تے اسے تیں ڈریں تھا اور

يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ۝۳۹

اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے تیں نیہنہ ڈریں تھا؛ تے اللہ تعالیٰ ہی حساب لینؔ واسطے کافی ہے (۲۹)

(۲۷) یوہ رشتو ہوتے گیو ور قدرت خدا غی دواں جیاں ماں آپس ماں نباہ نیہنہ ہوسکیو، سویرے شام کسے نہ کسے گل ور دواں جیاں ماں نچاقی ہی نچاقی رہ تھی جس غی حضرت زیدؓ رحمتِ عالم ﷺ اگے شکایت وی لاویں تھا تے طلاق دیدینؔ غی گل وی کریں تھا، حضرت انھاں ناں پیار ناںؔ سمجھانویں تھا جے کسے را نباہ آلی گل کرو! انھاں نے اپنی مرضی نہ ہونؔ غے باوجود میرا کہنؔ ور رشتو کیّو ہُنؔ جیکدے طلاق ہوگئیں فر انھاں ناں کتنوں دُکھ وہے غو آیت ماں اسے گل در اشارو ہے جے جس بندہ ور اللہ نے احسان کر غے ایمان غی دولت عطا کی، تم نے احسان کر غے اس ناں چنگا اخلاق سکھایا، ازاد کر غے اپناں خاندان ماں رشتو کرایو تم وی اس ناں فرمانویں تھا جے اللہ تیں ڈرتے اپنی بیوی نہ چھوڑ ور گل چھیکڑ طلاق غے دندے آ لگی تے کسے را آپس ماں نباہ نیہنہ ہوسکیو۔ جس غی وجہ تیں حضرت زینبؓ اور انھاں غا خاندان ناں جہڑو صدموں پجیو اس غا بیان غی لوڑ نیہنہ، نبی پاک ﷺ غا دل ماں اس غو یوہ حل آیو کہ حضرت زینبؓ ناں ہوں اپنا عقد ماں لے آوں اس ناںؔ انھاں غا صدمہ غی تلافی ہو جئے غی حضرت غا دل ماں تے یاہ گل آوے تھی لیکن یوہ ڈر وی لگے تھو کہ عرب غا جاہل لوک مشہور کریں غا جے اپناں منگ پوت غی مطلقہ ناںؔ نکاح کر لیو ہے! حالانکہ یوہ حکم آ گیو تھو جے منگ پوت غو حکم اپناں بچہ جسو نیہنہ ہوتو نہ اس غی گھر آلی نوں بنؔ جئے۔ ور جاہل لوکاں غو کے بساہ! اللہ تعالیٰ اسے غا بارہ ماں فرماوے جے تمناں انھاں جاہلاں تیں ڈرن غی لوڑ نیہنہ تم بس اللہ تیں ڈرو! اور حضرت زینبؓ ناںؔ نکاح غی جہڑی گل تم دل ماں چھپانویں اللہ اس ناں باندے کر دینؔ آلو ہے لہذا یوہ نکاح ضرور وہے غو۔ چھیکڑ یوہی ہووو۔

(۲۸) یعنی حضرت زیدؓ غی طلاق تیں بعد عدت وی پوری ہوگئی اور انھاں ناں حضرت زینبؓ ناںؔ کوئے غرض نیہنہ رہئی فر اللہ نے ہی انھاں غو نکاح اپناں نبی پاک ﷺ ناںؔ کرا چھوڑیو تا نجے اگے جد کدے اسی گل پیش آ جئے اس ویلے مومناں ناں اپناں منگ پوتاں غی طلاق تیں بعد بیویاں ناںؔ نکاح کرن ماں کجھ حرج نہ رہ تے عرب غو گندو رواج وی رحمتِ عالم ﷺ غے ذریعہ ہمیشاں واسطے ختم ہو جئے۔ علماء نے لکھیو ہے جے حضرت زینبؓ ناں طلاق ہونؔ ور جہڑو دُکھ ہووو تھو اللہ نے اپناں حبیب ﷺ ناںؔ انھاں غو آپے نکاح کرا غے وہ دُکھ ختم کرا چھوڑیو۔ اسے را حضرت زیدؓ ناں لوک عرب غا رواج غے مطابق ''زید بن محمدؐ'' کیہنہ ویں تھا۔ ور جد یوہ حکم آیو کہ بچاں ناں اپناں باپ ہی غا ناں ناںؔ ہی بلاؤ تے لوک حضرت زیدؓ ناں فر ''زیدؓ ولد حارثہ'' کہنؔ لگ گیا اس ناںؔ حضرت زیدؓ ناں دُکھ ہووو تھو کہ میرا ناں ناںؔ حضرت غو ناں نیہنہ رہیو۔ اللہ نے قرآن ماں انھاں غو ناں لے غے انھاں غو یوہ دُکھ وی ملت کر چھوڑیو کہ صحابہ کرام بچوں بس چھڑو انھاں ہی غو ناں قرآن ماں آیو ہے۔

(۲۹) حضرت زبیبؓ غا نکاح ہی غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے یوہ تے اللہ نے طے کیو وو تے فرض کیّو وو تھو، تے جہڑی گل اللہ نے آپ فرض کی وی تھی اس غا کرن ماں نبی پاک ﷺ ور کائے تنگی کس را ہو سکے! حضرت تیں پہلاں اللہ غا جہڑا پیغمبر گذر یا ہیں انھاں ماں وی اللہ غو یوہی طریقو تھو۔ کہ جہڑی گل اللہ غی طرفوں فرض وہے تھی واہ گل وہ بہہ کسے خوف خطرہ تیں بجنؔ کر دیں تھا، پہانویں لوکاں غا رسم رواج غے کتنی ہی خلاف وہے تے لوک کتنوں ہی رولو کیوں نہ کریں، ور اللہ غا پیغمبر اپناں مالک تیں ڈریں ویں تھا تے لوکاں غا ڈنڈ رولا تیں قطعاً نیہنہ ڈریں تھا۔ فر اللہ تعالیٰ غو ہر اک کم طے کیّو وو ہے اس غو اک خاص وقت وہے تے اس ماں حکمت ویں اس نکاح غو وی اک طے کیّو وو وقت تھو۔ تے اس نے اپناں ویلا ور ضرور ہونوں تھو، جہڑو ہو گیو ہے۔

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ

محمد ﷺ تھاراں مڑداں بچوں کسے غا باپ نیہنہ بلکہ ویہہ

رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ

اللہ تعالیٰ غا رسول تے ساراں نبیاں تیں چھیکڑ ماں آنٓ آلاٗ ہیں ؛ تے اللہ تعالیٰ ہر چیز ناں

شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٤٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا

جانٹ آلو ہے (٣٠) اے ایمان آلیو ! اللہ تعالیٰ ناں بچ زیادہ

كَثِيْرًا ﴿٤١﴾ وَّسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِيْ

یاد کرو ؛ تے سویرے شام اس غی تسبیح کرو ! وہ ہی تے ہے جہڑو

يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ

تھارا در اپٹٗی رحمت ٹورے تے اس غا فرشتا وی ! تانجے وہ تمناں اندھیریاں تیں کڈ غے

اِلَى النُّوْرِ ؕ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ﴿٤٣﴾

لوء ماں لیاوے تے وہ ایمان آلاں ور بچ ہی مہربان ہے ؛

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ۚۖ وَاَعَدَّ لَهُمْ

جس تہاڑے ویہہ اس ناںٗ ملیں غا انھاں غو استقبالٓ ’’سلام‘‘ ناںٗ وہے غو، تے اس نے انھاں واسطے

اَجْرًا كَرِيْمًا ﴿٤٤﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ

عزت آلو اجر تیار کیو وو ہے (٣١) اے نبیؐ ہم نےٗ تم گواہی دینٗ آلاٗ

شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿٤٥﴾ وَّدَاعِيًا

تے خوشخبری سنانٗ آلاٗ تے ڈرانٗ آلاٗ بنا غے چلایا ہیں ؛ تے اللہ غا حکم ناںٗ

اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُّنِيْرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ

اس در بلانٗ آلاٗ تے لوء کرنٗ آلو دیو بنا غے ؛ تے تم موم‌ناں

الْمُؤْمِنِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيْرًا ﴿٤٧﴾

ناں خوشخبری دے دیو جے انھاں واسطے اللہ تعالیٰ غی طرفوں بہت بڑو فضل ہے ؛

(٣٠) یعنی تم حضرت زینبؓ ناں نبی پاک ﷺ غی نُوں (بہو) کس را کیہنہ !! جدکہ حضرت تے کسے مڑد غا باپ ہی نیہنہ، اپٹاں چار صاحبزادا حضرت قاسمؓ، طیبؓ، طاہرؓ، ابراہیمؓ ہیں جہڑا چارے نکاں ہوتاں ہی اللہ ناں پیارا ہوگیا ’’مڑد‘‘ بنٹ غی عمر توڑی پجُیا ہی نیہنہ ! فرنُوں کس را ہو سکے ! تے حضرت زیدؓ تے حارثہ غا صاحبزادہ ہیں انھاں ناں زید ولد محمد (ﷺ) تے لوک عرب غا رواج ور کیہنہ تھا۔ حقیقت ماں ویہہ حضرت غا پوت نیہنہ تھا فر انھاں غی بیوی حضرت غی نُوں کس را ہو سکے !! لہٰذا لوکاں غیں ساریں گل چھڑ و جاہل پونٗوں ہے حقیقت کجھ نیہنہ۔ ہاں ! محمد ﷺ اللہ غا رسول تے ’’خاتم النبین‘‘ ہیں۔ ’’خاتم النبین‘‘ غا دو ترجمہ مشہور ہیں اک یوہ جے حضرت ساراں نبیاں تیں چھیکڑ غا نبی ہیں تے حضرت ور نبیاں غو یوہ سلسلو ختم ہوگیو ہے ہُنٗ قیامت توڑی کوئے نبی نیہنہ آسیں۔ تے دو جو ترجموں یوہ جے ’’حضرت نبیاں غی مہر ہیں‘‘ یعنی نبیاں غو سلسلو ختم کر غے حضرت اس ور آخری مُہر ہیں ہُنٗ کدے کوئے نبی نیہنہ آسیں۔ اس را دواں ترجماں غو مقصد اِکّو ہے رحمتِ عالم ﷺ نے اس غی وضاحت کرتاں فرمایو ! ہوں آخری نبی ہوں میرے تیں بعد کسے را غو کوئے نبی نیہنہ، تے حضرت نے فرمایو میرے تیں بعد کجھ فراڈی پخنڈی کھلاویں غا انھاں بچوں ہر اک دعوو کرے غو جے ہوں نبی ہوں ور ویہہ سارا دجال کذاب‘‘ یعنی پخنڈی تے چُھوٹھا ویں غا (بخاری، ابوداؤد) اس ور ساری امت غو اتفاق ہے کہ حضرت تیں بعد قیامت توڑی کوئے نبی نیہنہ ہوسکتو تے جہڑو اس را غا چُھوٹھا دعوا کرے وہ کافر تے واجب القتل ہے۔ اسے گلوں جد کدے کسے فراڈی نے اسی گل کی، کسے نے اس ناںٗ نہ بحث مناظرو کیّو نہ اس کولٗوں دلیل منگی بلکہ سِدّی اس غی منڈی لاہ دتی پہانویں اسا فراڈی غو کم تمام کرن واسطے امت ناں کتنی بڑی قربانی ہی دیٹٗی پئی جس را کہ حضرتِ صدیق اکبرؓ غا دورِ خلافت ماں مسیلمہ کذاب نے نبی ہونٗ غو دعوو کیّو تے کسے نے اس کولٗوں دلیل نیہنہ منگی بلکہ حضرت صدیقؓ نے اس غے خلاف جنگ غو اعلان کر دتو جسماں صحابہ کرام نے اتنی بڑی قربانی دتی کہ چھڑا قرآن غا حافظ تے قاری ست سو صحابۂ کرام شہید ہووا اور بچر توڑی اس دجال غو کم نیہنہ ہووو پچھے نیہنہ ہٹیا۔ کیونجے یوہ سِدّ و نبوت ور حملو تھو۔ اس تیں بعد اسود عنسی، قرامطہ تے دوجا بچ سارا فراڈی ہر دور ماں نبوت غو دعوو کرتا تے مُنڈی لواہتا رہیا۔ لیکن ہائے افسوس ! اس آخری دور ماں انگریزاں نے اپٹٗی طرفوں مرزو غلام احمد قادیانی ملعون نبی بنا غے اُس ویلٗے کھلو کیّو جدات اسلامی حکومت غو دیو بجھیو وو تھو اس گلوں اس ملعون غی کوئے مُنڈی نیہنہ لاہ سکیو۔ تے اس غی ناپاک ذریت دنیا ماں پھیلتی چلی گئی۔ ہُنٗ خدا ہی صدیقِ اکبرؓ غا کسے جانشین ناں پیدا کرے جہڑو انھاں غا ناپاک وجود تیں خدا غی پاک زمین ناں پاک کر دیئے۔ ور بچر توڑی یاہ ناپاک بوٹی اکلتی نیہنہ اچر توڑی مسلماناں واسطے ضروری ہے کہ ویہہ اس پلیت قوم تیں بالکل کنی ریہنہ۔

(٣١) اپر نبی پاک ﷺ غیں صفت بیان ہو رہئی تھیں۔ اگے وی حضرت غی صفتاں ہی غو ذکر ہے ور ات ذری اڑک غے اللہ ایمان آلاں بنداں ناں یاد کرواوے جے ہم نےٗ رحمتِ عالم خاتم النبین ﷺ غی امت ماں تمناں پیدا کر غے کتنوں بڑو احسان کیّو ہے ! اس غو تقاضو ہے کہ تم اللہ تعالیٰ ناں خوب کسّ غے یاد کرو ! حضرت ابنِ عباس غو تفسیراں ماں یوہ ارشاد آوے کہ اللہ نے جتنیں عبادت فرض کیں انھاں غی کجھ تعداد رکھی مثلاً روزہ سال ماں اک مہیناں غا، نماز رات تہاڑی ماں پنج واری، حج زندگی ماں اک واری ور اللہ غا ذکر واسطے کوئے حد نیہنہ جتنوں ہو سکے، زبان ناںٗ دل ناںٗ، اپٹاں عمل ناںٗ بچر توڑی ہوش قائم ہے اچر توڑی اس غو ذکر کرتا رُہو فر اس غی یاد واسطے کوئے خاص ویلٗو مقرر نیہنہ فرمایو بلکہ سویرے شام ہر ویلٗے اس غی پاکی بیان کرتا تے تسبیح کرتا رُہو۔ اس غو نتیجو یوہ نکلے غو کہ اللہ تعالیٰ غی رحمت نازل ہو جئے غی تے اللہ تعالیٰ اپٹاں فضل ناںٗ نواز دیئے غو، بلکہ اللہ غا فرشتا وی اساں نیک لوکاں واسطے اللہ تعالیٰ اگے رحمت غی دعا کریں غا۔ اللہ غی یاہی رحمت بندہ ناں جہالت تے گمراہی غی اندھیریاں تیں کڈ غے ایمان، تقویٰ، پرہیز

وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ

تے تم کافراں اور منافقاں غی گل نہ منیوں تے نہ انھاں غا ستان غو خیال کریو ،

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا (۴۸) يٰٓاَيُّهَا

تے اللہ تعالیٰ ور ہی پُہر وسو رکھو ! تے اللہ تعالیٰ ہی کم بنّانؔ واسطے کافی ہے (۳۲) اے

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ

ایمان آلیو ! جسویلے تم مومنؔ کالسریاں نالؔ نکاح کریں فرتم انھاں ناں ہتھ لانؔ تیں

قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ

پہلاں ہی طلاق دے چھوڑیں تاں تھاری انھاں ور کوئے عدت نیہنہ

تَعْتَدُّوْنَهَا ۚ فَمَتِّعُوْهُنَّ وَسَرِّحُوْهُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا (۴۹)

جہڑی تم شمار کریں تے تم انھاں ناں کجھ سمان دے غے سُہنی طرح رخصت کر چھوڑو (۳۳)

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِيْٓ اٰتَيْتَ

اے نبیؐ ہم نے تھارے واسطے تھاریں ویہہ بیویں جائز کر چھوڑیں ہیں جھاں غو مہر تم نے

اُجُوْرَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ مِمَّآ اَفَاۗءَ اللّٰهُ

ادا کر چھوڑیو ہے تے ویہہ گولیں وی جہڑیں اللہ غی دتی وی غنیمت بچوں تھاری ملکیت ماں

عَلَيْكَ وَبَنٰتِ عَمِّكَ وَبَنٰتِ عَمّٰتِكَ وَبَنٰتِ

آ گئیں ہیں ؛ تے تھاراں چاچاں غیں کڑیں نالے تھاریں پھپھیاں غیں کڑیں تے تھاراں ماں ماں

خَالِكَ وَبَنٰتِ خٰلٰتِكَ الّٰتِيْ هَاجَرْنَ مَعَكَ ۡ وَامْرَاَةً

غیں کڑیں تے تھاریں موسیاں غیں کڑیں جھاں نے تھارے نالؔ (اللہ غا رستہ ماں) ہجرت کی، تے واہ

مُّؤْمِنَةً اِنْ وَّهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ

مومن کالسری وی جہڑی بجن مہر تیں اپنوں آپ نبیؐ غے حوالے کر چھوڑے اس شرط ور کہ نبیؐ وی اس نالؔ

النَّبِيُّ اَنْ يَّسْتَنْكِحَهَا ۤ خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُوْنِ

نکاح کرنوں چاہویں ، یاہ گل (اے نبیؐ) چھڑی تھارے واسطے ہی ہے ہورناں

گاری تے علم غی لوء ماں لیاوے۔ موموناں ناں ان گلاں غی اسّے گلوں توفیق وہے کیونجے اللہ غی رحمت انھاں غے نالؔ وہے تے اللہ انھاں ور مہربان وہے۔ خیر! یاہ تے دنیا غی گل ہے فراسا نیک بندا جد آخرت ماں اپنّاں مالک غی بارگاہ ماں پچیں اللہ تعالیٰ آپ ’’سلام‘‘ کہہ غے انھاں غو استقبال فرماوے جس را کی سورت یسین آیت/۵۸ ماں وی ہے تے فرشتا وی انھاں ناں سلام ہی سلام کریں جس را سورت نحل آیت/۳۲ ماں ہے بلکہ ویہہ آپس ماں وی ایکنؔ دوجاناں سلام کرتا تے سلامتی غی دعا دیتا ویں غا تکو سورت یونس آیت/۱۰ تَحِيَّتُهُمْ ماں یہ ترے ہی گل شامل ہیں۔

(۳۲) ان آیتاں ماں حضرت غیں پنج صفت بیان فرما غے حکم ہو رہیو ہے جے تم ایمان آلاں ناں جنت غی، اللہ غا فضل تے دنیا اور آخرت ماں کامیابی غی خوش خبری سنا دیو، تے نہ ان منافقاں کافراں غی گلاں در کجھ تہان کرو تے نہ ہی انھاں غی تکلیف پہچان غو کجھ خیال کرو! جہڑیں یہ حضرت زینبؓ غا نکاح غیں گل اڈا اڈا غے پہچا رہیا ہیں۔ کیونجے اللہ غو فضل تھارے نالؔ ہے لہذا تم اسے ور پُہر وسو کرو! وہ ہر اک کم بنّان واسطے تے کارسازی واسطے سُدّ وہے۔ جہڑیں پنج صفت بیان کیں ہیں انھاں ماں (۱) پہلی صفت یاہ ہے کہ تم گواہ ہیں۔ تھاری ذات امت واسطے اک نمونو ہے تے قیامت غے تہاڑے تم گواہی دیں غا کہ کس نے اللہ غو دین قبول کیّو تھو تے کس نے تھاری مخالفت کی تھی بلکہ پشلاں پیغمبراں غیں امت وی جد اپنّاں نبیاں غی تبلیغ تیں نمکر جیں غیں اس ویلے تم ہی نبیاں غا حق ماں گواہی دیں غا کمارواہ البخاری، والنسائی، والترمذی عن ابی سعیدؓ۔ (۲) تے تم نیکو کار موموناں ناں جنت غی خوش خبری دینؔ آلا (۳) تے گناہ گاراں نافرماناں ناں جہنم غا عذاب تیں ڈرانؔ آلا ہیں (۴) اور اللہ غا حکم نالؔ اس غاں بنداں ناں اللہ در بلانؔ آلا (۵) تے اک چمکتا دیّا ہیں کفر، شرک تے جہالت غی انھیریاں تیں جس ناں وی باہر آنوں نصیب وہے وہ اسے بلتا دیّا غی لوء نالؔ ہی باہر آ سکے۔ تے ہُنؔ قیامت توڑی اسے دیّا غی لوء رہ غی اور جہڑو وی تقوٰی، پرہیز گاری غی اچی منزلؔ واسطے لوء حاصل کرنی چاہوے غو تے اپنّاں دل غو دیو بالنو چاہوے غو وہ اسے دیّا تیں بالؔ سکے غو۔

(۳۳) نبی پاک ﷺ غی بیویاں غو ذکر چل رہیو تھو اسے بارہ ماں اک ہدایت یاہ دتی جا رہئی ہے کہ جد کسے کالسری نالؔ نکاح تیں بعد رخصتی تے میاں بیوی غی ملاقات اور ہم بستری تیں پہلاں ہی طلاق ہو جیں اسی کالسری واسطے پہلو حکم تے یوہ ہے کہ طلاق تیں بعد اس ناں دوجیاں کالسریاں ہاروں عدت گذارن غی لوڑ نیہنہ بلکہ اس واسطے جائز ہے کہ فٹ دوجی جگہ نکاح کر لئے۔ دوجو حکم یوہ دتو کہ جیکدے طلاق توڑی گل پج ہی گئی ہے ہُنؔ جدائی وی چنگی طرح اخلاقی اصولاں غے مطابق کرو! جے مہر پہلاں مقرر کیو وو وہے تاں اڈّو مہر دے غے چنگی طرح چھوڑ دیو جس را سورتِ بقرہ ماں ہے تے جے مہر طے نہ کیّو وو وہے تاں اپنّی حیثیت تے نیک لوکاں غا دستور غے مطابق کپڑاں غو سوٹ تے ہور رخصت کرن غو سمان دے غے چھوڑ دیو، اس مسئلہ غی ہور تفصیل واسطے سورت بقرہ آیت/۲۳۶ تے ۲۳۷ غی تفسیر تکو۔

(۳۴) جس راہور مچ ساریں گلاں ماں نبی پاک ﷺ غی اک خاص خصوصیت ہے۔ اسے را نکاح غا بارہ ماں وی حضرت واسطے کجھ خاص مسئلہ ہیں جہڑا ات بیان ہور ہیا ہیں یہ چار مسئلہ ہیں (۱) جس کاں٘سری غو وی حضرت نے مہر دید تو ہے فرمایو واہ تھارے واسطے حلال ہے پہانویں تعداد چارتیں زیادہ ہی کیوں نہ ہوجئے حالانکہ امت واسطے چارتیں زیادہ کاں٘سریاں ناں٘ نکاح جائز نیہنہ ہے (۲) جنگ غا مدان ماں گولیں بنن آنّیاں واسطے فرمایو کہ غنیمت غی تقسیم تیں پہلاں ہی یعنی عام تقسیم تیں کنی کر غے تم جس ناں اپݨی گولی بݨانی چاہویں بݨا سکیں جس را کہ حضرت صفیہؓ ناں حضرت نے ازاد کر غے انھاں ناں٘ نکاح کر لیو تھو تے حضرت ماریہ قبطیہؓ گولی بݨ٘ گئیں تھیں گولیاں غی عالماں نے اک خصوصیت یاہ وی لکھی ہے کہ حضرت غی گولیں وی امت غیں ماں ہیں حضرت تیں بعد کوئے انھاں ناں٘ نکاح نیہنہ کر سکتو (۳) تیجی خاص گل یاہ ہے کہ نبی ﷺ غا ددھیال٘ یا ننھیال٘ بچوں بس ویہہ ہی کاں٘سریں حلال ہیں جنھاں نے مکہ تیں پہلاں مدینہ ہجرت کی وی وہے دوجیں نیہنہ۔ جد کہ امت واسطے چاچا غی، پھپّی غی، ماسی غی، ماما غی کُڑی ناں٘ نکاح واسطے یاہ شرط نیہنہ۔ (۴) جہڑی کاں٘سری اپݨوں آپ حضرت ناں ’’ہبہ‘‘ کر دیئے یعنی واہ یاہ کہہ دیئے جے ہوں مہر نیہنہ لیسوں، واہ وی رحمتِ عالم ﷺ واسطے جائز ہے ور ایسو ہوو کدے نیہنہ۔ جد کہ امت واسطے مہر ادا کرنوں ضروری ہے فر فرمایو جے یہ گل تھارا واسطے خاص ہیں باقی عام مسلماناں واسطے ہم نےٚ جو کجھ فرض کیّو ہے وہ تے یاد ہی ہے۔ اور رحمت عالم ﷺ واسطے یہ خصوصیت اس گلوں رکھیں تانجے کسے گل ماں تنگی نہ رہ تے جد جہڑی گل مناسب سمجھیں اس ور عمل کریں کیونجے رحمتِ عالم ﷺ نے جو کجھ کرنوں ہے وہ تے امت غا فائدہ تے دین غی مصلحت واسطے ہی کرنوں ہے۔

(۳۵) رحمتِ عالم ﷺ واسطے اک ہور خصوصیت بیان ہو رہئی ہے۔ کہ حضرت اپݨی بیویاں بچوں جس بیوی غی باری چاہویں ختم کر چھوڑیں یعنی اس ناں٘ ہم بستری نہ کریں تے جیکدے کسے بیوی غی باری ختم کی وی وہے۔ اس غا بارہ ماں وی حضرت ناں اختیار ہے کہ جے چاہویں تاں اس ناں٘ فر ملاقات کر سکیں جد کہ امت ناں یوہ اختیار نیہنہ بلکہ جس غی دو یا ترے یا چار بیوی ویں اس ناں انھاں غی باریاں ور عمل کرنوں ضروری ہے۔ فر اس اختیار تے خصوصیت غو فائدو یوہ بیان فرمایو جے اس را تھاریاں ساریاں بیویاں غیں اکھ ٹھنڈیں رہ غیں تے ویہہ دکھیا نیہنہ ہوسیں تے ویہہ ساریں خوش ریہنہ غیں۔ کیونجے ویہہ سمجھ لیں غیں جے حضرت نے جو کجھ کیّو ہے یوہ اللہ غا حکم ور ہی کیّو ہے اور اللہ غا ہر حکم ور ویہہ خوش ہیں ہی۔ اللہ تعالیٰ غو یوہ اختیار دیݨ٘ غے باوجود نبی پاک ﷺ نے آپ کسے بیوی غی کدے باری ختم نیہنہ فرمائی۔ ہاں! حضرت سودہؓ نے آپے اپݨی باری ختم کر غے حضرت عائشہ صدیقہؓ ناں دے چھوڑی تھی۔ تے آخری بماری ماں وی حضرت نے اپݨی ساریاں بیویاں کولوں٘ اجازت لے غے ہی حضرت عائشہؓ غے گھر بماری غا تھاڑا گذاریا تھا۔ فر فرمایو: یاہ تے بس ظاہری انتظام غی گل ہے ور نہ تھارا دل ماں کے ہے وہ تے اللہ تعالیٰ خوب جاݨٚے یعنی تم دل غی محبت ماں بیویاں غے بشکار انصاف نیہنہ کر سکتا۔ نہ واہ تھارا اختیار غی گل ہے اس گلوں اس غی پچھ وی نیہنہ پُچھ تے بس ظاہری چیزاں ماں انصاف غی ہے۔ نبی پاک ﷺ دعا کریں ویں: ربا! یاہ میری بنڈ ہے جہڑی میرا اختیار ماں ہے ور جہڑی چیز تیرا اختیار ماں ہے میرا اختیار ماں ہے ہی نیہنہ (یعنی دلی محبت) اس ماں توں میری ملامت نہ کریئے۔ (ترمذی، نسائی، مسند احمد)

(۳۶) یعنی جتنیں کاں٘سریں اس ویلٚے تھارا نکاح ماں ہیں انھاں تیں بعد ہُݨ٘ ہور کسے کاں٘سری ناں٘ تمناں نکاح کرنوں جائز نیہنہ۔ ہاں! گولیں رکھ سکیں۔ اس ویلٚے حضرت غا نکاح ماں ۹ بیویں تھیں؛ مفسر حضرات فرمانویں کہ جس ویلٚے آیت ۲۸/۲۹ جس ناں آیتِ تخیر کہیو جئے نازل ہوئیں اور ’’ازواج مطہرات‘‘ نے دنیا غی تنگی غے باوجود نبی ﷺ غا عقد ماں رہݨوں پسند کیّو اس

الْمُؤْمِنِيْنَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْٓ

مسلماناں واسطے نیہنہ، ہم ناں چنگی طرح پتو ہے جے ہم نےٚ مسلماناں ور انھاں غی بیویاں

اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُوْنَ

تے انھاں غی گولیاں غا بارہ ماں کے فرض کیّو ہے تانجے (اے نبیؐ)

عَلَيْكَ حَرَجٌ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۞ تُرْجِيْ

تھارا ور کائے تنگی نہ رہ؛ تے اللہ بہت بخشن آلٚو مچ مہربان ہے (۳۴) انھاں بچوں

مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيْٓ اِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُ ؕ

جس ناں تم چاہویں اپݨاں تیں دور رکھو! تے جس ناں چاہویں اپݨٚے کوٹے رکھو!

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ؕ

تے جیکدے تم انھاں بچوں وی کسے ناں اپݨٚے کوٹے بلاویں جہڑی تم نےٚ دور کی تھیں تانویں تھارا اور کوئے گناہ نیہنہ؛

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَ

اس ماں اس گل غی زیادہ امید ہے جے ان بیویاں غیں اکھ ٹھنڈیں ریہنہ، تے ویہہ غم نہ کریں اور

يَرْضَيْنَ بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا

تم انھاں ناں جو کجھ دیں اس ور ویہہ ساریں خوش ریہنہ؛ تھاراں دلاں ماں

فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ۞ لَا

جو کجھ ہے اللہ تعالیٰ اس ناں جاݨٚے تے اللہ تعالیٰ علم آلٚو تحمل آلٚو ہے (۳۵) (اے نبیؐ)

يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْۢ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ

انھاں تیں علاوہ ہور کاں٘سریں تھارا واسطے جائز نیہنہ تے نہ یوہ (جائز ہے) کہ تم انھاں غی جگہ دوجیں

بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا

بیویں کر لیں پہانویں انھاں غی شکل تمناں کتنی ہی چنگی لگے ور ویہہ جہڑیں تھاری

مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ۞ع

ملکیت غی گولیں ویں تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز ور نظر رکھݨ٘ آلٚو ہے (۳۶)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَدۡخُلُوۡا بُيُوۡتَ النَّبِىِّ اِلَّاۤ اَنۡ

اے ایمان آلیو! تم نبیؐ غا گھراں ماں نہ جایا کرو جچر توڑی کہ تمناں

يُّؤۡذَنَ لَـكُمۡ اِلٰى طَعَامٍ غَيۡرَ نٰظِرِيۡنَ اِنٰٮهُۙ وَلٰـكِنۡ اِذَا

کھاݨاں واسطے سدیو نہ جئے (تے اس طریقہ ور کہ) اس غا پکݨ واسطے اُت اڈیکݨوں نہ پوے؛ بلکہ جسویلے

دُعِيۡتُمۡ فَادۡخُلُوۡا فَاِذَا طَعِمۡتُمۡ فَانْتَشِرُوۡا وَلَا مُسۡتَاۡنِسِيۡنَ

تمناں بلایو جئے اس ویلے تم جاؤ تے جد کھاݨوں کھالیں فر اپݨے اپݨے چلیا جاؤ تے گلاں ماں لگ غے اُت نہ

لِحَدِيۡثٍؕ اِنَّ ذٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِى النَّبِىَّ فَيَسۡتَحۡىٖ مِنۡكُمۡ

بیس جاؤ؛ بیشک اس طریقہ سنگ نبیؐ ناں تکلیف وہے ور ویہہ تھارو لحاظ کرجئیں

وَاللّٰهُ لَا يَسۡتَحۡىٖ مِنَ الۡحَـقِّؕ وَاِذَا سَاَلۡتُمُوۡهُنَّ مَتَاعًا

تے اللہ حق گل بیان کرن تیں نیہنہ شرماتو (۳۷) تے جسویلے تم انھاں کوݪوں کائے چیز منگیں

فَسۡـَٔـلُوۡهُنَّ مِنۡ وَّرَآءِ حِجَابٍؕ ذٰ لِكُمۡ اَطۡهَرُ لِقُلُوۡبِكُمۡ

تاں تم انھاں کوݪوں پڑدہ تیں باہروں منگیا کرو اس ماں تھاراں دلاں واسطے وی بڑی پاکیزگی ہے

وَقُلُوۡبِهِنَّؕ وَمَا كَانَ لَـكُمۡ اَنۡ تُؤۡذُوۡا رَسُوۡلَ اللّٰهِ

تے انھاں غا دلاں واسطے وی (۳۸) تے تھارا واسطے بالکل جائز نیہنہ کہ تم اللہ غا رسولؐ ناں تکلیف پہچاویں

وَلَاۤ اَنۡ تَـنۡكِحُوۡۤا اَزۡوَاجَهٗ مِنۡۢ بَعۡدِهٖۤ اَبَدًاؕ اِنَّ ذٰ لِكُمۡ

تے نہ یوہ جائز ہے کہ انھاں تیں بعد انھاں غی بیویاں ناݪ کدے وی تم نکاح کریں بیشک یاہ گل

كَانَ عِنۡدَ اللّٰهِ عَظِيۡمًا ﴿۵۳﴾ اِنۡ تُبۡدُوۡا شَيۡـئًا اَوۡ تُخۡفُوۡهُ

اللہ غے نزدیک بہت بڑا گناہ غی ہے (۳۹) تم کسے چیز ناں باندے کرو یا چھپا غے رکھو

فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمًا ﴿۵۴﴾ لَا جُنَاحَ

اللہ تعالیٰ تے ہر اک چیز ناں خوب جاݨ آلو ہے (۴۰) انھاں عورتاں ور

عَلَيۡهِنَّ فِىۡۤ اٰبَآئِهِنَّ وَلَاۤ اَبۡنَآئِهِنَّ وَلَاۤ اِخۡوَانِهِنَّ

کوئے گناہ نیہنہ کہ ویہہ اپݨاں باپ تے اپݨاں بچاں تے اپݨاں پہائیاں

ور اللہ نے انھاں ناں یوہ انعام دتو جے ہُݨ نبی ﷺ غا عقد ماں بس تم ہی ریہنہ غیں۔ تے نبی ﷺ کسے ہور کالسری ناݪ نکاح نیہنہ کرسیں۔ اکثر مفسراں نے آیتِ پاک غی اسے را تفسیر کی ہے ور حضرت ابی ابن کعبؓ، حضرت ابن عباسؓ تے حضرت مجاہدؒ اور عکرمہؒ نے اس را تفسیر فرمائی ہے جے اپر آیت ۵۰ ماں جن صفتاں آلیں کالسریں آپؐ غا نکاح واسطے جائز کی گئیں تھیں اِت اُنھاں غا بارہ ماں ہی فرمایو جا رہیو ہے جے انھاں صفتاں تیں علاوہ کائے کالسری تھارا واسطے جائز نیہنہ بس تم انھاں کالسریاں ناݪ ہی نکاح کرسکیں جنھاں ماں ویہہ صفت ویں (ترمذی، ابن کثیر، ابن جریر) امام ابنِ جریرؒ نے وی یاہی تفسیر پسند فرمائی ہے واللہ اعلم۔

(۳۷) حضرت انسؓ فرمانویں جے حضرت زینبؓ غا نکاح تیں بعد رحمتِ عالم ﷺ نے کجھ صحابہ ءکرام ’’دعوتِ ولیمہ‘‘ ور سدیا تھا۔ جت ویہہ روٹی کھاݨ تیں بعد وی گل شل کرن بیس گیا تھا۔ یوہ گھر نکو جئو تھو تے ام المومنین حضرت زینبؓ وی اتے ہی گھند در منہ کر غے حیاء ناݪ بیٹھیں ویں تھیں۔ (اجاں پڑدا غو حکم نازل نیہنہ ہووو تھو) حضرت ناں صحابہ ءکرام غا اس را بیس رہݨ ناݪ تکلیف ہوئی ور لحاظ غی وجہ تیں صاف صاف نیہنہ فرماسکیں تھا جے ہُݨ تم اپݨیں گھریں چلیا جاؤ (بخاری، ترمذی) اسے موقع ور یاہ آیت نازل ہوئی تے اللہ نے خاتم الانبیا ﷺ غے مھاوے ایمان آلاں ناں یوہ ادب سکھایو جے بجݨ دعوت تیں کسے غے روٹی کھاݨ واسطے نہ جاؤ! تے دعوت تیں بعد وی وقت تیں پہلاں جا غے نہ بیس رُہو بلکہ کھاݨوں تیار ہو جئے اس تیں بعد اجازت لے غے گھر جاؤ۔ تے جد روٹی کھا ریہنہ فر لمی گل کرن واسطے اِت نہ بیس جاؤ بلکہ اپݨوں اپݨوں رستو لییو؛ ہاں! گھر غو مالک ہی بیسن واسطے کہہ تاں واہ اک بکھری گل ہے۔

(۳۸) پڑدہ غا بارہ ماں یاہ پہلی آیت ہے اس ماں خاص کر غے نبی پاک ﷺ غا گھر واسطے فرمایو ہے جے حضور ﷺ غا گھر ماں سِدّا نہ بڑ جاؤ! بلکہ جد وی کائے چیز منگنی وہے یا گل کرنی وہے تے پڑدہ غے پچھے تیں گل کرو! یوہ طریقو ہر ایکݨ غا دل غا پاک رہݨ غو ذریعو بݨے غو۔ یوہ حکم خاص کر غے نبی پاکؐ غا گھر واسطے فرمایو گیو ہے ور حکم عام مسلماناں غاں گھراں غو وی یوہی ہے۔ حضرت عمرؓ اس آیت غا شانِ نزول غا بارہ ماں فرمانویں جے میں نبی پاکؐ اگے عرض کی تھی کہ حضرت تھارے کولے نیک بد ہر طرح غا لوک آتا ریہنہ کدے تم اپݨاں گھر آلاں ناں پڑدو کرن غو حکم کرتا اس ور یاہ آیت نازل ہوگئی (بخاری شریف) تے ’’ازواج مطہرات‘‘ واسطے پڑدہ ماں رہݨ غو حکم ہوگیو۔

(۳۹) یوہ حکم نبی پاکؐ غی بیویاں واسطے خاص ہے تے حضرت تیں بعد کوئے امتی انھاں ناݪ نکاح نیہنہ کرسکتو کیونجے ’’ازواج مطہرات‘‘ تے ایمان آلاں غیں روحانی ماں ہیں تے یہ اپلیں ساریں گل نبی پاکؐ ناں تکلیف پہچاݨ آلیں ہیں جنھاں تیں مومن ناں بچ دور رہݨ غی لوڑ ہے کیونجے رحمت عالم ﷺ ناں کسے را غی تکلیف پَہچاݨی اللہ غے نزدیک بہت بڑو گناہ ہے۔

(۴۰) یعنی حضور ﷺ غا وصال تیں بعد حضرت غی بیویاں ناݪ نکاح غو کوئے لفظ زبان تیں کہݨوں تے بہت بڑی گل ہے اسی گل تے کدے دل ماں سوچو وی نہ! کیونجے اللہ تعالیٰ دلاں غا پھیت وی خوب جاݨے۔

(۴۱) اپر نبی پاکؐ غی بیویاں غے سامنڑ بے پڑدہ جانڑ تیں ٹھا کیو تھوہُن اسے غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے یہ یہ محرم رشتید ارسامنڑ جا سکیں یو ہی حکم عام مومن کالسریاں واسطے وی سورت نور ماں بیان ہو گیو ہے۔ وراصل گل تقوی، پرہیز گاری تے خدا غا خوف غی ہے تے یو ہ یقین رکھنڑ غی ہے جے اللہ تعالیٰ ہر ایکنڑ چیز ور گواہ ہے تے وہ مھارو اک اک عمل دیکھ رہیو ہے۔

وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ

تے اپنڑاں پہتیجاں تے اپنڑاں پہانجاں اور اپنڑاں جسیں کالسریاں تے

وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ ۚ وَاتَّقِيْنَ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

اپنڑیاں گولیاں غے سامنڑ ویں، تے اے (کالسریو!) اللہ تیں ڈرتی رُہو بیشک اللہ تعالیٰ

كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ۝۵۵ اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهٗ

ہر چیز ور گواہ ہے (۴۱) بیشک اللہ تعالیٰ تے اس غا فرشتا

يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ ؕ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ

نبیؐ ور رحمت پہیجیں؛ اے ویہہ لوکو! جہڑا ایمان لے آیا ہیں تم وی انھاں ور درود تے

وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ۝۵۶ اِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

خوب سلام پہیجو (۴۲) جہڑا لوک اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ ناں تکلیف دیں

لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا

اللہ نے انھاں ور دنیا تے آخرت ماں لعنت کی ہے تے اس نے انھاں واسطے ذلیل کرن آلو

مُّهِيْنًا ۝۵۷ وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ

عذاب تیار کیّو وو ہے؛ تے ویہہ لوک جہڑا مومن مرڈاں تے مومن کالسریاں ناں اسا کم ور تکلیف

بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ۝۵۸ ع

پہچاویں جہڑو انھاں نے کیّو ہی نیہنہ ویہہ تے یقیناً بڑا بہتان اور صاف گناہ غو پہار چک رہیا ہیں (۴۳)

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِيْنَ

اے نبیؐ تم اپنڑیں بیویاں ناں تے اپنڑیں صاحبزادیاں ناں تے مسلماناں غی کالسریاں ناں فرمادیو:

يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى

جے ویہہ اپنڑاں چھپراں ناں اپنڑاں چہرہ ور لڑکا لیا کریں اس نالڑ انھاں غی تاولاں ہی

اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝۵۹

پشان ہو جئے غی فر انھاں ناں کوئے ستا سے نیہنہ، تے اللہ بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے (۴۴)

(۴۲) نبی پاکؐ غا احسان تے خصوصیت غا بیان ماں اللہ مومناں ناں حکم دیئے جے اس احسان غا بدلہ ماں تم خاتم الانبیا ﷺ ور درود پڑھو حضرت غی تعظیم تے ثناء کرو! ور اس گل واسطے عجیب انداز اختیار کیّو جے اللہ تعالیٰ وی اپنڑاں حبیبؐ ور رحمت تے درود نازل کرے فرشتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی شان بیان فرماوے تے فرشتا وی اللہ تعالیٰ اگے دعا کریں جے ربا! توں محمد ﷺ ور اپنڑی خاص رحمت نازل فرمالہذا جد رحمت عالم ﷺ ور درود پہیجنوں آپے اللہ تعالیٰ غو تے اس غاں فرشتاں غو کم ہے، فر انسان کیوں نہ درود غا تحفہ ٹورے! بلکہ مومن بنداں واسطے ضروری ہے کہ جس را اسماناں وروں درود پہیجیو جا رہیو ہے اسے را ویہہ زمین تیں وی درود پہیجیں، تاں جے عرش تیں لے غے فرش توڑی درود ہی درود غی محفل بنڑ جیں۔ فر مومناں ناں اس غو اس گلوں وی حکم ہے کیونجے جہڑو جتنوں زیادہ درود پڑھے اس نالڑ پتو لگے کہ اس غا دل ماں دین محمدیؐ غی کتنی قدر ہے تے محبت ہے، رحمت عالم ﷺ اس غی اہمیت اس را سمجھانویں کہ ”قیامت غے تہاڑے لوکاں ماں سب تیں زیادہ میرے نیڑے وہ وہے غو جہڑو میرے اپر ساراں تیں بدھ درود پڑھتو وہے غو (ترمذی) تے حضرت فرمانویں جہڑو میرے اپر اک واری درود پڑھے اللہ اس ور دس رحمت نازل فرماوے (مسلم شریف) تے فرمایو: میرے اپر درود پڑھنڑ آلو جچر توڑی درود پڑھتو رہ فرشتا اس واسطے رحمت غی دعا منگتا ریہنہ (مسند احمد) تے درود نہ پڑھنڑ آلاں غا بارہ ماں فرمایو جے جد قیامت غے تہاڑے یہ درود شریف پڑھنڑ آلاں غو ثواب دیکھیں غا فر یہ تلیں ملیں غا ور فائدو کجھ نیہنہ ہوسیں (مسند احمد، الترغیب والترہیب) ور درود شریف پڑھیو کس را جئے؟؟ حدیث ماں ہے جد یاہ آیت نازل ہوئی صحابہء کرام نے عرض کی جے اے رحمتِ عالم ﷺ سلام غو تے ہم ناں پتو ہے کس را پڑھنڑو ہے یعنی التحیات غا آخر ماں اَلسَّلَامُ عَلَیکَ اَیُّھَا النَّبِی ور ہم تھارا ور ”صلوٰۃ“ یعنی درود کس را پہیجاں؟ اس غا جوب ماں حضرت نے نماز ماں پڑھیو جانڑ آلو درودِ ابراہیمی سکھایو یاہ روایت حدیث غی ساریاں ہی کتاباں ماں ہے تے اُس تیں علاوہ اسے نالڑ رلتا ملتا ہور وی مُچ سارا درود حضور ﷺ نے صحابہء کرام ناں سکھایا ہیں ور انھاں ساراں غا مُنڈ ماں یہ ہی لفظ اَللّٰھُمَّ صَلِّی عَلٰی مُحَمَّدٍ آیا ہیں جس غو ترجموں ہے اے خدایا توں ہی محمد ﷺ ور اپنی رحمت نازل فرما! اس انداز نالڑ اصل ماں بندو یوہ اعلان کرے جے ربا! تیرا حبیبؐ ور ہوں درود پہیجوں یاہ میرا وس غی گل نیہنہ! حبیب تیرا تے درود ہوں پہیجوں! یاہ میری طاقت کد ہے! بلکہ ہوں تے تیری ہی بارگاہ ماں عرض کروں جے ربا! توں ہی اپنڑی شان غے مطابق اپنڑاں حبیبؐ غا رتبہ غا لحاظ نالڑ انھاں ور درود پہیج، یوہ مچ سہنڑو ن انداز ہے۔ جہڑو نبی پاک ﷺ نے آپے امت ناں سکھایو لیکن! افسوس مھاری جہالت ور! حدیث ماں آیا وا یہ رنگا رنگ درود چھوڑ غے اج کتناں ہی لوک اپنڑی طرفوں پلے تیں عربی فارسی تے ہوراں ہوراں زباناں ماں بنا بنا غے درود شریف پڑھنڑ غی زیادہ شونق رکھیں۔

(۴۳) اللہ تعالیٰ ناں تکلیف پہچانڑ غو مطلب اس غا دین ناں نہ منوں، تے اس غا حبیب ﷺ ناں تکلیف پہچانی ہے۔ تے نبی ﷺ ناں تکلیف پہچان غو مطلب حضرت غا دین ناں نہ منوں، حضرت غی شان ماں بے ادبی کرنی، تے ادب آلی انھاں گلاں ور عمل نہ کرنوں ہے جہڑیں پچھے بیان ہوئی ہیں، تے ایمان آلاں یا ایمان آلیاں ناں تکلیف پہچان غو مطلب انھاں ور چھوٹھا الزام تے تہمت اور بہتان لانا ہیں یہ سارا کم منافق کریں تھا جتھاں درات اشارو کر غے فرمایو ہے جے اساں لوکاں ور دنیا آخرت ماں اللہ غی لعنت ہے۔ تے آخرت ماں انھاں ناں ذلیل کرن آلوں عذاب تیار ہے۔

لَئِن لَّمْ يَنتَهِ الْمُنٰفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

جیکدے منافق لوک تے ویہہ لوک جھاں غا دلاں ماں روگ ہے اور ویہہ لوک جہڑا مدینہ ماں

وَّالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ

چُھوٹھیں خبراڈاتاریہنہ (ہنڑ وی) بازنہ آیاتاں (اے نبیؐ) ہم تمناں ضرورانھاں ور مسلط کرچھوڑاں غافرویہہ

فِيهَآ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۛ أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا أُخِذُوا

اس (شہر) ماں تھاراگوانڈور کجھ ہی تہاڑارہ سکیں غا؛ انھاں ورلعنت ہوتی وہےغی، جت لبھیں غاپکڑیا جیں غا

وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن

تے مندی طرح قتل کیّا جیں غا؛ جہڑالوک پہلاں گذریا ہیں انھاں ماں وی اللہ غویوہی طریقو

قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ

رہیو ہے تے تم اللہ غا طریقہ ماں کدے بدلا نیہنہ دیکھ سیں (۴۵) (اے نبیؐ) لوک تھاراکوںوں

عَنِ السَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ

قیامت غا بارہ ماں پچھیں تم فرمادیو: اس غو علم تے بس اللہ تعالیٰ کوئے ہی ہے تے تمناں کے پتو

لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكٰفِرِينَ

خورے واہ نیڑے ہی آ لگی وہے؛ بلاشبہ اللہ نے کافراں ور لعنت کی ہے

وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّا

تے اس نے انھاں واسطے بھختی اگ تیار کی وی ہے؛ جس ماں ویہہ سدا ریہنہ غا، انھاں ناں

يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ

کوئے حمایتی تے مددگار نیہنہ لبھ سیں؛ جس تہاڑے انھاں غا منہ اگ ماں پھیریا

فِي النَّارِ يَقُولُونَ يٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾

پرتیا جیں غا ویہہ کیہنہ غا: ہائے افسوس! کدے ہم نے اللہ غی فرمانبرداری کی وہے آ، تے رسولؐ غی غو حکم منیوں وہے آ؛

وَقَالُوا رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا

تے ویہہ کیہنہ غا: اے مھاریا ربا! ہم نے اپناں مقدماں غو تے اپناں بڑاں غو کہنوں منیوں فرانھاں نے ہم

(۴۴) اس تیں پہلاں اسے سورت غی آیت ۳۳/ ماں یاہ ہدایت دتی تھی جے مومن کالسری غو کم بزاراں ماں پھرنوں تے محفلاں غی رونق بنوں نیہنہ بلکہ انھاں غو کم اپناں گہر غے اندر رہ غے گہر غو انتظام کرنوں ہے، فرآیت ۵۳/ ماں مومن مڑداں ناں یاہ ہدایت دتی جے تمناں جدکدے نبیﷺ غی بیویاں کونوں کوئے چیز لینڑ یا کائے گل پچھنڑ غی لوڑ پئے جئے۔ تاں تم سِدّا گہر غے اندر نہ چلیا جایا کرو بلکہ پڑدا غے پچھے تیں رہ غے گل کریا کرو! یوہی حکم عام مسلمان کالسری غو ہے۔ فرآیت ۵۵/ ماں ویہہ لوک بیان فرمایا جھاں تیں پڑدو ضروری نیہنہ، اساں لوکاں غی ہور تفصیل سورت نور آیت ۳۱/ ماں بیان فرمائی۔ یہ ساریں گل گہر غے اندر غیں تھیں۔ ور جدکدے مومن کالسری ناں کسے ضرورت واسطے باہر جانوں ہی پے جئے اس واسطے پہلی ہدایت تے آیت ۳۳/ ماں یاہ دتی تھی کہ ویہہ اسلام تیں پہلاں جہالت غا دور ہاروں لش پش ناں بنڑ ٹھنڑ غے اپناں حسن غا نظارا کراتیں نہ نکلیں۔ بلکہ حیاء تے شرم سنگ پڑدو کر غے باہر جیں یاہی گل سورت نور آیت ۶۰/ ماں بیان فرمائی ہے۔ ہُنڑ اس آیت ماں اسے واسطے پڑدہ غو طریقو دسیو جارہیو ہے۔ تے یوہ حکم ساراں تیں مُہرے رحمت عالمﷺ غاں گہر آلاں۔ حضرت غی پاک بیویاں ناں تے تہیاں ناں دتو جارہیو ہے تے فر ساریاں مسلمان کالسریاں ناں جے انھاں ناں جدوی گہروں باہر کسے ضرورت ور جانوں پے جئے ویہہ بڑو چھپر ور کھ غے جیں۔ حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ فرمانویں جے ﴿جَلَا بِيبُ﴾ انھاں بڑاں چھپراں ناکہیو جئے جہڑا دوپٹہ یا چھپری غے اپر رکھیا جیں۔ فراس چھپرا غا بارہ ماں وی فرمایو جے اس غی اک چوک سر غے اپروں بناں لڑکا غے منہ غو پڑدو کیو جئے۔ امام محمد بن سیرین جہڑا کہ تابعی ہیں ویہہ فرمانویں میں اس چھپرا غا رکھنڑ غو طریقو حضرت عبیدہ سلمانیؒ کونوں پچھیو جس ور انھاں نے آپ اک بڑو چھپرو رکھ غے دسیو جسناں انھاں غو متھو تے منہ پورو ٹھکے گیو چھڑی اک اکھ رستو دیکھنڑ واسطے ننگی رہ گئی تے اک روایت ماں ہے جے سجی اکھ کھلی رہئی تھی (ابن جریر، ابن منذر وغیرہ) بس یوہی اصل پڑدہ غو طریقو ہے جسناں اردو آلا ”گھونگھٹ مار کر نکلنا“ کیہنہ تے ہم بڑا چھپرا غی ”چُھنڈ مارنی“ کہہ سکاں جسناں اک اکھ ہی کھلی رہ جئے۔ پُہرقعو اسے طریقہ غی اک ترقی آلی شکل ہے۔ تے اس غی ضرورت اسے گلوں پئی کیونجے کہڑی کہڑی چھپرواس رار کھنوں بڑواوکھو کم تھو۔ اللہ مومن کالسریاں ناں اس پڑدہ غی توفیق دیئے۔ ور ات ایکنڑ گل غو خیال رکھنڑ غی سخت لوڑ ہے کہ اصل مقصد بنڑ ٹھنڑ غے نہ نکلنوں تے اپناں حسن اور بناسنگار غو پڑدو کرنوں ہے۔ لہذا پُہرقعو سِدّو سادو ہونوں لوڑیئے۔ فراس پڑدہ غو فائدو بیان کیّو جے اس ناں پتو لگ جئے غو کہ یاہ مسلمان تے شریف کالسری ہے، شریف خاندان غی فرزند ہے۔ لہذا کوئے دل غو روگی کھچل کرن غی ہمت نیہنہ کرسے۔ اس ناں احساس وہے غو کہ جہڑی اپناں وجود غی اتنی راکھی کرے واہ میری گلاں ماں آ غے اپنٹی عزت تے ایمان کد بچ سکے ناں شریف دیندار خاندان غی تہی بہنڑ ناں کھجّت کرن آلا ناں کھونسڑاں غو وی خیال رہ غو۔ لہذا کوئے بدباطل اس ناں تکلیف نیہنہ پہچا سکسیں لیکن اتوں کجھ کرن تیں بعدوی جیکدے کجھ پُہل پہلیکھو ہوجئے اُس واسطے فرمایو اللہ غفور رحیم ہے وہ اپناں بنداں غیں خطاء معاف کرن آلو ہے۔

(۴۵) مدینہ غاں منافقاں تے یہودیاں ناں جہڑا مسلمان کالسریاں ناں کھجت، کھچل کرن تے رستاں ماں تنگ کرن اور انھاں ور بہتان تے تہمت لالا غے بدنام کرن غی کوشش کرتا ریہنہ تھا، تے چُھوٹھیں افواہ مشہور کر کر غے مسلماناں غا حوصلا کمزور کرن غی کوشش کریں تھا جے فلانے پاسے تیں مدینہ ور حملو ہونڑ آلو ہے، یا فلانوں قبیلو حملہ غی تیاریاں ماں لگو وو ہے، انھاں ساراں ناں اگاہ کیو جارہیو ہے بلکہ بنگاریو جارہیو ہے کہ جے کدے تم مسلمان کالسریاں غا اتناں پڑدہ تے احتیاط غے باوجود وی اپنٹی بدمعاشیاں تیں بازنہ آیا تاں کن کھول غے سُنڑ لیو! ہم اپناں نبیﷺ ناں تھارا ناں جہاد غو حکم دے غے تھارے اپر مسلط کردیںاں غا فر تمناں انھاں ناں مدینہ ماں زیادہ رہنوں نصیب نیہہ ہوسیں، بلکہ تم اتوں کڈ دتا جیں غا، تے تھارے اپر خدا غی لعنت وہے

غی ؛ کسے جگہ تمنّاں امن چین نصیب نیہنہ ہوسیں جت لبھیں غا پکڑ یا جیں غا، قتل کیا جیں غا تھاراں جساں دل غاں روگیاں واسطے اللہ غو پہلاں تیں ہی یوہی طریقو رہیو ہے، جسماں کدے تبدیلی نیہنہ ہوسکتی اج وی وہ ہی وہے غو۔ علماء فرماویں کہ اس تیں بعد یہودی تے واقعہ ہی مدینہ تیں جلاوطن کیا گیا تے فراسے راذلیل ہووا ور منافق ان شیطانی کماں تیں باز آ گیا ات توڑی کہ چھیکڑ کجھاں ناں تے صحیح ایمان نصیب ہوگیو، تے کجھ آپے اپݨی موت مرگیا تے باقی رہݨ آلاں واسطے مدینہ غی زمین اتنی سوڑی ہوگئی کہ انھاں نے ۱۰ھ توڑی آپے اپݨی کھند کھندولی چک لی۔

(۴۶) یوہ مضمون اس تیں پہلاں سورت اعراف، سورت ابراہیمؑ وغیرہ ماں کیئیں جگھیں گذر گیو ہے۔

السَّبِيلَا (۶۷) رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ

رستہ تیں گمراہ کرچھوڑیا ؛ ربا ! توں انھاں ناں دوݨوں عذاب دے تے توں انھاں ور

لَعْنًا كَبِيرًا (۶۸) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

ع ۱۰ ۵

بہت بڑی لعنت کر (۴۶) اے ایمان آلیو ! تم انھاں لوکاں ہاروں نہ ہو جائیو جھاں نے

آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ

موسیٰؑ ناں تکلیف دتی فرانھاں نے جھڑی گل کہئی تھی اللہ نے موسیٰؑ اس تیں بری کرچھوڑیا تے ویہہ اللہ غے نزدیک

وَجِيهًا (۶۹) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا

بڑی عزت آلا تھا (۴۷) اے ایمان آلیو ! اللہ تعالیٰ تیں ڈرتا رُہو تے سِدّی سِدّی گل

سَدِيدًا (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَنْ

کہیا کرو ؛ وہ تھارا واسطے تھارا عمل درست کر چھوڑے غو تے تھارا گناہ معاف کر چھوڑے غو تے جھڑو

يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا (۷۱) إِنَّا عَرَضْنَا

اللہ تے اس غا رسولؐ غی فرمانبرداری کرے وہ تے بہت بڑی کامیابی کھٹ لئے (۴۸) ہم نے اپݨی امانت

الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ

اسماناں غے تے زمین غے اور پہاڑاں غے سامݨے پیش کی ور سارا اس غا چاݨ تیں

أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۖ إِنَّهُ

نمکر گیا ؛ تے اس تیں ڈر گیا ور انسان نے واہ چک لی ؛ واقعہ ہی وہ

كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (۷۲) لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنٰفِقِينَ وَالْمُنٰفِقٰتِ

بڑو ہی ظالم تے نادان ہے (۴۹) تانجے اللہ منافق مڑداں تے منافق کالسریاں ناں

وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكٰتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

اور مشرک مڑداں تے مشرک کالسریاں ناں عذاب دئے ؛ تے اللہ تعالیٰ مومن مڑداں تے مومن

وَالْمُؤْمِنٰتِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (۷۳) ع

ع ۹ ۵ ۶

کالسریاں غی توبہ قبول فرماوے ، تے اللہ بڑو بخشن آلو مچ مہربان ہے (۵۰)

(۴۷) یعنی تم اپݨاں نبی ﷺ ناݨ گستاخی تے بے ادبی آلو وہ طریقو اختیار نہ کرو جھڑو بنی اسرائیل نے حضرت موسیٰؑ ناݨ کیو تھو جس ور ویہہ دنیا ماں ذلیل وخوار ہوا تھا، تے انھاں ور خدائی عذاب نازل ہُوا تھا؛ بنی اسرائیل حضرت موسیٰؑ ناݨ کس راکس راگستاخیں کریں تے انھاں ناں تکلیف پہچانویں تھا اس واسطے سورت بقرہ پہلو سپارو تے سورت مائدہ دیکھو!! رحمت عالم ﷺ نے اک واری صدقہ غو ماݨ حقداراں ماں بنڈیو اس ور اک شخص بولیو؛ جھڑو غالباً منافق ہی تھو کہ اس بنڈ ماں آخرت غو تے خدا خوفی غو کجھ خیال نیہنہ رکھیو گیو؛ حضور ﷺ ناں اس غی گل ور مُچ تکلیف پُجّی تے فرمایو: اللہ حضرت موسیٰؑ ور رحم کرے انھاں ناں اس تیں وی زیادہ تکلیف پہچائی گئیں تھیں ور انھاں نے صبر کیو (ترمذی، ابوداؤد) اسے را روایتاں ماں آوے جے قارون غا کہن ور اک کالسری نے انھاں ور بدکاری غی تہمت لائی تھی ور اللہ نے ویہہ اس الزام تیں بری تے پاک کر چھوڑیا تھا۔ کیونجے اللہ غے نزدیک انھاں غی مُچ عزت تے قدر تھی۔

(۴۸) یعنی اللہ غو ڈر، اس غو تقوو وتے پرہیز گاری ناݨے صاف سِدّی تے سچ گل کہݨ ناݨ اللہ نیک عملاں غی توفیق عطا فرمادیئے۔ دنیا ماں وی سارا کم سِدّا ہوتا چلّیا جیں باقی دنیا تے آخرت غی اصل کامیابی غو راز تے اللہ تعالیٰ اور اس غا حبیبؐ غی اطاعت تے فرمانبرداری ماں چھپیو اوو ہے، اپݨی منزل ور وہ ہی اپڑے غو جھڑو اللہ تے اس غا رسول ﷺ غی فرمانبرداری کرغے دسے غو۔

(۴۹) انسان ناں اس غی ذمہ واریاں غو احساس دوایو جا رہیو ہے۔ جے اج انسان اپݨی ساری ذمہ واریاں تیں اور اپݨی آخرت تیں کس رالا پراوہ بلکہ مغرور ہو غے زندگی گذار رہیو ہے حالانکہ اس نے واہ ذمہ واری چکی وی ہے جس غا چکݨ تیں سارا اسمان، زمین تے پہاڑ وی کمھ گیا تھا۔ اللہ تعالیٰ نے ازل ماں اپݨی خلافت غی تے اپݨاں حکماں ور عمل کرن غی یاہ ذمہ واری ساری جیا جون غے اگے پیش فرمائی کہ ہوں تمنّاں نیکی کرن ور تے اپݨی فرمانبرداری کرن ور مجبور نہ کروں بلکہ ہوں نیکی بدی دُواں غی تمنّاں طاقت دیدیوں فر دواں غا حالات وی بݨا چھوڑوں اس تیں بعد ہوں کہوں کہ جے تم میرا احکماں ور عمل کریں، میرو دین نافذ کریں تے میری فرمانبرداری کریں تاں ہوں تمنّاں اشرف المخلوقات ہوݨ غو رتبو دیوں تے جنت غیں یہ یہ نعمت عطا کروں، ور جے تم اپݨی مرضی ناݨ میری نافرمانی کریں تاں ہوں تمنّاں جہنم غیں یہ یہ سزا دیوں۔ دسو تھارا بچوں کوݨ یاہ ذمہ واری چکے غو؟ تے اس اوکھا رستہ ور چل غے یوہ رتبو حاصل کرے غو؟ اللہ نے یاہ ذمہ واری قبول کرن یا نہ کرن غو مخلوق ناں اختیار دتو تھو۔ بہر حال یاہ اوکھی ذمہ واری دیکھ غے ساری مخلوق کمّھ گئی اسمان، زمین تے پہاڑ وی ڈر گیا کہ یوہ رتبو تے بہت اُچو ہے ور چارے قضاء نیکی تے فرمانبرداری غی جگہ جیکدے نافرمانی ہوگئی فر کے وہے غو!! اس را کوئے یاہ ذمہ واری چکݨ واسطے تیار نیہنہ ہووو ور ہڈیاں غی اک مُٹھی یوہ انسان اس اُچا رتبہ ناں حاصل کرن واسطے اُٹھ کھلو ہووو کیونجے وہ پیدا ہی اسے خلافت واسطے ہووو تھو۔ انسان نے یاہ ذمہ واری چک تے لی۔ جھڑی اک طرح غی امانت تھی جس غو حق ادا کرنوں تھو۔ ور انسان ناں یاہ امانت زیادہ تہاڑا یاد نیہنہ رہئی۔ کجھ اپݨی اس ذمہ واری تے رتبہ غے خلاف کم کر غے اپݨے اپرہی ظلم کرن آلا بݨ گیا اور کجھ تے اس ناں سروں ہی بسار غے دنیا ماں مست ہوگیا تے جاہل بݨ گیا۔ فائدو: - اللہ نے یاہ امانت کس را پیش

فرمائی؟ زمین نے کس رااس ناں سمجھیو؟ تے کس راجواب دتو؟ یہ ساریں گل ویہہ ہیں جھڑیں انسان اندازاں ناں نیہنہ سمجھ سکتو اس غی حقیقت اللہ تعالیٰ ہی خوب جانٹے۔

(۵۰) یعنی انسان ناں اس راذمہ وار بنٹان غو مقصد یو ہے کہ منافقاں غی منافقت تے مشرکاں غی شرک اور ایمان آلاں غو ایمان سب کجھ باندے آجئے فر منافقاں، مشرکاں کافراں ناں سزا دتی جئے تے ایمان آلا اپٹاں فضل ناں نوازیا جیں تے انھاں غیں نکیں شکیں خطا معاف کر غے اللہ انھاں ور اپٹی رحمت تے مہربانی فرماوے۔

سُوْرَةُ السَّبَا مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت سبا مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں چرونجا آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

(۱) ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہی ہیں جس غی ملکیت ہے ہر واہ چیز جھڑی اسماناں ماں تے جھڑی زمین ماں ہے

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۞ (۱) يَعْلَمُ مَا يَلِجُ

تے آخرت ماں وی ساریں صفت اسے غے لائق ہیں؛ تے وہ بڑی حکمت آلو خبر رکھنٹ آلو ہے؛ جو کجھ زمین

فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا

ماں جئے تے جو کجھ اس بچوں نکلے اور جو کجھ اسمان تیں لہہ تے جو کجھ

يَعْرُجُ فِيْهَا ؕ وَهُوَ الرَّحِيْمُ الْغَفُوْرُ ۞ (۲) وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

چڑھ غے اس ماں جئے وہ سب ناں جانٹے تے وہ مچ رحم آلو بخشن آلو ہے (۲) تے کافر لوک کیہنہ:

لَا تَاْتِيْنَا السَّاعَةُ ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتَاْتِيَنَّكُمْ ۙ عٰلِمِ

جے قیامت مھارا ور کدے نیہنہ آسیں؛ تم فرمادیو: کیوں نیہنہ! (آسیں) میرا رب غی قسمیں! جھڑو غیب جانٹ آلو ہے

الْغَيْبِ ۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ

واہ تھارا ور ضرور آوے غی میرا رب تیں ذرہ غے برابر وی کائے چیز نہ اسماناں ماں چھپی وی ہے

وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَاۤ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَاۤ اَكْبَرُ اِلَّا

تے نہ زمین ماں! تے نہ اس تیں نکی کائے چیز ہے اور نہ اس تیں بڑی ور واہ

فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۞ (۳) لِّيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

اک کھلی کتاب ماں درج ہے؛ تانجے اللہ انھاں لوکاں ناں بدلو دئے جھڑا ایمان لیایا تے انھاں نے چنگا

الصّٰلِحٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۞ (۴)

عمل کیّا، یہ ہی لوک ہیں جھاں واسطے بخشش ناٹے عزت غی روزی ہے؛

اللہ غا فضل ناں سورت احزاب اج بیر واریں سویرے ست بجے ۱۰ رمئی ۲۰۰۱ء مطابق ۱۵ رصفر ۱۴۲۲ھ کوٹ بھلوال ماں پوری ہوئی۔

(۱) دوجا رکوع ماں یمن غی اک مشہور قوم ''سبا'' غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورت سبا'' ہے۔ یاہ سورت پاک مکی ہے، تے مضمون تیں یوہ اندازو وی لایو جا سکے کہ یاہ اس وقت نازل ہوئی وہے غی جد مکہ غا مشرک اسلام غی خوب مخالفت کر رہیا تھا بلکہ اللہ غی آیتاں غو مخول وی بنا رہیا تھا۔ اس سورت پاک ماں اللہ غی توحید، نبی پاک ﷺ غی رسالت تے آخرت غا برحق ہونٹ غو بیان ہے تے مشرک ان حقیقتاں ور جھڑا اعتراض کر رہیا تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے۔ جس ماں ویہہ دنیا تے آخرت غا سخت عذاب تیں ڈرایا وی گیا ہیں۔ تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی غا مقابلہ ماں اُس غی فرمانبرداری، تے شکر گذاری غا کنی کنی نتیجہ وی بیان کیا گیا ہیں۔ اسے سلسلہ ماں دوجا رکوع ماں حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غو ذکر کیّو گیو ہے جے دیکھو! ہم نے انھاں ناں دنیا غی شان شوکت، مال دولت سب کجھ دتو، انھاں غی حکومت انساناں ور ہی نیہنہ بلکہ جنّاں تے حیواناں ور وی تھی ور دنیا غیں یہ ساریں چیز انھاں ناں خدا تیں دور نیہنہ کر سکیں بلکہ انھاں نے یوہ سب کجھ اللہ غا دین پچھے لا دتو فر دیکھو! اللہ نے ویہہ کس را اپٹاں فضل ناں نوازیا۔ تے انھاں غا مقابلہ ماں ہم نے قوم سبا وی اپٹی نعمتاں ناں نوازی تھی ور اس ناں نعمت پچیں نیہنہ، واہ قوم شکر گذاری غے بجائے ناشکری، نافرمانی بلکہ کفر شرک ور آ گئی۔ جس غو نتیجو ساراں غے سامنٹے ہے کہ ساری قوم ٹوٹا ٹوٹا ہو گئی تے دنیا غا نقشہ تیں انھاں غی حکومت غو ناں ہمیشہ واسطے غلط حرفاں ہاروں مٹ ہو گیو۔ ہُنٹ مکہ غاں مشرکاں ناں سگوں ہر ایکنٹ قرآن پڑھنٹ آلا ناں یوہ فیصلو کرنوں ہے کہ اس نے انھاں دواں رستاں بچوں کھڑو رستو نوڑنوں ہے؟ تباہی بربادی غو! یا دنیا تے آخرت ماں کامیابی غو!!

(۲) سورت پاک اللہ غی صفتاں غا بیان ناں چھوئی جا رہئی ہے تے اس غی قدرت اور علم غو بیان ہو رہیو ہے۔ جے زمین اسمان غی اک اک چیز اسے غی پیدا کی وی تے اسے غی ملکیت ماں۔ اس نے جو کجھ پیدا کیّو ہے حکمت ناں تے خاص مقصد واسطے کیّو ہے۔ تے وہ اپٹی جیا جون تیں بے خبر نیہنہ بلکہ اک اک چیز غی خبر رکھنٹ آلو ہے۔ اس گلوں دنیا تے آخرت ماں صفتاں غو مستحق وی وہ ہی ہے۔ اُس غا علم غو یوہ حال ہے کہ بدّل غو پاٹی تے بیج وغیرہ جو کجھ زمین غے اندر جئے تے جو کجھ زمین تیں باہر آوے وہ ہر ایکنٹ غو علم رکھے اسے را فرشتا، بدل، روزی وغیرہ جو کجھ اسمانان تیں بُن لہنہ تے انساناں غا نیک عمل اور فرشتا وغیرہ جو کجھ اسماناں ور چڑھے وہ ہر اک ناں جانٹ آلو تے ہر اک غی خبر رکھنٹ آلو ہے لہذا وہ اپٹاں بنداں غاں عملاں تیں وی خوب واقف ہے ور وہ نکّاں موٹاں گناہاں ور بنداں غی فٹ پکڑ نیہنہ کرتو، نہ فٹ عذاب نازل کرے، بلکہ توبہ غو تے نافرمانی تیں باز آجانٹ غو خوب موقع دیئے کیونجے وہ غفور رحیم ہے۔

وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ

تے جن لوکاں نے مھاری آیتاں ناں بے اثر کرن واسطے دوڑ بھج کی انھاں واسطے سخت قسم غو

مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ۝۵ وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِيْٓ

دردناک عذاب ہے (۳) تے (اے نبیؐ) جنھاں لوکاں ناں علم عطا ہوو و ویہہ سمجھیں کہ جو کجھ

اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ وَيَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطِ

تھارا در تھارا رب غی طرفوں نازل ہوو ہے وہ برحق ہے تے وہ اس (ذات) غو رستو دسّے

الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝۶ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ

جھڑو غالب ہے صفتاں آلو ہے (۴) اور کافر کیہنہ : جے کیوں ! ہم تمناں اک اسو

عَلٰى رَجُلٍ يُّنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ اِنَّكُمْ لَفِيْ

آدمی دساں جھڑو تمناں یاہ خبر دئے کہ جسویلے تم (مرغے) ریزہ ریزہ ہوجیں غا اس ویلے تم

خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۝۷ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ

نویں سر پیدا کیّا جیں غا ! یا تے اس نے اللہ تعالیٰ ور پلّے تیں کوڑ بنا لیّو ہے یا یوہ سدائی

جِنَّةٌ ۭ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِي

ہو گیو ہے ، نیہنہ ! بلکہ ویہہ لوک جھڑا آخرت ور یقین نیہنہ رکھتا ویہہ ہی

الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ۝۸ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا

عذاب ماں تے بڑی دور غی گمراہی ماں ہیں (۵) کیوں ! انھاں نے اپنے

بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ ۭ

اگے تے پچھے اسمان تے زمین ناں نیہنہ دیکھیو !

اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا

جیکدے ہم چاہواں تاں انھاں ناں زمین ماں تہسا چھوڑاں یا ہم انھاں ور اسمان غا ٹوٹا

مِّنَ السَّمَاۗءِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝۹ ع

ٹہا چھوڑاں ، بیشک اس ماں بڑی نشانی ہے ہر اس بندہ واسطے جھڑو متوجہ وہے (۶)

(۳) یعنی اللہ تعالیٰ غا اس قدر علم غے باوجود جھڑو اُپرّ بیان ہوو وہے کجھ لوک قیامت غا آن ناں ناممکن سمجھیں سگوں اعلان کریں جے قیامت کدے نیہنہ آسے اور وجہ یاہ بیان کریں کہ جد انسان مرغے مٹی ہو جئے غو فر اس غاں ذراں ناں کونڑ کٹھا کرے غو؟ تے جھڑا ہزاراں لوک ایکنڑ ہی جگہ مٹی ماں یا پانی ماں رلڑ گیا ہیں انھاں غا وجود غاں ذراں ناں کونڑ کٹّی کرے غو؟ اس غا جواب ماں عالم الغیب رب غی قسم کرغے فرمایو قیامت ضرور آوے غی، وہ عالم الغیب ہے زمین اسمان ماں کوئے ذرّو اس تیں اولے نیہنہ ہو سکتو۔ سگوں ذرہ ذرہ غو حساب اس نے پہلاں تیں ہی لوح محفوظ ماں لکھیو وو ہے۔ فر انسان غا ذرہ کٹھا کرن ماں کے مشکل ہے ! قیامت ضرور آوے غی تانجے نیکاں ناں اپنڑی نیکی غو بدلو لبھے ویہہ اپنڑاں رب غی بخشش تے جنت غا عزت آلا رزق ناڑ نوازیا جیں۔ تے انھاں نافرماناں ناں وی اپنڑاں کرتوتاں غی سزا ملے جھڑا اللہ غی آیتاں ناں بے اثر کردین واسطے کوشش کریں۔

(۴) یعنی انھاں نافرماناں جاہلاں غا کہنڑ ناڑ کے وہے جن لوکاں کولے وحی غو سُچو علم ہے، ویہہ تورات انجیل غو صحیح علم رکھنڑ آلا انصاف پسند اہلِ کتاب ویں، یا قرآن پاک ور ایمان لیانڑ آلا صحابہء کرام ویں انھاں ناں تے چنگی طرح پتو ہے جے نبی پاک ﷺ ور نازل ہونڑ آلو یوہ قرآن ہی برحق ہے تے یوہ قرآن اُس اللہ غو رستو دسے جھڑو ساراں ور غالب تے صفتاں غو مالک ہے۔

(۵) یاہ گل کافر لوک رحمتِ عالم ﷺ غو۔ نعوذ باللہ۔ مخول بنانڑ واسطے کیہنویں تھا جے یوہ بندو کسی انڑ ہونڑی تے نہوئی گل کرے جے مرغے جسویلے ہم ریزا ریزا ہو غے مٹی ماں رلڑ جاں غا اس ویلے فر دوہری واری زندا کیا جاں غا، اسی گل تے کدے ہو ہی نیہنہ سکتی، بس یا تے یہ پلّے تیں بنا غے اللہ تعالیٰ ور کوڑ مار رہیا ہیں یا فر سدائی ہی ہو گیا ہیں۔ یعنی اسی گل نہ تے اللہ تعالیٰ فرما سکے تے نہ ہی کوئے بندو سوچ سمجھ غے اسی گل کہہ سکے کیونجے یاہ ہے ہی انڑ ہونڑی گل۔

(۶) اللہ تعالیٰ مشرکاں غی گل غو جواب دیئے یاہ انڑ ہونڑی تے ناممکن یا مشکل گل نیہنہ بلکہ اصل ماں سوچ سمجھ تیں خالی تے یہ لوک ہیں جھڑا آخرت ناں نیہنہ منتا۔ تے گمراہی ماں اتناں دور نکل گیا ہیں کہ انھاں ناں اسی صاف سِدّی گل وی سمجھ ماں نیہنہ آتی۔ ورنہ انھاں ناں دور جانڑ غی لوڑ ہی نیہنہ جیکدے اپنڑے ہی سجّے کھبّے ہیٹھ اپر اسمان زمین غی کائنات ماں غور کرتا، تاں ضرور اسے نتیجہ ور پُجھتا کہ اتنی لمی چوڑی یاہ کائنات ایہنویں ہی بیکار بے مقصد پیدا نیہنہ ہوئی بلکہ اس غو اک مقصد ہے جس غو اک تہاڑے لیکھو وہے غو۔ تے جس خدا نے اتنی لمی چوڑی یاہ کائنات پیدا کردتی ہے اس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کرنوں وی کجھ اوکھو کم نیہنہ بلکہ یوہ تے اس غو کرم ہے کہ وہ نافرماناں ناں توبہ غو موقعو دیئے تے نافرمانی ور فٹ عذاب نیہنہ نازل ہو جاتو۔ نیہنہ تے جیکدے وہ چاہوے تاں اکھ غا لحظہ ماں قارون ہاروں ساراں نافرماناں ناں زمین ماں تہسا چھوڑے۔ یا اسمان غا ٹوٹا انھاں ور ٹہا غے ملیامیٹ کر دیئے۔

وَلَقَدْ اٰتَیْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ؕ یٰجِبَالُ اَوِّبِیْ مَعَهٗ

تے ہم نے داؤدؑ ناں اپنی طرفوں یقیناً بڑی فضیلت دتی تھی، اے پہاڑو! تم انھاں غے ناں تسبیح کرو!

وَالطَّیْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِیْدَ ﴿۱۰﴾ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ

تے اے پکھیرو تم وی! تے ہم نے انھاں واسطے لوہ نرم کر چھوڑیو تھو؛ جے تم کُھلیں کُھلیں زرہا بناؤ!

وَّقَدِّرْ فِی السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ؕ اِنِّیْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

تے گُنڈا ٹھیک انداز ناں رکھو اور تم سب نیک عمل کرو؛ تم جو کجھ وی کریں ہوں اس ناں

بَصِیْرٌ ﴿۱۱﴾ وَلِسُلَیْمٰنَ الرِّیْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا

دیکھ رہیو ہوں (۷) تے ہم نے ہوا سلیمانؑ غے ماتحت کر چھوڑی فران غو سویرے غو چلنوں وی اک مہینہ غے برابر وہے تھو

شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَیْنَ الْقِطْرِ ؕ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ

تے شام غو چلنو وی اک مہینہ غے! تے ہم نے انھاں واسطے تراما غو اماء جاری کر چھوڑیو تھو؛ تے جِنّاں بچوں کجھ اسا تھا جہڑا

یَّعْمَلُ بَیْنَ یَدَیْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ؕ وَمَنْ یَّزِغْ مِنْهُمْ

ان غا رب غا حکم ناں انھاں غے اگے کم کریں ویں تھا تے جہڑو کوئے انھاں بچوں مھارا حکم غی

عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِیْرِ ﴿۱۲﴾ یَعْمَلُوْنَ

نافرمانی کرے غو ہم اس ناں پہنچتی اگ غا عذاب غو مزو چکھانواں غا (۸) ویہہ جن انھاں واسطے

لَهٗ مَا یَشَآءُ مِنْ مَّحَارِیْبَ وَتَمَاثِیْلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ

ہر واہ چیز بنانویں تھا جہڑی سلیمانؑ چاہویں تھا یعنی بڑا بڑا اقلعا تے تصویرا اور تلاباں جسا بڑا بڑا گُنڈا

وَقُدُوْرٍ رّٰسِیٰتٍ ؕ اِعْمَلُوْۤا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ؕ وَقَلِیْلٌ

تے (چُلہاں ور ہی) رکھی رہن آلیں بڑیں بڑیں دیگ، اے داؤدؑ غا خاندان! (خدا غو) شکر کرو تے

مِّنْ عِبَادِیَ الشَّكُوْرُ ﴿۱۳﴾ فَلَمَّا قَضَیْنَا عَلَیْهِ الْمَوْتَ

میراں بنداں ماں شکر گذار گھٹ ہی ہیں (۹) فر جسو ویلے ہم نے انھاں غی موت غو حکم جاری کر دتو

مَا دَلَّهُمْ عَلٰی مَوْتِهٖۤ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ

تاں جِنّاں ناں زمین غا کیڑا تیں بجن انھاں غی موت غو کسے را پتو نیہنہ لگو وہ کیڑو انھاں غی

(۷) حضرت داؤدؑ غو ذکر پچھے سورت بقرہ ماں سورت انبیاء ماں تے سورت نمل ماں گذر گیو ہے۔ اللہ تعالیٰ نے ویہہ اپناں بہت بڑا فضل ناں نوازیا تھا نبوت حکمت تے علم غے ناں ناں اللہ نے بادشاہت حکومت تے ہر طرح غیں نعمت عطا فرمائیں تھیں۔ اور سب تیں بڑی گل یاہ کہ نعمتاں غے ناں ناں شکر غو جچ وی عطا فرمایو تھو، ویہہ مُچ رسیلی تے مٹھی اواز ماں اللہ غو ذکر تے تسبیح کریں ویں تھا۔ جہڑ و اللہ ناں اتنوں پسند آیو کہ اللہ نے پہاڑاں تے پکھیرواں ناحکم دے دتو جے تم وی حضرت داؤدؑ غی آواز غے ناں آواز جوڑ غے اللہ غی تسبیح تے اس غو ذکر کرو! فر جد انھان غے ناں ناں پہاڑ تے پکھیروں اللہ غا ذکر کرن لگ جیں تھا اس ویلے مُچ سُہنوں سموں بن جئے تھو۔ تے جد ہتھ ناں حلال کمائی کر غے روزی کھان غی باری آئی فر اللہ نے لوہ انھاں غا ہتھ ماں اسو نرم کر چھوڑیو جسو کہ موم! تے انھاں ناں آپ اپنی قدرت ناں لُوآ غا کڑتا بنانا سکھا دتا جنھاں غا بارہ ماں فرمایو جے تاراں غا گُنڈا ٹھیک انداز ناں رکھو جہڑا مضبوط وی ویں تے تکن ماں لگیں وی سُہناں۔ ان ساری نعمتاں تیں بعد حکم دتو جے ہُن تم خوب نیک عمل کرو تے میرو شکر ادا کرو! تے یوہ یقین رکھو جے ہوں تھارا اک اک کم ناں دیکھ رہیو ہوں۔

(۸) حضرت داؤدؑ ہاروں اللہ نے انھاں غا پوت حضرت سلیمانؑ وی اپنی نعمتاں ناں نوازیا۔ اللہ نے ہوا انھان غے ماتحت کر دتی تھی ویہہ اپناں شاہی تخت ور بیس غے ہواناں حکم دیں تھا تے واہ اس تخت ناں لے غے اُڈ پُوے تھی۔ فر سویرے تھوڑی دیر ماں ویہہ اک مہینہ غو پینڈو کچھ لیں تھا اسے را شام ویلے تھوڑی دیر ماں اک مہینہ غے برابر سفر کر لیں تھا، انھاں غا والد حضرت داؤدؑ غا ہتھ ماں اللہ نے لوہ موم بنا دتو تھو اس غا مقابلہ ماں حضرت سلیمانؑ واسطے اللہ نے تراما غا اماء چلا دتا جس غیں بڑیں بڑیں دیگ تے دوجا پہانڈا بنایا جیں تھا۔ اس غے ناں ناں اللہ نے جِن انھاں غے ماتحت کر دتا۔ جہڑا خدا غا حکم ناں مزوراں ہاروں انھاں غے اگے کم کریں ویں تھا تے کوئے کم تیں نمکر نیہنہ سکے تھو انھاں ناں اللہ غو حکم تھو جے جہڑو حضرت سلیمانؑ غی ذری نافرمانی کرے غو وہ جہنم غی اگ ماں ساڑیو جئے غو بلکہ کجھ مفسر تے فرمانویں کہ انھاں ور اک فرشتو مسلط تھو فر جہڑو وی کم تیں نمکرے تھو وہ اس ور اگ غو سوٹو مار غے اس ناں کم کرن ور مجبور کر دیئے تھو۔ (قرطبی)

(۹) یعنی حضرت سلیمانؑ جہڑی وی چیز چاہویں تھا ویہہ جن واہی چیز بنان ور مجبور تھا جس را کہ ویہہ انھاں غا حکم ور بڑا بڑا اقلعا تے ہور اس طرح غیں بڑیں بڑیں عمارت بنانویں ویں تھا۔ تے اسیں تصویر بنانویں ویں تھا جہڑیں جائز تھیں کیونجے جان آلیاں چیزاں غیں تصویر بنانی تے جائز نیہنہ، رحمتِ عالم ﷺ نے فرمایو: قیامت غے تہاڑے ساراں تیں بدھ عذاب تصویر بنان آلاں ناں ہی وہے غو (بخاری، مسلم) تے حضرت نے فرمایو: ہر اک تصویر بنان آلو جہنم ماں جئے غو۔ (بخاری، مسلم) بے جان چیزاں بوٹاں، پہاڑ اوغیرہ غیں تصویر بنانی جائز ہیں۔ تے جائز تصویراں تیں علاوہ ویہہ تلاء ہاروں بڑا بڑا ٹب بنانویں ویں تھا نالے اتنی بڑیں دیگ جہڑیں کوئے چک نیہنہ سکے تھو بلکہ اپنی جگہ ور ہی رکھیں ریہنہ تھیں اُتے ہی اُنھاں غے ہیٹھ اگ بالی جئے تھی۔ یوہ سب کجھ حضرت سلیمانؑ غا لشکر واسطے انتظام وہے وے تھو۔ حضرت سلیمانؑ ناں وی اللہ نے یہ نعمت عطا کر غے فرمایو: جے ''او! داؤدؑ غی اولاد! تم شکر گذاری غا کم کرو'' یعنی چھڑا زبان تیں شکر نہ کرو بلکہ ایسا عمل کرو جس تیں پتو لگے کہ تم اللہ غا شکر گذار بندا ہیں۔ کیونجے شکر گذار بندا گھٹ ہی ویں۔ لہٰذا تم انھاں بنداں ماں رہیو جہڑا شکر گذار ہیں حضرت داؤدؑ نے تے انھاں غی اولاد نے اس ور کتنوں عمل کیو؟ تفسیری روایتاں ماں ہے جے انھاں نے گھر غاں بنداں ماں عبادت واسطے وقت اس را بنڈ چھوڑیو تھو۔ جے ہر ویلے کوئے نہ کوئے ضرور عبادت کرتو وہے تھو تے عبادت خانوں کدے عبادت گذاراں تیں خالی نیہنہ رہ تھو، (ابن کثیر) رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں! اللہ غے نزدیک ساراں تیں پسند حضرت داؤدؑ غی نماز ہے۔ ویہہ ادی رات توڑی سوئیں ویں تھا فر اک تہائی رات عبادت کریں تھا۔ تے آخری چھیواں حصہ ماں فر ارام فرمانویں ویں تھا۔ تے اللہ

مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوْا

سوہٹی ناں کھا رہیو تھو فر جس ویلے ویہہ (زمین ور) ٹھہ پیا اس ویلے جنّاں ناں پتو لگو کہ جیکدے ویہہ

يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِى الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿١٤﴾

غیب جانٹا ہوتا تاں اس ذلالت غی مصیبت ماں کدے نہ رہتا (۱۰)

لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فِىْ مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۚ جَنَّتٰنِ عَنْ

قوم سبا واسطے انھاں غا رہنؔ غی جگہ ماں (قدرت غی) بڑی نشانی تھی سجے کھبے

يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ۬ ۚ كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا

دو باغ تھا ؛ اپنٹاں رب غی دتی وی روزی کھاؤ تے اس غو شکر ادا

لَهٗ ۭ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُوْرٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوْا فَاَرْسَلْنَا

کرو یوہ سُہنٹوں شہر تے وہ بخشن آلو رب (۱۱) ور انھاں نے منہ موڑ لیّو فر ہم نے انھاں ور زور غو

عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ

سلاب چھوڑ دتو تے ہم نے انھاں ناں (انھاں) دو باغاں غے بدلے کوڑا بد مزا

ذَوَاتَىْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَّاَثْلٍ وَّشَىْءٍ مِّنْ سِدْرٍ

میوا آلا دو ہور باغ تے چہاؤ دیدتو تے کجھ تھوڑا جیّا بیری غا

قَلِيْلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ۭ وَهَلْ

بوٹا ؛ یاہ ہم نے انھاں ناں انھاں غی ناشکری غی سزا دتی ؛ تے ہم

نُجٰزِىْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ

سزا ناشکراں ناں ہی دیئاں (۱۲) تے ہم نے انھاں غے تے ان بستیاں غے

الْقُرَى الَّتِىْ بٰرَكْنَا فِيْهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا

بشکار جھاں ماں ہم نے برکت دتی کجھ اساگراں بسا دتا تھا جہڑا (رستہ تیں) صاف دسیں تھا؛ تے ہم نے انھاں ماں

فِيْهَا السَّيْرَ ۭ سِيْرُوْا فِيْهَا لَيَالِىَ وَاَيَّامًا اٰمِنِيْنَ ﴿١٨﴾

پینڈا غی منزل مقرر کر چھوڑیں تھیں (کہ) انھاں ماں رات تہاڑی امنؔ نالؔ چلو ؛

غے نزدیک ساراں تیں زیادہ پسند روزو حضرت داؤدؑ غو روزو ہے ویہہ اک تہاڑے چھوڑ غے دوجے تہاڑے روزو رکھیں ویں تھا۔ (بخاری مسلم)

(۱۰) جن اک نہ دِسن آلی مخلوق ہے۔ فر ویہہ لموں لموں پینڈو کچھتا رہینہ اس گلوں کدے کدے انھاں ناں اسی گلاں غو پتو لگ جئے جتھاں غو علم انسان ناں نیہنہ ہوتو۔ ور یوہ کدے کدائیں غو بس اتفاق ہی وہے۔ حضرت سلیمانؑ غا زمانہ ماں انسان تے جن رلیا ملیا رینہہ تھا۔ اس گلوں جنّاں کونوں کدے کدائیں اوپری جئی گل سُنؔ غے کجھ لوکاں غو یوہ ذہن بن گیو تھو کہ جن وی غیب جانٹے بلکہ انساناں غی ''شاباشے'' ور کجھ جنّاں غو وی دماغ خراب ہو گیو تے ویہہ وی یوہ خیال کرن لگ گیا تھا، جے شایت ہم واقعہ ہی غیب جاناں جس رااج وی مچ ساراں ان پڑھ لوکاں غو یوہ ذہن وہے جے '' فلاناں کونے جن ہیں اس گلوں وہ غیب غیں گل دسے'' فر فراڈی لوک غیب غا ناں ور تیر تکّا مار غے ساداں لوکاں ناں خوب لٹیں؛ حالانکہ غیب تے اللہ غی ذات تیں بجن کوئے جانؔ ہی نیہنہ سکتو، اللہ تعالیٰ نے یاہ غلط سوچ دور کرن واسطے یوہ انتظام کیّو کہ جس ویلے حضرت سلیمانؑ غی موت غو ویلو نیڑے آ گیو انھاں نے جنّ مسجدِ اقصٰی غی تعمیر غا کم ماں لا چھوڑیا تے آپ اپنٹاں عبادت آلا کمرہ ماں۔ جتوں ویہہ جنّاں ناں نظر آویں تھا۔ سوہٹی ور ٹیک لا غے ذکر کرن لگ گیا، اللہ غا حکم نالؔ اُتّے انھاں غی روح مبارک قبض کر دتی گئی ور لاش سوہٹی غی ڈھئی نالؔ اسے را کھلی رہئی۔ جس ناں دیکھ غے جن یاہ سمجھتا رہیا کہ حضرت زندہ اللہ غی عبادت کر رہیا ہیں تے انھاں غا ڈر ماں خوب محنت نالؔ کم کرتا رہیا۔ تفسیری روایتاں غے مطابق اک سال تیں بعد سوہٹی سِمک نے کھا غے ڈِڈر بنا چھوڑی تے واہ ٹٹ گئی اور لاش زمین ور آ لگی اس ویلے جناں ناں پتو لگو کہ اوہو! یہ تے اک سال پہلاں تیں رخصت ہو وا تھا، فر تلیں ملنؔ لگا جے افسوس! کدے ہم غیب جانٹا ہوتا تاں اک سال توڑی اس ذلالت نالؔ محنت ماں نہ لگا رہتا۔ فر انساناں غیں وی اکھ اُگڑیں کہ ہم کسی غلط سوچ ماں لگ گیا تھا۔ مفسراں نے اس غو اک فائدو یوہ وی لکھیو ہے کہ مسجدِ اقصٰی غو اصل کم تے حضرت سلیمانؑ غے سامنٹے ہی ہو گیو تھو ور سجے کھبے کجھ اجوں باقی تھو اک سال توڑی اس را محنت کر غے جنّاں نے وہ کم کر لیّو۔ (قرطبی وغیرہ)

(۱۱) حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غی شکر گذاری غا مقابلہ ماں ایکنؔ قوم غی ناشکری بیان ہو رہئی ہے؛ جس را کہ سورت نمل غا شروع ماں فرعون، ہامان تے قارون غی ناشکری غا مقابلہ ماں حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غی شکر گذاری بیان فرمائی تھی۔ ''قوم سبا'' عرب غی اک مچ خوش حال تے مشہور قوم تھی جس غی خوشحالی تے تباہی دوئے عرب ماں اس را مشہور تھیں کہ انھاں تیں بچو بچو واقف تھو، بلکہ اس قوم غی تباہی ور تے عرباں غو اک محاورو بنیوں وو تھو جے فلانوں قبیلو تے خاندان اس را کھنڈیو تے اُکلیو جس را کہ ''قوم سبا'' اُجڑی تے کھنڈی تھی۔ یاہ قوم عرب غا شمال ماں یمن غا علاقہ ماں رہ تھی اس ویلے یوہ ملک وی اس غا ناں ور ''سبا'' ہی مشہور تھو۔ اللہ نے انھاں ناں خشکی تے سمندری بپار غو موقعو دتو تھو اس تیں علاوہ انھاں غو شہر پہاڑاں غے بشکار تھو، انھاں نے پہاڑاں غے اگے بنؔ بن غے اماء پانیاں تے کھٹھاں نالاں غو ڈیم بنا لیو تھو یوہ ڈیم ''سدِّ مأرب'' غا ناں ور مشہور ہے۔ جس غے سجے کھبے رنگ رنگ غا باغ لا دتا تھا جتھاں بچوں ہر قسم غا میوا پیدا ویں تھا۔ اللہ نے اپنٹاں پیغمبر تے نیک بندا چلا غے انھاں ناں فرما دتو کہ دیکھو میں تم ہر قسم غی نعمتاں نالؔ نواز دتا ہیں کسو سُہنٹو شہر تمناں عطا ہو وو ہے۔ ہُنؔ تم اللہ غی دتی وی روزی کھاتا جاؤ تے اس غو شکر کرتا جاؤ۔ تے اس غی رحمت تیں مایوس نہ ہوو جہڑی کائے نکی موٹی خطا وہے غی تھارو کم توبہ کرنوں ہے باقی وہ بخشنہار وہے وہ آپے تھاریں خطا معاف فرما دیئے غو۔ مفسر حضرات فرمانویں جے اس قوم غی ترقی غو زمانوں حضرت عیسیٰؑ تیں مچ پہلاں تیں شروع ہو غے حضرت عیسیٰؑ غی پیدائش تیں بعد توڑی رہیو ہے۔ انھاں بچوں ہی ملکہ بلقیس ہے جہڑی حضرت سلیمانؑ غا ہتھ ور ایمان لے آئی تھی جس غو ذکر سورتِ نمل ماں گذر گیو ہے۔ کجھ مفسر حضرات

فَقَالُوا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ

ورانھاں نے کہیو: اے مھارارب! توں مھاراسفراں ناں لموں کردے تے انھاں نے آپے اپنٹے اپر ظلم کیّو

فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ؕ اِنَّ فِيْ

فرہم نے ویہہ پُہلّیں بسریں ویں گہانی بنا چھوڑیا تے ہم نے ویہہ ٹوٹا ٹوٹا کرچھوڑیا بیشک اس (قصہ) ماں

ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ⑲ وَلَقَدْ صَدَّقَ

ہراک صبر تے شکر کرن آلا واسطے (عبرت غیں) بڑیں نشانیں ہیں (۱۳) تے یقیناً ابلیس نے

عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ⑳

انھاں وراپڑوں خیال سچو کردسیو، تے ایمان آلاں غی اک جماعت ناں چھوڑ غے یہ سارا اس غے پچھے ہوگیا؛

وَمَا كَانَ لَهٗ عَلَيْهِمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُّؤْمِنُ

تے ابلیس غی انھاں ور کائے زبر دستی نیہنہ تھی ور اس گلوں تانج ہم جاڑ لیاں کہ کوڑ

بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِيْ شَكٍّ ؕ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ

آخرت ور ایمان لیاوے، انھاں لوکاں بچوں جھڑا اس غا بارہ ماں شک کریں تے تھارورب ہراک چیز غی

حَفِيْظٌ ㉑ قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ

حفاظت کرن آلو ہے (۱۴) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے جھاں ناں تم اللہ تعالیٰ تیں سواء (کارساز) سمجھیں انھاں ناں بلا لیو

لَا يَمْلِكُوْنَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي

انھاں ناں تے اک ذرہ غے برابر وی نہ اسماناں ماں کجھ اختیار ہے تے نہ

الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيْهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ

زمین ماں تے نہ زمین اسمان ماں انھاں غی کائے سانجھ ہے تے نہ انھاں بچوں کوئے اللہ تعالیٰ غو

ظَهِيْرٍ ㉒ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ

مددگار ہے؛ تے اس غے کولے کسے ناں سفارش کجھ کم نیہنہ دے سیں سوائے اس غے جس واسطے وہ اجازت

لَهٗ ؕ حَتّٰىٓ اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ

دیدئے؛ ات توڑی کہ جسویلے انھاں غا دل تیں گھبرا دور کردتو جئے ویہہ (اک دوجاناں) پچھیں: جے تھارارب نے

فرمانویں جے اللہ نے انھاں ورکئیں پیغمبروی چلایا تھا۔ وریہ پہلاں تے خدا غی توحید ناں منیں تھاتے اس غا فرمانبردار تھاور پھٹ غے بلیں بلیں یہ وی شرک غی جھ ماں پھس گیا تھا۔

(۱۲) تاریخی روایتاں غے مطابق انھاں غی تباہی غو یوہ قصو حضرتِ عیسیٰؑ غی پیدائش تیں خاصو بعد غو ہے کہ جدا انھاں غیں نافرمانیں حدوں بدھ گئیں فروہ ہی بنّ جھڑو انھاں غی خوشحالی غو ذریعہ تھو تباہی غو باعث بنّ گیو، چانڑ چک اک اسو سلاب آیو جسنالڑ ڈیم ٹٹ گیو، اس غے اگے آنڑ آلا نکا نکا ڈیم وی تباہ ہوگیا باغ فصل وغیرہ سب کجھ رُڑھ گیو، لوکاں بچوں وی کجھاں نے نس بھج غے جان بچائی تے کجھاں غو کم سلاب نے تمام کرچھوڑیو۔ تاریخ جانن آلا کیہنہ جے انھاں غا ہی نس بھج غے بچ جانڑ آلا کجھ لوک مدینہ پاک ماں آ غے بسیا تھا جھڑا اوس تے خزرج غا ناں ور مشہور ہووا، کجھ مکہ غے نیڑے تے کجھ شام ماں بس گیا اور کجھ دوجاں علاقاں ماں آباد ہُوا نسائی شریف غی اک حدیث تیں وی اس غی تائید وہے۔ اس رایاہ قوم ٹوٹا ٹوٹا ہوگئی تے انھاں غاں باغاں غی جگہ کھٹا کھوڑا کجھ میوا تے باقی چھاؤ پیدا ہوگیو اور کجھ آپے ہونڑ آلیں کوڑیں بیریں! اللہ تعالیٰ فرماوے: ہم نے انھاں ور ظلم نیہنہ کیّو بلکہ یاہ انھاں غی نافرمانی ناشکری تے کفر غی سزا تھی؛ اور اللہ ناشکراں تیں بجنڑ سزا دیئے وی کس ناں!۔

(۱۳) یوہ اس قوم ور ہونڑ آلی دوجی نعمت غو ذکر ہے جسنالڑ انھاں غی تجارت ناں ترقی ہوئی یمن غا ملک تیں شام توڑی اک کُھلی شڑک بن گئی جس ور انھاں غا تجارتی قافلہ بپار واسطے چلنڑ لگ گیا۔ یوہ رستو مچ اوکھاں جنگلاں، شنگراں تے کاڑاں بچوں لنگے تھو جس غی وجہ تیں رستہ ماں ہرطرح غو خطرو تھو ور اللہ غی قدرت نالڑ اس پورا رستہ غے آسیں پاسیں ذری ذری چھنڈا ور بستیں بس گئیں جھڑیں اکثر مفسراں غے نزدیک انھاں ہی غی قوم غی تھیں۔ جھاں غی وجہ تیں رستو ہر طرح محفوظ ہوگیو بلکہ انھاں ناں اس لماں پینڈا واسطے خرچو بنڑ غے ٹرن غی وی لوڑ نیہنہ رہئی بلکہ بستیاں ماں ہی کھانڑ پینڑ غو بندوبست ہوگیو، سفر غو چھنڈ وی طے ہوگیو جھڑو بندو سویرے سفر کرے تھو اس ناں پتو تھو میں دُپہر کت پجّوں تے کت ارام کرنوں ہے تے دپہر ویلے ٹرن آلا ناں شام غی منزل غو پتو وہے تھو اس را رات تہاڑی امن نالڑ انھاں غا سوداگری قافلا اس شڑک ور چلتا رہینہ تھا۔ وریہ بدقسمت لوک اس امن تیں وی اکّ گیا، انھاں ناں خیال آنڑ لگو جے یوہ وی کوئے سفر ہے! بیّابانڑ جنگلاں ماں خطراں تے مصیبتاں غے بشکار سفر ہو تو تاں مڑدی غی تے مزہ غی گل تھی۔ کجھ بزرگ فرمانویں جے انھاں نے اس واسطے اللہ تعالیٰ اگے دعا وی کی۔ تے کجھ غو خیال ہے جے دعا نیہنہ کی بلکہ اللہ غی نافرمانی آلیں اسیں اُوَلڑیں کارکیں جھاں غو تقاضو یوہی تھو کہ ہم ناں خدا غی ان نعمتاں غی کجھ لوڑ نیہنہ! بس فر کے تھو! خدا غی طرفوں عذاب نازل ہوگیو تے یہ اسا اُجڑیا کہ فر کدے کٹھّاں ہو غے بسنڑوں نصیب نیہنہ ہووو، تے یہ دنیا واسطے پُہلّی بسری وی کہانیاں ہارون بنڑ گیا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس قوم غی ترقی تے تباہی ماں صبر شکر کرن آلاں واسطے غور فکر کرن تے سوچنڑ سمجھنڑ غیں بڑیں نشانیں ہیں۔

(۱۴) یعنی شیطان نے حضرت آدمؑ غی پیدائش غے ویلے جھڑو اندازو لایو تھو جے ہوں اس غی اولاد بچوں متاں لوکاں ناں گمراہ کر غے چھوڑوں غو ابلیس نے اپڑوں وہ اندازو سچ کردسیو تے موموناں غی اک نکی جماعت ناں چھوڑ غے باقی سارا نافرمان شیطان غا گھر اور ہی چل پیا حالانکہ شیطان کولے انھاں ناں زبردستی گمراہ کرن غی طاقت نیہنہ تھی۔ نہ وہ کسے ناں زورنالڑ اپڑاں رستہ ور لا سکے تھو۔ بس اللہ نے اپڑاں فرمانبردار بنداں ناں جھڑو آخرت غا لیکھا ناں منیں آخرت ماں شک کرن آلاں نافرماناں تیں کنی کرن واسطے شیطان ناں ذری ورغلان غی طاقت دیدتی تھی ور متا لوک اپڑاں مالک ناں بسار غے شیطان ہی غا سکھا لاں ماں آ گیا۔ خیر! اللہ تیں کوئے بسر یو وو نیہنہ اس نے ہراک غاں عملاں ور نظر رکھی وی ہے ویلو آنڑ ور ساراں غو حساب ہوجۓ غو۔

رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ

کے فرمایو: ویہہ جواب دیں جے حق گل فرمائی تے وہ اچی شان آلو کبریائی آلو ہے (۱۵) تم پچھو! کہ تمناں

يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ وَاِنَّآ

اسماناں تیں تے زمین تیں کونٚ روزی دئے ؟ تم فرمادیو : کہ اللہ تعالیٰ ! اور ہم

اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَّا

یا تم یا تے یقیناً ہدایت ور ہاں یا کھلی گمراہی ماں ہاں (۱۶) تم فرمادیو : مھارا

تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٥﴾

کیّا واجرماں غی تمناں پچھ نیہنہ ہوسیں تے نہ ہم ناں تھاراں عملاں غا بارہ ماں پچھیو جئے غو؛

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ

تم فرمادیو: مھارو رب ہم ساراں ناں کٹھاں کرے غو فر وہ انصاف نالٚ مھارے بشکار نمیڑو کردئے غو

وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ

وہ خوب فیصلو کرن آلو جانٚن آلو ہے (۱۷) تم فرمادیو: کہ تم لوک متاں دسوناں جھڑا تم نےٚ خدا غا

بِهٖ شُرَكَآءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ

شریک بنا غے اس نالٚ جوڑیا واہیں، کوئے نیہنہ، بلکہ غالب تے حکمت آلو وہ اللہ ہی ہے (۱۸) تے (اے نبیؐ)

اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا

ہم نےٚ تم ساراں ہی لوکاں واسطے خوش خبری دینٚ آلا تے ڈران آلا بنا غے ٹوریا ہیں

وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى

ور متا لوک جا ݨتا نیہنہ ؛ تے کیہنہ جے : یوہ وعدو کد پورو

هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَّكُمْ مِّيْعَادُ يَوْمٍ

وہے غو ؟ جیکر تم سچا ہیں ؛ تم فرمادیو : تھارا واسطے اک معین دن غو وعدو ہے

لَّا تَسْتَاْخِرُوْنَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا تَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٣٠﴾ ع ۳ ۹

جس تیں تم اک گھڑی وی نہ پچھے ہوسکیں تے نہ تم اگے ہوسکیں (۱۹)

(۱۵) مشرکاں ناں کہیو جا رہیو ہے جے جنھاں ناں تم اپݨاں حاجت رواء تے مشکل کشا اور خدا غا شریک منیں تم انھاں ناں بلا غے دیکھ لیو کونٚ تھاری فریاد سُنٚے ، انھاں بچوں کوئے تھاری پکار نیہنہ سُنٚ سکتو ! کیونجے انھاں بچوں کوئے وی زمین اسمان ماں کسے چیز غو نہ مالک ہے، نہ انھاں بچوں کسے غی خدا تعالیٰ غی خدائی ماں کجھ سانجھ ہے نہ کوئے خدا تعالیٰ غاں کماں ماں اس غو مددگار رہے بلکہ اس غی بارگاہ ماں تے اس غا حکم تیں بجنٚ کوئے کسے غی سفارش واسطے وی ہوٹھ نیہنہ ہلا سکتو۔ اللہ غا فرشتا، تے نبی اور نیک بندا وی اسے غی سفارش کریں غا جس غی سفارش واسطے اللہ غو حکم وہے غو، فر اس غی خدائی ماں کوئے اس غو شریک تے پیہالٚ کس را ہوسکے! جدکہ اس غی بارگاہ غو تے یوہ حال ہے کہ اس غا جلال اگے اس غو حکم سُنٚ غے خاص مقرب فرشتا وی گھبرا جیں تے اس غی تسبیح کرتا کرتا سجدہ ماں ٹہہ پویں۔ فر جسو یلٚے انھاں ناہوش آوے اس ویلٚے ایکنٚ دوجا کولٚوں پچھیں جے تھارا رب نے کے فرمایو ہے فر آپے کیہنہ فلاناں برحق کم غو حکم دتو ہے۔ حدیث ماں اس غی تفسیر اس را فرمائی گئی ہے ؛ جے جد اللہ تعالیٰ غی طرفوں کوئے حکم آوے اس ویلٚے عرش ناں چانٚ آلا فرشتا تسبیح کرن لگ جیں فر انھاں تیں بُن غا فر اس تیں برلا اسمان غا اسے را آخری اسمان غا فرشتا وی تسبیح کرن لگ جیں، فر عرش غاں چانٚ آلاں فرشتاں کولٚوں دوجا پچھیں جے تھارا رب نے کے فرمایو ویہہ دسیں جے فلاناں کم غو حکم دتو ہے (مسلم) بس جد مقرب فرشتاں غو یوہ حال ہے فر کوئے پتھر خدا تعالیٰ غو کس را شریک ہو سکے! یا اس غی بارگاہ غو کس را سفارشی بن سکے!

(۱۶) کسے ناں اپنی گل سمجھانٚ تے اپنٚی گل غی دعوت دین غو یوہ چج سُہنٚوں انداز ہے، جے اک پاسے ہم ہاں جھڑا عقل غے مطابق ٹھیک دلیل ور ہاں! دوجے پاسے تم ہیں جنھاں کولٚے نیش ضدتیں بجنٚ کجھ نیہنہ ہُنٚ ہم دوئے تے حق ور نیہنہ ہوسکتا کوئے اک ہی حق ور وہے غو۔ تم ہی انصاف نالٚ دسو کہڑو حق ور ہے تے کہڑو کھلی گمراہی ماں ہے۔

(۱۷) یعنی ہر ایکنٚ نے اپݨاں عملاں غو حساب دیݨو ہے۔ اُت اللہ تعالیٰ مھارے تھارے بشکار انصاف نالٚ نمیڑو کردیئے غو۔

(۱۸) مشرکاں ناں فربنگارِ غے کہیو جا رہیو ہے جے جس ہستی ناں تم خدا غی خدائی ماں شریک کریں ذری باندے تے لیاؤ!! ہم وی دیکھاں کونٚ ہے؟ کوئے نیہنہ! اس غالب تے حکمت آلا غی خدائی ماں کونٚ شریک ہوسکے۔

(۱۹) اپر توحید غو بیان تھو ہُنٚ رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم غی رسالت غو بیان ہے جے حضرت عرب عجم غاں ساراں انساناں واسطے رسول بنٚ غے آ گیا ہیں جھڑا نیکو کاراں ناں اللہ غی رضا تے جنت غی خوشخبری دیں تے نافرماناں ناں خدا غا قہر تیں ڈرانویں ہُنٚ سمجھ آلا تے حضرت ور ایمان لیا غے دنیا آخرت غی کامیابی کھٹیں ور دنیا ماں سدا متا لوک ناسمجھ ہی ویں جھڑا اپݨاں نفع نقصان ناں نیہنہ سمجھتا۔ ویہہ ٹھٹھ کرن واسطے یا ہی کیہنہ کہ یاہ کاہلی نہ کرو! گھبراؤ نہ! تھارا واسطے اک خاص معین وقت ہے جد اس غو ویلٚو آ جے غو فر اک لحظو تم اگے پچھے نیہنہ ہوسکسیں۔

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا

تے کفرکرن آلا کیہنہ : جے ہم نہ تے اس قرآن ور کدے ایمان لیانواں غا تے نہ

بِالَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ مَوْقُوْفُوْنَ

اس تیں پہلاں غی کسے (کتاب) ور تے افسوس! کدے تم واہ حالت دیکھ لیں جسویلے یہ ظالم اپنّاں رب

عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِ ِۨالْقَوْلَ ۚ يَقُوْلُ

غے سامنّے کھلا کیا جیں غا (اسویلے) یہ اک دوجا ور گل لاتا ویں غا، جھڑا لسا سمجھیا

الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لَوْلَاۤ اَنْتُمْ

جیں تھا ویہہ بڑا بنّ آلاں ناں کیہنہ غا : جیکر تم نہ ہوتا تاں ہم ضرور

لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ㉛ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ

ایمان لے آتا (٢٠) بڑا بنّ غے رہنّ آلا انھاں لساں ناں

اسْتُضْعِفُوْۤا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ

جواب دیں غا جے کیوں! ہم نے تم ہدایت تیں ڈکیا تھا؟ اس توں بعد کہ ہدایت

اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ㉜ وَقَالَ الَّذِيْنَ

تھارے کولے آگئی تھی (نیہنہ) بلکہ تم ہی قصور وار تھا؛ تے یہ لسا

اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ

سمجھیا جانّ آلا بڑا بنّ آلاں ناں کیہنہ غا (نیہنہ نیہنہ!) بلکہ تھاری رات تہاڑی غی چال بازیاں

وَالنَّهَارِ اِذْ تَاْمُرُوْنَنَاۤ اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗۤ

نے ہی (ہم روکیا تھا) جدکہ تم ہمنّاں حکم دیں تھا جے ہم اللہ تعالیٰ ناں کفر کراں؟ تے ہم اس غا

اَنْدَادًا ۭ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۭ وَجَعَلْنَا

شریک منّاں؛ تے جسویلے ویہہ عذاب ناں تکیں غا فر (اک دوجا تیں) شرمندگی چھپانویں غا تے ہم

الْاَغْلٰلَ فِيْۤ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا

کافراں غی گردناں ماں طوق گہل چھوڑاں غا، انھاں ناں بدلو انھاں عملاں ہی غو دتو جئے غو

(٢٠) کافراں غو ضدی تے نمو ہر پونّوں بیان ہو رہیو ہے جے قرآن پاک غیں یہ دلیل سُنّ غے جس گھڑی ویہہ لاجواب ہوجیں، نہ کائے علمی دلیل سرے نہ عقلی! اس ویلّے صاف لفظاں ماں ہی کہہ چھوڑیں جے تم پَہانویں کائے وی دلیل پیش کرو، کتنی پیاری دل ماں کُھب جانّ آلی گل کرلیو ور مھاروا کو جواب ہے نہ تے ہم اس قرآن ناں کدے مناں غا تے نہ اس تیں پہلیاں کتاباں ور ایمان لیانواں غا لیکن اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں غی یاہ آکڑ تے پھونکڑ بس چار تہاڑا دنیا غی زندگی ماں ہے، ورنہ وہ ویلّو دیکھنّ غو ہے جد قیامت غے تہاڑے یہ ظالم اپنّاں رب غی بارگاہ ماں کھلا ویں غا، تے ایکنّ دوجا غے سر الزام لاتا ویں غا، جھڑا لوک دنیا ماں لسا سمجھیا جیں تھا، تے ویہہ کھڑ پینچاں مقدماں غے پچھے ٹریں ویں تھا ویہہ اپنّاں لیڈراں ور بشکیں غا جے تم نے ہی ہم نبیاں غی تعلیم ور عمل کرن تیں روکیا تھا۔ جیکدے تم نہ ہوتا تاں ہم وی ایمان آلا ہوتا تے اج دوزخ ماں نہ سڑتا۔

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳۳﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا

جھڑا ویہہ کریں تھا (۲۱) تے ہم نےؔ جس بستی ماں وی جد وی کوئے ڈرانؔ آلو چلایو ات غا امیر

قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿۳۴﴾ وَقَالُوا

لوکاں نے یوہی کہیو: کہ جھڑو سنیٔو دے غے تم چلایا گیا ہیں ہم تے اس غا منکر ہی ہاں؛ تے انھاں نے کہیو:

نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿۳۵﴾

جے ہم تے مالؔ اور اولاد ماں (تھاراتیں) بدھ ہاں تے ہمناں کدے عذاب نیہنہ ہوسیں

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

تم فرمادیو: بیشک میرو رب ہی جس ناں چاہوے کھلی روزی دیدئے تے (جس واسطے چاہوے) حساب غی کردئے

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۶﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا

ور متا لوک جانٹا ہی نیہنہ (۲۲) تے تھارو مالؔ اور تھاری

أَوْلَادُكُم بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ

اولاد اسی چیز نیہنہ جھڑی تمناں درجہ ماں مھارے نیڑے کردئے ور وہ آدمی جھڑو

آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضِّعْفِ

ایمان لیاوے تے نیک عمل کرے اساں لوکاں واسطے تے انھاں غا عملاں غو دونوں

بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿۳۷﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ

ثواب ہے؛ تے ویہہ (جنت غیں) اپلیں منزلاں ماں بے خوف ریہنہ غا؛ تے ویہہ لوک جھڑا مھاری

فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿۳۸﴾

آیتاں ناں بے اثر کرن واسطے دوڑ بھج کریں اسا لوک بنّ غے عذاب ماں حاضر کردتا جیں غا (۲۳)

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے میرو رب اپناں بنداں بچوں جس ناں چاہوے کھلی روزی دیدئے

وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ

تے جس واسطے (چاہوے) تنگی کردئے تے تم جھڑی چیز وی (اللہ غا رستہ ماں) خرچ کریں غا وہ اس غو بدلو دئے غو تے وہ

(۲۱) سبحان اللہ! گمراہ لیڈر دنیا ماں تے اپناں گو جاپہرن واسطے حمایتیاں غی ہمدردی تے خیر خواہی غا بڑا بڑا دعوٰی کریں، ور قیامت غے تہاڑے ویہہ انھاں در دندرَمکیں غا، جے ہم نےؔ کد تم زور زبردستی نالؔ تھارو ہتھ پکڑ غے ہدایت تیں روکیا تھا؟ کیوں تم اپناں جرم مھارے اُپرّ چاہڑیں؟ اصل ماں تم آپے مجرم تھا جھڑا دنیا غی ہوس ور مھارے پچھے دوڑیں تھا! لسا لوک فرموٹاں لیڈراں در بشکیں غا جے اچھا! تم اج جان چھڑکان غی کوشش کریں حالانکہ ہم نے یوہ رستو تے تھاریاں مکاریاں تے چلاکیاں نالؔ کفر شرک غی دعوت دین غی وجہ تیں نوڑیو تھو جد تم رات تہاڑی ہم سدّاں ساداں لوکاں ناں اپنےؔ تھلے رکھنؔ واسطے مکاریاں تے چلاکیاں نالؔ کفر شرک غی دعوت دیں ویں تھا فر ہم تھارا ہی ورغلان ور تھارے پچھے لگ غے ایمان تیں محروم رہ گیا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اصل ماں یہ دوئے ول اپناں کیّا ور دل دل ماں پچھتاتا ویں غا ور شریکاں غی ہاسی تیں بچن واسطے ایکنؔ دوجا ور لا غے اپنٔی شرم ساری چھپانؔ غی کوشش کریں غا، تے چھیکڑ سارا ہی جکڑ غے دوزخ ماں سٹ دتا جیں غا۔ جت ہر ایکنؔ ناں اپناں کیّا غو بدلو مل جئے غو، لیڈراں ناں گمراہ کرن غو تے پچھے چلن آلاں ناں اس گل غو جے تم نےؔ خدا غا دتا وا دل، دماغ اکھ، کن تیں کم کیوں نیہنہ لیّو؟ تم کیوں انّا، کانّا، ڈورا تے چھلّا ہو غے انھاں غے پچھے ٹریں تھا۔

(۲۲) یعنی قیامت غے تہاڑے یہ لیڈر تے کھڑپینچ لوک اپٹوں پلّو چھڑکانؔ غی کوشش کریں غا حالانکہ دنیا ماں جد کدے سدھار غی کائے تحریک چلی، جد کدے اللہ غا کسے پیغمبر نے سُتا والوکاں ناں غفلت غی نیند تیں جگانؔ غی کوشش کی ساراں تیں مُہرے ان امیر تے مقدم لوکاں نے ہی اس غی مخالفت کی کیونجے پیغمبر غی تعلیم غی لوء ماں انھاں ناں اپٹوں دیو بجھتو سہی لگے۔ فر یہ اپناں مالؔ تے اپناں جتھا غو بڈیار دس غے کیہنہ کہ جھاں ور اس دنیا ماں خدا غو یوہ فضل ہے۔ کہ ویہہ مالؔ دولت تے اولاد نالؔ نوازیا گیا ہیں جیکدے آخرت آئی تاں اُت وی انھاں ور ہی اللہ غو فضل وہے غو تے انھاں ور عذاب بالکل نیہنہ آسیں۔ مکہ پاک ماں وی یہ ہی انھاں مالدار، کھڑپینچ چوہدری تے مقدم لوک دین غی مخالفت کر رہیا تھا۔ اللہ اپناں حبیبؐ ناں فرماوے جے تم انھاں ناں دسو! کہ مالؔ تے اولاد اللہ غو پیارو ہونؔ غی نشانٔی نیہنہ، یوہ تے صرف اللہ غی ازمائش غو اک ذریعو ہے وہ کسے ناں دے غے ازماوے تے کسے ناں نہ دے غے ذری تنگی کر غے امتحان لیئے ور مُچ لوک اس حقیقت ناں نیہنہ جانتا۔

(۲۳) اپر غو مضمون ہور کھول غے بیان کیّو جا رہیو ہے۔ جے مالؔ تے اولاد نہ تے اللہ تعالیٰ غو مقرب ہونؔ غی نشانی ہے تے نہ اس غو یوہ مطلب ہے کہ مال دولت انھاں ناں ہی لبھے جھڑا اللہ غا پیارا ویں، بلکہ اللہ غی رضا تے اس غو قرب کھٹن غیں چیز ایمان تے نیک عمل ہیں، اسا لوک قیامت غے تہاڑے جنتاں ماں امن نالؔ ویں غا۔ باقی اللہ غی آیتاں غی مخالفت کرن آلا کتناں ہی مالدار تے جتھا آلا ویں ویہہ تے ضرور بنّ غے عذاب ماں ہی سٹیا جیں غا۔

الرّٰزِقِيْنَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ يَقُوْلُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ

سب تیں سرس روزی دینڑ آلو ہے (۲۴) تے جس تہاڑے اللہ انھاں ساراں ناں گھٹھاں کرے غو فرشتاں ناں کہہ غو

اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴿٤٠﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ اَنْتَ

کیوں! یہ لوک تھاری عبادت کریں تھا؟ ویہہ عرض کریں غا تیری ذات پاک ہے مھارو

وَلِيُّنَا مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ الْجِنَّ ۚ اَكْثَرُهُمْ

کارساز تے توں ہی ہے؛ یہ نیہنہ؛ بلکہ یہ تے جنّاں غی عبادت کریں ویں تھا انھاں بچوں متا لوک

بِهِمْ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

انھاں ناں ہی منّیں تھا؛ بس اج تھارا بچوں کوئے کسے ناں نہ نفعو پہچا سکے

نَّفْعًا وَّلَا ضَرًّا ۭ وَنَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذُوْقُوْا عَذَابَ

تے نہ نقصان پہچا سکے تے ہم ظالماں ناں کہہ دیاں غا جے اس دوزخ غو عذاب

النَّارِ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ

چکھو؛ جس ناں تم چُھوٹھ سمجھیں ویں تھا (۲۵) تے جس ویلّے انھاں غے سامنڑے مھاریں صاف صاف آیت

اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا رَجُلٌ يُّرِيْدُ اَنْ يَّصُدَّكُمْ

پڑھیں جیں، ویہہ کیہنہ: یوہ تے بس اک اسو آدمی ہے جہڑو تمناں ان چیزاں تیں روکنڑوں چاہوے

عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ مُّفْتَرًى ۭ

جنھاں غی عبادت تھارا باپ دادا کریں ویں تھا تے کیہنہ: جے یوہ (قرآن) تے چھڑو پلّے تیں بنڑایو وو کوڑ ہے

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ

اور کافر لوکاں کولّے جسو ویلّے ''حق،، آیو انھاں نے کہیو: یوہ تے باندے با چھڑ

مُّبِيْنٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَّدْرُسُوْنَهَا وَمَآ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ

جادو ہے؛ (۲۶) تے ہم نڑے نہ تے انھاں ناں کتاب دتیں تھیں جنھاں ناں یہ پڑھیں آں تے نہ (اے نبیؐ) ہم نڑے تھارا

قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيْرٍ ﴿٤٤﴾ ۭ وَكَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۙ وَمَا

تیں پہلاں انھاں در کوئے ڈران آلو چلایو (۲۷) تے جہڑا لوک انھاں تیں پہلاں ہو یا ہیں انھاں نے وی چُھوٹھو کہیو تھو اور

(۲۴) اپلّی گل غی فر تاکید کی جا رہئی ہے جے مال دولت ماں گھاٹو باہدو یوہ اللہ تعالیٰ غا خوش ہونڑ یا ناراض ہونڑ غی نشانی نیہنہ وہ کدے کافرنا فرمان ناں روزی ماں خوب کھل دیدیئے ور کس واسطے؟ اس غی ازمائش تے امتحان واسطے! تے کدے مخلص مومن ناں تنگی تے مصیبتاں تیں دوچار کردیئے؛ ور کس واسطے؟ صرف اس گلوں تا نجے مومن صبر کرے فر اس ناں ہوراچا درجا لبھیں تے جد گل یاہ ہے فر مومن ناں اللہ غا رستہ ماں خرچ کرتاں وی ڈرن غی لوڑ نیہنہ۔ بلکہ اللہ وعدو کرے جے تم اس غا رستہ ماں تے اپنی جائز ضرورتاں ماں جتنوں وی خرچ کریں غا، تاں دنیا تے آخرت دواں ماں ہوں اس غو ضرور بدلو دیوں غو، حدیث قدسی ماں ہے اللہ تعالیٰ فرماوے: بندیا! توں خرچ کر! ہوں تیرے اپرّ خرچ کروں غو۔ (بخاری شریف) تے حضورﷺ فرمانویں جے اللہ غا دو فرشتا ہر روز دعا کریں اک کہہ خدایا! نہ خرچ کرن آلا غا مال ناں برباد کردے، جد کہ دوجو دعا منگے خدایا! خرچ کرن آلا ناں بدلو دے (بخاری شریف) علماء نے ات مچ تفصیل ناڑ لکھیو ہے جے جہڑیں حلال چیز انسان غا ضروری خرچا غیں ہیں ویہہ جائز ضرورتاں ماں خرچ کرن ناڑ کدے سمتیں نیہنہ، اگلیں خرچ کرو خدا ہور دے چھوڑے، پہاروں روز کتناں حلال ویں؟ کوئے حساب نیہنہ ور کدے حلال ہونڑ ناڑ انھاں غو کالڑ نیہنہ پیتو۔

(۲۵) عرب غا لوک فرشتاں ناں اللہ تعالیٰ غیں تہیں کیہنہ تے انھاں غا ناں غی منت منیں اور چڑھاوا چاڑیں ویں تھا۔ جے یہ خدا غی بارگاہ ماں مھارا سفارشی بنیں غا، انھاں غو خیال تھو جے باپ پوت غی گل تے موڑ وی سکے ور تہی غی کدے نیہنہ موڑ سکتو۔ لہذا جد یہ مھاری سفارش کریں ضروری منّی جیئے اللہ تعالیٰ محشر غا مدان ماں مشرکاں ناں ذلیل کرن واسطے انھاں غے سامنڑے فرشتاں ناں پچھے غو کیوں! یہ تھاری عبادت کریں ویں تھا؟ یعنی تم نڑے انھاں ناں اپنڑی عبادت واسطے کہیو تھو۔ یوہ اسے را غو سوال ہے جس را کہ سورت مائدہ آیت/۱۱۶ ماں ہے کہ حضرت عیسیٰؑ کولوں پچھیو جیئے غو۔ فر فرشتا وی حضرت عیسیٰؑ ہاروں سب تیں پہلاں اللہ غی پاکی بیان کریں غا کہ توں ہر قسم غا شریک تیں پاک ہے۔ تیرے ناڑ عبادت ماں کوئے پیہالڑ نیہنہ بنڑ سکتو فر عرض کریں غا خدایا! مھارو والی تے توں ہی ہے مھارو تعلق تے تیرا ناڑ ہے انھاں گمراہ لوکاں سنگ نیہنہ اور اصل ماں یہ شیطاناں غا پُجاری تھا کیونجے یہ شطان غی گمراہی ہی ماں آ نغے مھاری عبادت کریں تھا اس گلوں یہ اصل ماں اسے غا پُجاری ہیں۔ بلکہ متا لوک تے شیطاناں ناں ہی منیں ویں تھا۔ جس را کہ سورت نساء آیت/۱۱۷ ماں تے سورت جن آیت/۶ ماں وی ہے فر حکم وہے غو کہ اج تے پتو لگ گیو ہے ناں! جے کوئے کسے غا نفع نقصان غو کجھ مالک نیہنہ ہو سکتو ہُنڑ اے شرک کرن آلیو ظالمو! اس جہنم غی اگ غو مزو چکھو جس ناں تم دنیا ماں چُھوٹھ کیہنہ ویں تھا۔

(۲۶) یعنی جد انھاں مشرکاں تے کافراں ناں دین در بلایو جیئے یہ رحمتِ عالمﷺ در اشارو کر غے کیہنہ یوہ بندو تے بس ہم ناں مھارا باپ دادا غا طریقہ تیں ہی ہٹانڑوں چاہوے۔ تے یاہ گل سوچ جے یہ سارا لوک میرے پچھے چل پویں غا۔ لہذا اصل ماں اس دعوت غے پچھے انھاں غو اپنڑوں ہی فائدو ہے! فر قرآن غا بارہ ماں کیہنہ جے یوہ خدا غو کلام بالکل نیہنہ بلکہ کوڑ مکوڑ پلّے تیں بنڑا غے اللہ ور لایو جیئے۔ ور جد قرآن غا اثر در دیکھیں کہ کتناں ہی مُردا اس ناڑ زندہ ہو گیا ہیں تے کتناں ہی لوک سُنتاں ہی اس ور ایمان لے آیا ہیں فر قرآن غا بارہ ماں دوجو تبصرو پیش کریں جے اصل ماں یوہ جادو ہے اس ماں جادو جسو اثر ہے جہڑو وی اس ناں غور ناڑ پڑھے یوہ قرآن اس ناں اپناں در چھک لیئے۔

بَلَغُوْا مِعْشَارَ مَآ اٰتَيْنٰهُمْ فَكَذَّبُوْا رُسُلِيْ قف فَكَيْفَ

جتنوں کجھ ہم نےؔ اُنھاں ناں دتو تھو یہ تے اُس غا دسواں حصہ توڑی وی نیہنہ پجُیا تے اُنھاں نے میراں رسولاں ناں چھُوٹھا

كَانَ نَكِيْرِ ۝۴۵ ع قُلْ اِنَّمَآ اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ج اَنْ تَقُوْمُوْا

ع ۵ ۹ ۱۱

کہیو فر (تک لیو!) میرو عذاب کسو رہیو (۲۸) تم فرمادیو: ہوں تمنّاں چھڑی اک گل غی نصیحت کروں جے تم (ضد چھوڑ غے)

لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوْا قف مَا بِصَاحِبِكُمْ مِّنْ

اللہ تعالیٰ واسطے اٹھ کھلا ہو ؛ دو دو رلؔ غے وی ، تے ایکلّا وی ! فر سوچو ! تھارو یوہ سنگی

جِنَّةٍ ط اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ

سدائی نیہنہ ؛ یہ تے بس اک سخت عذاب (غا آنؔ) تیں پہلاں تمنّاں ڈرانؔ

شَدِيْدٍ ۝۴۶ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ط اِنْ اَجْرِيَ

آلؔا ہیں ؛ تم فرمادیو: میں تھارا کولؔوں (جے) کجھ مزوری منگی وے ہے تاں واہ تمنّاں ہی (مبارک) میرو اجر تے

اِلَّا عَلَى اللّٰهِ ج وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝۴۷ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ

اللہ تعالیٰ ہی غے ذمہ ہے ؛ اور وہ ہر اک چیز ور گواہ ہے ؛ (۲۹) تم فرمادیو: یقیناً میرو رب

يَقْذِفُ بِالْحَقِّ ج عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ۝۴۸ قُلْ جَآءَ الْحَقُّ

سچا دین ناں نازل کر رہیو ہے ؛ وہ خوب غیب جانؔ آلؔو ہے ؛ تم فرمادیو: حق آ گیو ہے

وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيْدُ ۝۴۹ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ

تے باطل نہ تے پہلی واری پیدا کرن جگو ہے تے نہ دوجی واری! (۳۰) تم فرمادیو: کہ جیکدے ہوں گمراہ ہوں

فَاِنَّمَآ اَضِلُّ عَلٰى نَفْسِيْ ج وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا

تاں میری گمراہی غو نقصان منّاں ہی وے ہے غو ؛ تے جے ہوں ہدایت ور واؤں تاں اس وحی غی وجہ تیں

يُوْحِيْٓ اِلَيَّ رَبِّيْ ط اِنَّهٗ سَمِيْعٌ قَرِيْبٌ ۝۵۰ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ

جہڑی میرو رب میرا در کر رہیو ہے ؛ بیشک وہ سنؔن آلؔو (تے) نیڑے ہی ہے (۳۱) تے کدے تم واہ حالت تک لیں

فَزِعُوْا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوْا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ۝۵۱ لا

جسویلؔے یہ گھبرا جیں غا ور نس نیہنہ سکسیں تے بالکل نیڑے تیں ہی پغڑ لیؔا جیں غا ؛

(۲۷) یعنی جد حضرت اسماعیلؑ تیں بعد مدتاں تیں ات نہ کوئے نبی آیو تھو تے نہ ات کتاب نازل ہوئی تھی فر تے چانؔ چک لبھنؔ آلیؔ اس نعمت غی انھاں ناں ہوروی زیادہ قدر کرن غی لوڑ تھی۔

(۲۸) یعنی مال دولت ور مست ہو غے تے پُھنڈ غے نبیاں غی مخالفت کرنی کائے نویں گل نیہنہ ، پہلا نافرمان وی اسے را کرتا رہیا ہیں۔ ور دیکھن غی تے یہ گل ہے کہ جتنی دولت طاقت حکومت اور عمر اُنھاں پشلاں نافرماناں ناں لبھیں تھیں انھاں مشرکاں ناں تے اس غو ہزاروّوں حصو وی نیہنہ نصیب ہو وو۔ فر جد خدا غا عذاب تیں اُنھاں پشلاں ناں اُنھاں غی دولت طاقت تے حکومت نیہنہ بچا سکی ؛ اِنھاں ناں کس را بچالئے غی تے یہ کفر شرک کر غے کے کھٹ لیں غا۔

(۲۹) سبحان اللہ! کتنوں سُہنؔوں تے پیار و انداز ہے جے تم ضِد تے دشمنی چھوڑ غے اک واری غور تے کرو! دو دو رل مل غے بحث کر غے دیکھو! ایکلّا بیں غے سوچو! میری زندگی تھارے سامنؔے گذری ہے۔ چالی سال توڑی تم منّاں امانت دار تے سچو کہتا رہیا ہیں کدے تم نےؔ میری دیانت داری ور شک نیہنہ کیّو ؛ آخر اج تم منّاں کہڑا منہ نالؔ سدائی کیہنہ ! کیوں ہوں جہڑو دین پیش کروں جس ماں تھاری دین دنیا غی کامیابی ہے اس ماں سدائی ہونؔ غی کہڑی گل ہے۔ کجھ تے سوچو! ہوں تے بس تمنّاں خدا غا عذاب تیں اگاہ کروں کہ جے تم باز نہ آیا تاں تھارے واسطے جہنم غو عذاب تیار ہے۔ فر یعنی اس ہمدردی تے خیر خواہی ور تھارے کولؔوں کجھ مزدوری تے بدلو وی نیہنہ منگو جے تم میری سچی سُچی مخلص ہمدردی ور شک کریں۔ میری مزوری تے بس اللہ تعالیٰ ہی غے ذمہ ہے۔

(۳۰) اس مضمون غیں آیت سورت انبیاء/ ۱۸ ماں تے سورت بنی اسرائیل/۸۱ ماں گذر گئی ہیں تفسیر اُتے تک لیو۔

(۳۱) یعنی تھارے کہنؔ غے مطابق جیکد ے ہوں گمراہی ورہوں تے یوہ قرآن میں پلّے تیں بنّا لیو ہے۔فر اس غو نقصان مناں ہی وہے غو ور جے ہوں ہدایت ور ہوں جس را کہ حقیقت ماں ہوں ہدایت ور ہی ہوں فرسُن لیو! یوہ اس وحی غی وجہ تیں ہے جھڑی اللہ نازل فرمار ہیو ہے فر اس غی مد د اس غے نالؔ ہے وہ اس ناں ضرور غالب فرما دیئے غو۔ وہ سب کجھ سُنّنؔ آنٌو بالکل نیڑے ہی ہے۔ وہ میری سُنّے غو تے اپنّاں دین ناں ضرور غالب کرے غو۔

وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍ

تے کیہنہ غا : جے ہم اس ور ایمان لے آیا ؛ ور ہُنؔ اتنی دوروں انھاں غو ہتھ کس را

بَعِيدٍ ۝۵۲ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِن قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ

پُج سکے (۳۲) حالانکہ پہلاں تے اس نالؔ کفر کریں تھا ؛ تے ویہہ انؔ دیکھیاں

بِالْغَيْبِ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۝۵۳ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ

دوروں ہی بٹّا ماریں تھا ؛ تے انھاں غے اور اُن چیزاں غے بشکار جھاں ناں

وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن

یہ چاہویں پڑدو کردتو جئے غو جس را کہ انھاں تیں پہلاں ان جساں لوکاں نالؔ

قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ۝۵۴ ع

ع ۶ ۹ ۱۲

ہووو ہے ویہہ وی (انھاں ہاروں) شک تے ٹھسہ ماں ہی پیا واتھا (۳۳)

سُورَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَأَرْبَعُونَ آيَةً وَخَمْسُ رُكُوعَاتٍ

سورت فاطر مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں پنجتا لی آیت اور پنج رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالؔ جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٌو ہے

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ

(۱) ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جھڑو اسماناں ناں تے زمین ناں پیدا کرن آنٌو ہے (تے) دو

الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

دو ترے ترے چار چار فرشتاں ناں (اپنّوں) قاصد بنّانؔ آنٌو ہے

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ

وہ اپنّی جیا جون ماں جو چاہوے سو باہدو کرے بیشک اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت

قَدِيرٌ ۝۱ مَّا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ

رکھنؔ آنٌو ہے ؛ اللہ تعالیٰ لوکاں واسطے جھڑی رحمت کھول چھوڑے اس ناں کوئے بند کرن

(۳۲) قیامت غے تہاڑے محشر غا مدا تیں مجرم نسنؔ غی کوشش کریں غا ور کدے نس نیہنہ سکسیں فٹ گرفتار کر لیا جیں غا فر کیہنہ غا اچھا ہُنؔ ہم پکا مومن ہو گیا ہاں۔ ہم نٔے ایمان قبول کر لیو ہے۔ ور ایمان قبول کرن غی جگہ تے یاہ دنیا ہے فر اتنوں دوروں انھاں ناں ایمان کے فائدو دیئے غو! تے کہہ دتو جئے غو جے ہُنؔ ایمان غو ویلٌو نیہنہ رہیو حالانکہ پہلاں تم اس غا منکر ہو غے انھیر اماں بٹا ماریں ویں تھا بس وہ ہی وقت ایمان قبول کرن غو تھو؛ اج تے جزا سزا غا نمیڑا غو وقت ہے، ایمان قبول کرن غو نیہنہ۔

(۳۳) یعنی اس تہاڑے انھاں غی ایمان قبول کرن تے نجات حاصل کرن غی تاہنگ ماں سخت رکاوٹ کھلی ہو جیں غیں نہ ایمان قبول وہے غو نہ نجات نصیب وہے غی۔ جس را انھاں جساں پہلاں لوکاں نالؔ وی ہووو تھو، جھڑا دنیا غی لذتاں ماں مست ہو غے آخرت غا بارہ ماں شک تے ٹھسہ ماں پیا واتھا۔

۱۳ مئی ۲۰۰۱ء بروز اتار ۱۸ صفر ۱۴۲۲ھ۔

تفسیر سورت فاطر

(۱) پہلی آیت غا لفظ فَاطِرِ ور سورت غو ناں ''سورت فاطر'' ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکہ ماں سورت سبا غے اگے پچھے اسے دور ماں نازل ہوئی ہے۔ اس سورت پاک ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت بیان کر کر غے اس غی توحید سمجھائی گئی ہے۔ تے سمجھانؔ غے باوجود جھڑا بد قسمت لوک کفر شرک تیں باز نیہنہ آرہیا تھا انھاں غا بارہ ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں تسلی دتی گئی ہے جے جد انھاں نے آپے دوزخ غو رستو نوڑ لیّو ہے جس ناں چھوڑنٌوں چاہتا ہی نیہنہ فر تمنّاں انھاں ور افسوس کر کر غے اپنّی جانؔ گالنؔ غی وی کوئے لوڑ نیہنہ؛ اگے آیت ۱۰ ماں ساری دنیا ناں صاف صاف کہہ دتو گیو ہے کہ جھڑو عزت لوڑے اس ناں خدا غا در ور آنٌوں پُوے غو تے اس غو دین قبول کر غے نیک عمل کرناں ہی پویں غا۔ باقی کافراں غی چال چلاکیاں نالؔ کجھ نیہنہ ہو تو غالب تے چھیکڑ خدا غا دین نے ہی آنٌو ہے تے کافراں غی ساریں چال چلاکیاں نے چھیکڑ ضرور ملیا میٹ ہونٌوں ہے۔ فر رکوع ترے ماں کئیں چیزاں غو ذکر کر غے فرمایو ہے جے جس را انھیر و تے لوء برابر نیہنہ، رات تے تہاڑی برابر نیہنہ، مووو تے جیتو برابر نیہنہ اسے را خدا غو فرمانبردار دل دماغ تیں کم لے غے خدا غا دین غی لوء ماں زندگی غو پینڈو کچھنؔ آنٌو تے انھیریاں ماں پہمّل پُہوسا کھان آنٌو نافرمان دوئے برابر نیہنہ ہو سکتا۔ اگلا رکوع ماں موموناں غی فضیلت تے علم اور تقوٰی ماں انھاں غا کئی کئی درجا بیان کر غے مومن تے کافر غو کئی کئی نتیجو یعنی دوزخ تے جنت تفصیل نالؔ بیان ہوو ہے۔ آخری رکوع ماں فر اللہ تعالیٰ غی توحید غیں پُج دلیل بیان فرما غے نافرمان لوکاں، مشرکاں کافراں ناں تہمکی دتی ہے جے کدے تم اجوں وی باز نیہنہ آتا۔ تاں دنیا ماں ٹر پھر غے اپنّاں جساں نافرماناں غی تباہی غو حال تک لیو تے اُنھاں غا حشر واسطے ہی تیار ہو جاؤ! آخر اس گل ور سورت پاک کنڈے آ لگی ہے کہ اللہ تعالیٰ ناں لوکاں غا گناہ ور پکڑ کرنی کجھ مشکل نیہنہ ور وہ اپنّاں فضل نالؔ توبہ غو ہور ہور موقعو دیئے۔ فر اس نے ہر ایکنؔ کم غو ویلٌو متھیو وو ہے۔

(۲) فَاطِرِ غو مطلب ہے پہلاں پہل کائے چیز اس را پیدا کرنی کہ اس تیں پہلاں اس غو کوئے نمونٌوں، کوئے نقشو نہ وہے۔ یعنی اللہ غی قدرت تکو! اس نے یہ سارا اسمان تے یاہ زمین اور ان

ماں رہنْ آلی یاہ ساری جیا جون، ساری کائینات اس را پیدا کی کہ اس غو پہلاں تیں کوئے نمونو نیہنہ تھو، فر اس ماں حضرت انسان ناں اشرف المخلوقات بنا غے فرشتاں ناں اپنے تے انساناں غے بشکار ''قاصد'' بنایو، حضرت جبرائیلؑ پیغمبراں کونْے اللہ غا سنیا تے پیغام لے غے آویں اور کتاب نازل کریں تے دو جا فرشتا انسان غی ضرورت غا جُ سارا کم کریں۔ اللہ نے انھاں ناں دو دو، ترے ترے، چار چار پر عطا کیا ہیں جھاں نالْ یہ اُڈ غے اسماناں ور جیئں تے زمین ور آویں۔ تے اتناں ہی پراں غی گل کوئے طے نیہنہ بلکہ اللہ اپنی پیدائش ماں جس را چاہوے باہدو کر دیئے کیونجے وہ ہر چیز غی قدرت رکھے۔ جس را کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں میں حضرت جبرائل اصلی شکل ماں تکیا انھاں غا چھ سو پر تھا (بخاری، مسلم، ترمذی اس تیں علاوہ وہ جس ناں چاہوے علم، عمل، طاقت، صورت وغیرہ چیزاں ماں باہدو کر دیئے اس ناں کوئے ٹھاک نیہنہ سکتو (کما روی عن قتادۃ وغیرہ فی البحر المیط) تے وہ اپنْی جس مہربانی نالْ بنداں ناں نوازنوں چاہوے، دین دنیا غی جھڑی وی نعمت عطا کرنی چاہوے اس ناں کوئے روک نیہنہ سکتو۔ تے جھڑی چیز وہ روک لئے۔ واہ دین دنیا غی کائے نعمت وہے یا کائے مصیبت ہی وہے۔ اس ناں کوئے دے نیہنہ سکتو۔ کیونجے وہ ہر اک ور غالب ہے اس گلوں کوئے اس غاں کماں ماں ڈکو نیہنہ لا سکتو تے وہ حکمت آلْو وی ہے اس گلوں اس غا ہر ایکنْ کم غے پچھے حکمتاں غا سمندر چھلّی مارتا ویں۔ اللہ تعالیٰ غی اسے شان ور رحمت عالم ﷺ آپ وی یاہ دعا پڑھیں تھا تے امت ناں وی سکھانویں تھا۔ خدایا! جھڑی چیز توں کسے ناں دیدئے اس ناں کوئے ڈک نیہنہ سکتو۔ تے جھڑی توں ڈک لئے واہ کوئے دے نیہنہ سکتو تے تیری منشا غے خلاف کسے ناں اس غی کوشش کجھ کم نیہنہ آ سکتی (مسند احمد) حدیث غا لفظ یہ ہیں اَللّٰھُمَّ لَامَانِعَ لِمَا اَعْطَیْتَ وَلَا مُعْطِیَ لِمَامَنَعْتَ وَلَا یَنْفَعُ ذَالْجَدِّ مِنْکَ الْجَدُّ.

(۳) اللہ تعالیٰ غی نعمت ناں یاد کرن غو مطلب ہے اس غو شکر ادا کرو، اس غی توحید ور ایمان لیاؤ! شک چھوڑو، چھڑی اس غی دو نعمتاں ور ہی غور کر لیو! کہ یاہ ساری جیا جون پیدا کرن آلْو وی وہ اک ایکلْو اللہ ہی ہے تے اس ناں باقی رکھن واسطے ہر ایکنْ ناں روزی دین آلْو وی وہ ہی ہے۔ تے جد یہ بنیادی دوئے کم اس غا ہتھ ماں ہیں فر عبادت تے دعا غے لائق کوئے دوجو کس را ہو سکے!! ور تعجب ہے کہ انسان اسے ناں خالق تے رازق منْ غے باوجود عبادت غے ویلْے کِیّاں پُٹھا پھر جیں تے شرک کرن لگ جیں۔ فر رحمتِ عالم ﷺ ناں تسلی دتی جئے کہ تم انھاں غی مخالفت ور دلگیر تے دُکھیا نہ ہویو کیونجے یاہ کائے نویں گل نیہنہ پشلا نافرمان وی اسے را رسولاں غی مخالفت کرتا رہیا ہیں ور چھیکڑ ہر ایکنْ کم غو فیصلو اللہ تعالیٰ غا ہتھ ماں ہے؛ جس را کہ پشلا نافرمان رسولاں غی مخالفت کر غے برباد ہوتا رہیا ہیں جیکدے یہ باز نہ آیا تاں انھاں غو وی یو ہی حشر وہے غو۔ لہذا تمنّاں پریشان ہونْ غی کوئے لوڑ نیہنہ اللہ انھاں نالْ آپے مُک لئے غو؛ اور نمیڑو تے قیامت غو ہے جت ساراں کماں غو فیصلو وہے غو۔

(۴) اہر گل ہر اک کم غا نمیڑا غی یعنی قیامت غی آ گئی تھی۔ ہُنْ اسے واسطے فرمایو جا رہیو ہے۔ جے آخرت غو یوہ فیصلہ آلْو تہاڑو بالکل برحق ہے، لہذا کوئے دنیا غی اس چار تہاڑا غی رونق تے پھل کھیلی ماں لگ غے اُس ناں نہ بسار چھوڑے۔ یاہ دنیا بڑی ٹھو کھے باز ہے۔ ور اس تیں وی بڑو ٹھو کھے باز وہ ابلیس ہے جس غو کم ہی انساناں ناں اللہ تیں دور کرنوں ہے کِدے وہ نہ ٹھو کھو لا چھوڑے وہ انساناں غو ٹھہروں ہی دشمن ہے بلکہ اس نے انسان نالْ دشمنی غی قسم چکی وی ہے لہذا انسان ناں وی چاہئے کہ وہ اس ناں ٹھو کھے باز تے اپنْوں دشمن ہی سمجھے اس نے تے جہنم ماں جانْوں ہی ہے ور اس غی کوشش ہے کہ اپنْے نالْ انساناں بچوں وی اپنْی اک شیطانی پارٹی بنا غے اس ناں وی جہنم ماں پہچا چھوڑوں؛ انسان ناں تے یاہ حقیقت ہر ویلْے یاد رکھنْ غی لوڑ ہے کہ اللہ غا نافرماناں کافراں واسطے سخت عذاب تیار ہے۔ جد کہ ایمان

لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ ۭ وَهُوَ

آلْو نیہنہ، تے جھڑی وہ روک لئے فر اس تیں بعد اس ناں کوئے جاری کرن آلْو نیہنہ؛ تے وہ ہی

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ② يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ

غالب ہے حکمت آلْو ہے (۲) لوکو! اللہ تعالیٰ غیں جھڑیں نعمت تھارا ور ہیں انھاں ناں

عَلَيْكُمْ ۭ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ

یاد کرو! کیوں! اللہ تعالیٰ تیں سوا کوئے ہور پیدا کرن آلْو ہے جھڑو تمنّاں اسمان تیں

السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ ۭ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ڭ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ③

اور زمین تیں روزی دئے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ؛ فر تم کیّاں پُٹھا پھریا جا رہیا ہیں!

وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ۭ

تے (اے نبیؐ) جے یہ تمنّاں چھوٹھو کیہنہ تے بیشک تھارے تیں پہلاں رسولاں ناں وی چھوٹھو کہیو گیو تھو

وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ④ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ

تے سارا کم اللہ تعالیٰ ور ہی پھیریا جیں (۴) او لوکو! بلاشبہ اللہ تعالیٰ

اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۪ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ

غو وعدو سچو ہے لہٰذا تمنّاں دنیا غی زندگی ٹھو کھا ماں نہ گھل چھوڑے تے نہ وہ بڑو فریبی تمنّاں

بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ⑤ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْهُ

اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں ٹھو کھو لا چھوڑے؛ یاد رکھو! شیطان تھارو دشمنْ ہے لہٰذا تم وی اس ناں

عَدُوًّا ۭ اِنَّمَا يَدْعُوْا حِزْبَهٗ لِيَكُوْنُوْا مِنْ اَصْحٰبِ

دشمنْ ہی سمجھو، وہ تے اپنْی ٹلّ ناں اسے گلوں بلْاوے تا نجے ویہہ دوزخ آلْاں ماں

السَّعِيْرِ ⑥ ۭ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ڛ وَالَّذِيْنَ

شامل ہو جیں؛ جھاں لوکاں نے کفر غو رستو نوڑ لیّو ہے انھاں واسطے سخت عذاب ہے تے جھڑا

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ⑦ ع

ایمان لے آیا اور انھاں نے نیک عمل کیّا انھاں واسطے بخشش نالْے بڑو اجر ہے (۴)

ع ۱ ۱۳

آلاں جگی بخشش تے بہت بڑو ثواب تیار ہے۔

(۵) نبی پاک ﷺ ناں اس گل غی سخت ہُڑک لگی رہ تھی جے اللہ غا بندہ کسے را اُس غو دین قبول کر غے اپناں آپ ناں دوزخ تیں بچالیں، حضرت ناں فرمایو جا رہیو ہے کہ جس بندہ ناں شیطان نے اس غیں بدیں ہی نیکیں بنا غے دس دتیں ہیں، جس ناں اپناں پہیڑا کرتوت ہی چنگا کم سہئ لگیں تے جہڑو گناہ ناں گناہ سمجھ غے نیہنہ کرتو بلکہ وہ اس ناں نیکی سمجھ غے کرے اس غا ہدایت ور آنݨ غی کے امید کی جا سکے! تے یوہ اس آدمی غے برابر کس را ہو سکے جہڑو نیکی ناں نیکی تے بدی ناں بدی سمجھے۔ اسو انسان تے اللہ نے اس غاں کرتوتاں غی وجہ تیں گمراہی غا رستہ ور لا دتو ہے، فر اسا بندہ ناں ہدایت کونݨ دے سکے، لہذا تم اساں بدقسمتاں غا دُکھ ماں اپݨی جان نہ گالو جے انھاں ناں ایمان کیوں نیہنہ نصیب ہوتو! کیونجے یہ گل نہ سمجھݨ غی وجہ تیں تھوڑا گمراہ ہووا ہیں یہ تے سب کجھ سمجھ غے حق غی مخالفت کر رہیا ہیں۔ انھاں غو معاملو اللہ ور چھوڑ دو وہ انھاں غا ہر اک کرتوت ناں چنگی طرح جاݨے۔ حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں یاہ آیت اس ویلے نازل ہوئی تھی جد حضرت نے دعا فرمائی تھی کہ ربا! عمر تے ابو جہل بچوں کسے ناں اسلام غی دولت نصیب کر غے اسلام ناں مضبوط کر دے فر عمر ابن الخطابؓ تے اسلام غی دولت ناݨ حضرت فاروق اعظمؓ بن گیا ور ابو جہل جہالت غی جھ بچوں نیہنہ نکل سکیو۔ (مظہری عن بغوی)

(۶) یعنی جس را بدّل غی پھوئیاں ناݨ روڑہ سنگ سُکی سڑی وی بلکہ مری وی زمین زندی ہو جئے اس را سمجھ لئیو کہ قیامت غے تہاڑے اللہ مُڑداں ناں فر زندہ کر دیئے غو تے ہر اک غاں عملاں غو حساب لے لئے غو۔

(۷) مشرک رحمتِ عالم ﷺ غی مخالفت اسے گلوں کریں تھا کہ جے ہم نے یہ نبی من لیا تاں مھاری مقدمی تے کھڑپینچی ختم ہو جئے غی اور مھاری کجھ عزت نیہنہ رہ سے بلکہ مشرکاں غا شرک غی وی اک وجہ یا ہی تھی کہ یہ باطل معبود خدا غی بارگاہ ماں سفارش کر غے ہمناں عزت دوا چھوڑیں غا جس را کہ سورت زمر آیت/۳ ماں تے اور مریم آیت/۸۱،۸۲ ماں ہے اور سورت یونس آیت/۱۸ ماں ہے۔ سگوں سورت نساء آیت/۱۳۹ ماں ہے کہ جہڑا ناں غا مسلمان اپناں ایمانی پہائیاں نا چھوڑ غے کافراں ناݨ دوستی لاویں کیوں! ویہہ اُنھاں کولے عزت لوڑیں؟ اساں ساراں لوکاں ناں کہیو جا رہیو ہے کہ جے تم واقعہ ہی دنیا آخرت ماں عزت لوڑیں فر سُݨو عزت تے ساری اللہ تعالیٰ کولے ہی ہے لہذا تم اس غا در ور آ جاؤ! اس غو دین من لیو! اس غی فرمانبرداری قبول کر لیو فر تمناں دنیا آخرت غی عزت نصیب ہو جئے غی۔ فر اس غو طریقو دسیو کہ بندو دل تیں اللہ غا دین ناں سچ من غے زبان ناݨ اس غو اقرار کرے تے نیک عملاں غے ذریعہ اس غو نقد ثبوت پیش کرے۔ کیونجے ”پاک کلمہ تے ستھریں گل“ یعنی دل ناݨ اللہ غی توحید تے رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت سچ من غے زبان ناݨ اس غو اقرار کرنو، اللہ غی حمد تے ثنا بیان کرنی، اس غو ذکر کرنو، اس غی کتاب غی تلاوت کرنی یہ ساریں ستھریں گل اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں چڑھ غے جیں؛ فر نیک عمل انھاں پاک تے سچیں گلاں ناں اللہ غی بارگاہ تو ڑی پہچاݨ غو ذریعہ بن جیں۔ یعنی دل غو یقین تے زبان غو اقرار اسے ویلے معتبر وہے جد اس غے ناݨ نیک عملاں غو خزانوں وہے جہڑا اس گل غو نقد ثبوت ویں کہ یوہ بندو جو کجھ کہہ رہیو ہے اس ماں یوہ سچو ہے کیونجے یوہ اس غو عملی ثبوت دے رہیو ہے؛ اس را نیک عمل وی دل غا صحیح عقیدہ تے زبان غا اقرار تیں بعد ہی نیک ویں۔ تے اللہ غا ذکر ناݨ ہی نیک عملاں ماں نورانیت پیدا وہے فر عزت آلاں انھاں کماں غا مقابلہ ماں کا فر جہڑیں چلاکیں تے مکاریں کریں تانجے اللہ غا دین ناں دبا غے ہم اپݨی کھڑپینچی چمکا لیاں انھاں واسطے فرمایو کہ آخرت ماں انھاں واسطے جہنم غو سخت عذاب تے تیار ہے ہی بلکہ دنیا ماں وی انھاں غیں چال چلاکیں ملیامیٹ ہو جیں غیں تے پٹھا یہ ہی اپݨی مکاریاں ماں پھس جیں غا۔ فائدو:- ﴿اَلْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ﴾ غی یاہ تفسیر ابن عباسؓ، حسن بصریؒ، ابن جبیرؒ مجاہدؒ وغیرہ بزرگاں نے

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًا ۭ فَاِنَّ اللّٰهَ

اَلّا! وہ آدمی جس غا پہیڑا عمل اس ناں سُہنا کر غے دسیا گیا فر وہ انھاں ناں چنگا ہی سمجھݨ لگ گیو (وہ ہدایت ور آ سکے!) تے یقیناً

يُضِلُّ مَنْ يَّشَاۗءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ڮ فَلَا تَذْهَبْ

اللہ جس ناں چاہوے گمراہ کر دئے، تے جس ناں چاہوے ہدایت دیدئے؛ لہٰذا (اے نبیؐ) تم انھاں ور

نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ⑧

غم کر کر غے اپݨی جان نہ گالو! یہ جو کجھ کریں اللہ تعالیٰ اس ناں یقیناً جاݨے (۵)

وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَسُقْنٰهُ

تے وہ اللہ ہی ہے جہڑو ہواناں چلاوے تے ویہہ چھہڑ ناں چُک لیں فر ہم اس ناں (روڑاناݨ) مریا وا

اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ

شہر در ہک چھوڑاں تے ہم اس ناݨ زمین ناں اس غا مرن تیں بعد زندی کر دیاں

كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ⑨ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ

مُڑداں غو زندو ہوݨو وی اسے را وہے غو (۶) جس ناں عزت غی لوڑ وہے (وہ سݨ لئے) عزت ساری اللہ ہی

جَمِيْعًا ۭ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ

غا اختیار ماں ہے اسّے در پاک کلام چڑھے تے چنگو عمل اس ناں

يَرْفَعُهٗ ۭ وَالَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ السَّيِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ

اُچو کر دئے تے جہڑا لوک پہیڑیں پہیڑیں چال چلیں انھاں واسطے سخت

شَدِيْدٌ ۭ وَمَكْرُ اُولٰۗىِٕكَ هُوَ يَبُوْرُ ⑩ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ

عذاب ہے تے انھاں غیں یہ چال ملیامیٹ ہو جیں غیں (۷) تے اللہ ہی نے تم مٹی تیں

تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا ۭ وَمَا تَحْمِلُ

پیدا کیّا؛ فر نطفہ تیں! فر اس نے تم جوڑا جوڑا بݨا چھوڑیا؛ تے کائے مادہ

مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ۭ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ

نہ حاملہ وہے تے نہ واہ جݨے ور اس غا علم ناݨ! تے نہ کسے پکیری عمر آلا ناں عمر دتی جئے ۱۰

بیان کی ہے (ابن کثیر، قرطبی وغیرہ) تے یا ہی جمہور مفسراں غی تفسیر ہے ور کجھ بزرگاں نے دو جا انداز ناں تفسیر کیں ہیں۔

(۸) اللہ غی قدرت غو بیان ہو رہیو ہے جے اس نے پہلاں حضرت آدمؑ مٹی تیں پیدا فرمایا۔ فرمڑ دکا لسری غا جوڑا جوڑ ابنا غے پانی غی اک بوند ناں انسانی پیدائش غو سلسلو جاری کر دتو۔ فر وہ اپنی جیا جون پیدا فرما غے بے خبر نیہنہ ہو گیو بلکہ جس شکم ماں وی کوئے بچورہ یا بچو پیدا او ہے یوہ سب کجھ اس غا انتظام غے مطابق ہی وہے، ہُٹ مُٹ اینویں چان چک کوئے کم نیہنہ ہوتو سگوں جس کسے بندہ ناں زیادہ عمر لبھے یا کسے ناں گہٹ عمر لبھے لوک تے یوہ خیال کرتا رہینہ کہ فلاناں ناں کائے ماندگی نیہنہ لگی اس گلوں اس غی عمر زیادہ ہوئی یا فلاناں غو علاج نیہنہ ہو سکیو یا وہ ایکسیڈنٹ ماں مر گیو حالانکہ وہ اجوں جوان ہی تھو، ور حقیقت ماں یوہ سب پہلا تہاڑا تیں ہی اللہ غی کتاب ماں لکھیو وو ہے اس نے جس ناں جتنی عمر دے چھوڑی ہے واہ لکھی وی ہے؛ اس بچوں اک ساہ گہٹ نیہنہ سکتو تے جس ناں جتناں ساہ دتا واہیں انھاں ماں اک لحظہ غو یا اک ساہ غو باہدو نیہنہ ہو سکتو، تے کوئے یاہ نہ سمجھے کہ اتنی بڑی خلقت غو وہ حساب کس رار کھے فرمایو اللہ غی قدرت اگے یاہ کوئے مشکل گل نیہنہ۔ اس تیں یوہ وی پتو لگو کہ وہ جھڑو ''لوک عقیدو ہے'' کہ اک ''آئی'' تے سو ''انائی'' وہے وہ بالکل باطل ہے۔ باقی جن حدیثاں ماں یاہ گل آئی ہے کہ فلانوں کم کرن ناں عمر ماں باہدو ہو جئے اس غو مطلب عمر ماں برکت ہوتی ہے یعنی تھوڑی عمر ماں متا کم تے اسا نیک عملاں غی توفیق جھاں غو ثواب مرن تیں بعد وی لبھتو رہ جس را کہ حضرت ابو درداؓ غی روایت ماں ہے (ابن کثیر ابن ابی حاتم)

(۹) یہ وی اس غی قدرت غا ہی نظارہ ہیں حالانکہ پانی غی بنیاد اک ہی ہے ور دریاں غو پانی مٹھو تے مزیدار وہے جد کہ سمندر غو اُکڑو تے کلر وو ہے ور مچھی غو ماس دواں بچوں لبھے تے موتی، مونگا جسا گہنا وی دواں بچوں نکلیں۔

(۱۰) یعنی اللہ غی ان قدرتاں تیں ثابت ہو گیو کہ وہ ہی ساراں غو پالنہار تے رب ہے اور وہ ہی اس ساری بادشاہی غو مالک ہے لہذا عبادت وی اسے غی ہونی لوڑیئے تے دعا وی اسے اگے کرنی چاہیئے! اور اُسے ناں حاجت رواء تے مشکل کشا منوں چاہیئے باقی اس ناں چھوڑ غے مشرک جھاں ناں خدا سمجھیں تے انھاں غی عبادت کریں۔ ویہہ اس کائنات غا پالنہار تے بادشاہ کے ویں غا! ویہہ تے کھجور غی اڑیک غے اپر غی باریک چھلڑ غا وی مالک نیہنہ، نہ انھاں ناں کسے شئے ور کجھ اختیار ہے فر ویہہ عبادت غا حقدار کس را ہو گیا!!۔

(۱۱) یعنی اللہ ناں چھوڑ غے تم جھاں غی وی عبادت کریں، انھاں ناں مددگار سمجھ غے چڑھاوا چاہڑیں۔ ویہہ پتھر غا بت ویں یا اللہ غا فرشتا جھاں غی عرب غا مشرک عبادت کریں تھا یا بزرگ ویں جس را عیسائی حضرت عیسیٰؑ ناں تے یہودی اپناں بزرگاں ناں خدا غا شریک بنانویں تھا انھاں ساراں غو یوہ حال ہے کہ جے تم انھاں اگے دعا منگیں، مصیبت ماں انھاں غی پکار لانویں ویہہ تھاری دعا تے پکار سُن ہی نیہنہ سکتا، تے جے سُن وی لیں تاں وی کسے غے کجھ کم نیہنہ آ سکتا تے قیامت غے تہاڑے ویہہ تھارا شرک تیں نمکر جیں غا۔ تے صاف کہہ دیں غا جے تم مھاری عبادت نیہنہ کریں تھا جس را کہ مسیں سورت سبا آیت/۴۱ ماں گذریو ہے تے سورت یونس آیت/۲۸، ۲۹ ماں ہے۔ یہ گل غیب غیں ہیں تے قیامت غے تہاڑے پیش آویں غیں ور وہ جھڑو ''ہر گل غی خبر رکھن آلو ہے'' اس نے اپناں فضل ناں بنداں ناں دس چھوڑیں ہیں تا نجے جس غو روح کرے وہ شرک تیں باز آ غے جہنم تیں بچ جئے۔

وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ

تے نہ اس غی عمر گہٹ کی جئے ور یوہ سب اک کتاب ماں درج ہے، بیشک یاہ گل اللہ تعالیٰ واسطے

يَسِيْرٌ ⑪ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرٰنِ ڰ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ

سوکھی ہی ہے (۸) تے دوئے دریا برابر نیہنہ، یوہ مٹھو (تے) تس بجھان آلو ہے

سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ۭ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُوْنَ

اس غو پانی گٹ گٹ لہہ جئے؛ تے یوہ اُکڑو، کرلو ہے، تے ہر ایکن بچوں تم سیرو سیرو

لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى

ماس کھئیں تے تم انھاں بچوں وہ گہنوں کڈیں جہڑو تم گہلّیں، تے تم دیکھیں کہ

الْفُلْكَ فِيْهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ

کشتیں اس ماں (پانی ناں) چیر تیں چلیں جئیں، تانجے تم اللہ تعالیٰ غو فضل تلاش کریں تے اس گلوں کہ تم

تَشْكُرُوْنَ ⑫ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي

شکر کریں (۹) وہ رات ناں تہاڑی ماں تے تہاڑی ناں رات ماں

الَّيْلِ ۙ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ڮ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۭ

داخل کر دئے، تے اس نے دیہنہ تے چن کم ماں لایا واہیں ہر اک، اک معین وقت توڑی چلتو جا رہیو ہے

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۭ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ

وہ ہی اللہ تھارو پالنہار ہے، اسّے غی بادشاہی ہے؛ تے اس ناں چھوڑ غے تم جھاں غی عبادت

دُوْنِهٖ مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ⑬ اِنْ تَدْعُوْهُمْ لَا يَسْمَعُوْا

کریں ویہہ تے کھجور غی اڑیک غی چھلڑی غے برابر وی (کسے چیز غا) مالک نیہنہ (۱۰) جیکدے تم انھاں اگے فریاد کریں تاں

دُعَآءَكُمْ ۚ وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ۭ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ

تھاری فریاد سن نیہنہ سکتا تے (چارے قضاء) جیکدے سُن لیں تاں فریاد پوری نیہنہ کر سکتا تے قیامت غے تہاڑے

يَكْفُرُوْنَ بِشِرْكِكُمْ ۭ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيْرٍ ⑭ ع

ویہہ شرک تیں صاف نمکر جیں غا تے تمناں اس خبر رکھن آلا ہاروں کوئے نیہنہ دس سکتو (۱۱)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ

لوکو ! تم ہی سارا اللہ تعالیٰ غا محتاج ہیں اور اللہ تعالیٰ تے بے پرواہ ہے

الْحَمِيْدُ (١٥) اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ (١٦) ۚ

صفتاں غو مالک ہے؛ جیکدے وہ چاہوے تاں وہ تمنّاں ختم کردئے تے اِت اک نویں ہی مخلوق لے آوے؛

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ (١٧) وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۭ

تے ایسو کرنوں اللہ تعالیٰ واسطے کجھ وی مشکل نیہنہ (۱۲) تے کوئے ڈگی چانٚ آلٚو دوجا غی ڈگی نیہنہ چاسیں

وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ

تے جے کوئے پَہاری ڈگی آلٚو اپنّاں پَہار ماں اپرالٚا واسطے بلٚاوے غو تاں کوئے اس بچوں کجھ نیہنہ چاسیں پَہانویں

كَانَ ذَا قُرْبٰى ۭ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

وہ اس غو رشتیدار ہی وہے (۱۳) (اے نبیؐ) تم تے بس انھاں لوکاں ناں خبردار کرسکیں جھڑا انٚ دیکھیاں اپنّاں رب تیں ڈریں

وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۭ

تے نماز غی پابندی کریں ؛ تے جھڑو پاک وہے وہ بس اپنّاں ہی فائدہ واسطے پاک وہے

وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ (١٨) وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ (١٩) ۙ

تے ساراں نے اللہ تعالیٰ کوٹے ہی مڑ غے جانٚوں ؛ اور انّاں تے لوء آلٚا برابر نیہنہ ہوسکتا؛

وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ (٢٠) ۙ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ (٢١) ۚ

تے نہ انھیرا تے لوء ! اور نہ چھاں تے تُھپ !

وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ

تے نہ جیتا اور مووا وا برابر ہوسکیں ؛ بیشک اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے

مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ (٢٢) اِنْ

سُنّا دئے ؛ تے (اے نبیؐ) تم انھاں ناں نیہنہ سنّا سکتا جھڑا قبراں ماں ہیں (۱۴) تم تے بس

اَنْتَ اِلَّا نَذِيْرٌ (٢٣) اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّ

ڈران آلٚا ہی ہیں ؛ ہم نٚے یقیناً تم سچو دینٚ دے غے خوشخبری سنّانٚ آلٚا تے

(۱۲) یعنی لوک تے یقیناً را ہی اللہ غا محتاج ہیں لہذا انھاں ناں اپنی نکی بڑی ہر اک ضرورت واسطے اپنّاں مالک اگے ہی چھولٚی اڈنی چاہئے ! ور خدا کسے غو محتاج نیہنہ وہ بے پرواہ ہے لوکاں غی عبادت غو فائدو وی انھاں ناں ہی لبھے۔ وہ کسے غو محتاج نیہنہ کہ کوئے اس غی صفت کرے وہ تے آپے ہی ''صفتاں غو مالک ہے'' اس غی بے نیازی غی تے یاہ شان ہے کہ جے چاہوے تاں تمنّاں تھارا کفر ور ملیا میٹ کر غے ات دوجی فرمانبردار مخلوق پیدا کر دیئے لہذا تھارا کفر تے نافرمانی غو نقصان وی تھارو ہی ہے اُس غی شان ماں کسے غی نافرمانی نالٚ کُجھ کمی نیہنہ آتی۔

(۱۳) کفر شرک تے خدا غی نافرمانی غو اصل نتیجو آخرت ماں نکلے غو جت کوئے کسے غو پَہار نیہنہ چاسے تے کوئے کسے غے کجھ کم نیہنہ آسیں ہر ایکنٚ نے اپنّاں گناہاں غی ڈگی آپے چائی وی وہے غی ات کوئے آپ کسے غے کے کم آوے غو!! اُت تے جیکدے کوئے پَہاری ڈگی چانٚ آلٚو کسے دوجا اگے سوال وی کرے تاں وی وہ اس غاں گناہاں بچوں کجھ گناہ اپنے سر نیہنہ لین لگو پَہانویں وہ اس غو رشتیدار ہی کیوں نہ وہے؛ حضرت عکرمہؒ نے اپنّاں بچہ ناں فرمایو تھو بچیا! اُت باپ پوت اگے سوال کرے غو جے ہوں تیرو مہربان باپ ہوں توں اپنیاں نیکیاں بچوں کجھ مناں دے چھوڑ ور پوت جواب دیئے غو جے تم نٚے میرے اپرچ مہربانیں کیں ور جے میں یہ نیکیں تمنّاں دے چھوڑیں فر میرو کے وہے غو! (روح المعانی) یاہی گل سورت عبس آیت ۳۴/ ماں ہور تفصیل نالٚ بیان فرمائی ہے۔

(۱۴) ان آیتاں ماں رحمتِ عالمﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے تھاری تبلیغ، تے دعوت اور نصیحت غو فائدو ہر ایکنٚ ناں نیہنہ ہوسکتو، تھارا ڈرانٚ غو فائدو انھاں ناں ہی وہے جھڑا اپنّاں رب تیں ڈر غے اس غی فرمانبرداری کرنی چاہتا ویں، جھڑا اپنّاں مالک غی رضا واسطے نماز قائم کرتا ویں۔ کیونجے ایمان آلٚا جنھاں غیں دل غیں اکھ اُگڑیں وی ہیں، تے جھڑا شریعت غی لوء ماں زندگی غو سفر کر غے جنت غی چھایاں ماں جانٚ آلٚا ہیں ویہہ انھاں مشرکاں غے برابر کد ہوسکیں جھڑا دل غا انّا کفر شرک غی انھریاں ماں ڈابو مارتا جہنم غی تلوس دین آلٚی گرمی ماں جانٚ آلٚا ہیں۔ ایمان آلٚا تے زندہ ہیں جدکہ یہ خدا غا نافرمان مووا وا ہیں، انھاں غا دل، دماغ، اکھ، کن سب کجھ مووا وا ہیں بلکہ یہ ٹرتا پھرتا مڑدا ہیں جھڑا قبراں ماں موجود مڑداں غے برابر ہیں فر یہ تھاری نصیحت، تھاری دعوت تے تبلیغ تیں کس را فائدو کھٹ سکیں! انھاں غیں اکھ تے قیامت غے تہاڑے ہی اُگڑیں غیں۔

(١٥) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے ہدایت اللہ غا ہتھ ماں ہے، تم تے نیکو کاراں ناں جنت غی خوشخبری سنانڑ تے نافرماناں ناں دوزخ غا عذاب تیں بس اگاہ کردینڑ آلا ہی ہیں، جس را کہ تھاراتیں پہلاں وی ہردور ماں نبی یا نبیاں غا نائب بزرگ اللہ غا عذاب تیں اگاہ کرن آتا رہیا ہیں تے جے اج یہ مشرک تھاری مخالفت کریں تاں یاہ وی کائے نویں گل نیہنہ پشلا زمانہ غا نافرمان وی اسے را نبیاں غی مخالفت کرتا رہیا ہیں حالانکہ اللہ غا پیغمبر معجزا تے صحیفا اور واضحہ کتاب لے غنے آیا تھا، تے چھیکڑ انھاں نافرماناں ور خداغو وہ عذاب آیو جس غی گج اجاں کناں ماں گُنجے لگی لہذا اجے یہ مشرک باز نہ آیا تاں انھاں غو وی وہ ہی حشر وہے غو۔

نَذِيْرًا وَاِنْ مِّنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيْرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ

ڈران آلا بنا غنے چلایا ہیں؛ تے کائے وی قوم اسی نیہنہ جس ماں کوئے ڈرانڑ آلو نہ آیو وہے؛ تے جے

يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ

یہ لوک (اے نبیؐ) تمناں چھوٹھو کیہنہ: تے یقیناً جھڑا انھاں تیں پہلاں تھا انھاں نے وی (نبیاں ناں) چھوٹھا کہیو تھو؛ انھاں

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ

کولے وی انھاں غا رسول صاف معجزا تے صحیفا اور لوء آلی کتاب لے غنے آیا تھا؛ فر میں

اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٢٦﴾ اَلَمْ تَرَ

کفر کرن آلا پغڑ لیا تے (تک لیو) میرو عذاب کسو رہیو (١٥) کیوں! تم تکتا نیہنہ!

اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ

جے اللہ تعالیٰ اسمان تیں پانڑی برھاوے فر ہم اس نال کئیں کئیں رنگ غا میوا پیدا

مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيْضٌ وَّحُمْرٌ

کردئیاں، تے پہاڑاں ماں وی چٹّا تے رتّا

مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيْبُ سُوْدٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ

رنگ رنگ غا پاڑا ہیں تے کجھ شاہ کالا ہیں؛ اسے را انساناں تے

وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ اِنَّمَا

جانوراں تے چوکھراں غا وی کنّی رنگ ہیں بیشک

يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿٢٨﴾

اللہ تیں اس غا ں بنداں بچوں ویہہ ہی ڈریں جھاں کولے علم ہے بلاشبہ اللہ زبردست ہے بڑو بخشن آلو ہے (١٦)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا

بیشک ویہہ لوک جھڑا اللہ تعالیٰ غی کتاب پڑھیں تے نماز غی پابندی کریں تے جو کجھ ہم نے انھاں ناں دتو ہے اس

مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ﴿٢٩﴾

بچوں (مھارا رستہ ماں) اولے تے باندے خرچ کریں ویہہ اسی تجارت غا امیدوار ہیں جسماں کدے نقصان نیہنہ ہوسیں؛

(١٦) قدرت غی رنگا رنگی بیان کر غنے نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے، تے مقصد یوہ ہے کہ سارا لوک اک ہی رستہ ور لگ جیں، اک ہی رنگ اختیار کرلیں اسو نیہنہ ہوسکتو، دیکھو! اسمان دروں اک پانی آوے زمین وی اک ہی وہے ور اس ماں بوٹا رنگ رنگ غا پیدا ہوجیں، رنگ رنگ غا میوا آجیں بلکہ ایکنڑ ہی بوٹا ور کنی کنی ذائقاں آلا میوا آویں، اسے را پہاڑاں ناں تک لیو انھاں ماں وی کنی کنی قسم غیں نکّیں ویں، کُجھاں ماں چِٹّا پتھر، کجھاں ماں رتّا تے کجھاں ماں بالکل شاہ کالا بس اس را انساناں حیواناں تے مال چوکھر ماں وی کنی کنی رنگ تے کنی کنی صفت ویں؛ اس نظام ماں یوہ اختلاف اللہ تعالیٰ غی قدرت تے حکمت نالڑ ہی وہے۔ ہُنڑ انساناں غیں ان رنگا رنگ قسماں بچوں ایمان تے بس انھاں ناں ہی نصیب وہے تے ویہہ ہی تھاری تبلیغ ور غور کریں جھاں ماں خدا غو خوف وہے جھڑا نہ دیکھنڑ غنے باوجود اپنڑاں رب تیں ڈرتا ویں جس را کہ مسیں پچھے آیت/١٨ ماں گذریو ہے۔ اور اللہ تیں ڈریں تے بس ویہہ ہی ہیں جھاں ناں سمجھ وہے، جھڑا خدا غا جلال تے اس غی قدرت آلی صفتاں تیں واقف ویں فر اساں علم آلاں ناں ہی ایمان تقوو تے پرہیزگاری نصیب وہے۔ ویہہ ہی اللہ غی انھاں صفتاں ناں جانڑیں کہ وہ انڑ مناں واسطے زبردست ہے، ور توبہ کرن آلاں واسطے پہانویں ویہہ کتناں ہی گناہگار ویں غفور (بچ بخشنہارو) ہے۔ لہذا اجھڑا جاہل اللہ تیں بے ڈر ہو غنے ایمان نہ لیانویں انھاں ور دُکھیا ہونڑ غی لوڑ نیہنہ۔ فائدو: اس آیت تیں پتو لگو کہ عوام غو یوہ خیال کہ ’’عالماں تیں تے جاہل ہی خدا تیں زیادہ ڈریں‘‘ غلط ہے کیونجے اللہ تیں ڈرن غو مطلب یوہ ہے جے انسان ماں یوہ احساس وہے کہ ہوں اس غو بندو ہوں، پہلکے میں زندگی غو لیکھو دینڑ واسطے اس غی عدالت ماں کھلاں ہونڑوں ہے تے جے ہوں اس غی نافرمانی کروں غو فر اُت کے جواب دیوں غو، یاہ گل اسے شخص ناں حاصل ہوسکے جھڑو اللہ غی صفتاں تیں واقف وہے تے اس غی نافرمانی آلا کم جانتو وہے۔ جد کہ جاہل تے صرف دنیا غو فائدو سامنڑے رکھ غنے ہی ڈرے کہ مال، یا اولاد غو نقصان ہو جئے غو۔ اسے را آیت تیں یاہ گل وی ثابت ہوگئی کہ عالم وی وہ ہی ہے ’’جھڑو خدا تیں ڈرن آلو ہے جس ماں خدا غو خوف ہے‘‘ تے جس ماں خدا غو خوف تے تقوو پرہیزگاری اور سنت ور عمل نیہنہ وہ پہانویں کتنوں کجھ جانڑو وہے ور ’’عالم یا مولوی‘‘ نیہنہ حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ نے یاہ گل اس را بیان فرمائی ’’بچ ساریں حدیث تے بیشمار گل یاد کرلینی علم نیہنہ، بلکہ علم وہ ہے جس نالڑ خدا غو خوف پیدا وہے (ابن کثیر)

لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّهٗ

تا نجے وہ انھاں ناں انھاں غا پورا پورا اجر دئے سگوں اپݨاں فضل نالٛ ہوروی دئے واقعہ ہی وہ

غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذِیْۤ اَوْحَیْنَاۤ اِلَیْكَ مِنَ الْكِتٰبِ

بڑو بخشن آلٛو قدر کرن آلٛو ہے (۱۷) تے (اے نبیؐ) ہم نٛے جھڑی کتاب تھارا در وحی کی ہے

هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

واہی برحق ہے یاہ اپݨے تیں پہلی کتاباں غی تصدیق کرن آلی ہے ؛ بیشک اللہ تعالیٰ

بِعِبَادِهٖ لَخَبِیْرٌۢ بَصِیْرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِیْنَ

اپݨاں بنداں غی خوب خبر رکھݨ آلٛو دیکھݨ آلٛو ہے؛ فر ہم نے اس کتاب غا وارث ویہہ لوک بݨا یا جھڑا ہم نٛے

اصْطَفَیْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ

اپݨاں بنداں بچوں چُݨ لیّا ہیں فر کجھ تے انھاں بچوں اپݨی جان ور ظلم کرن آلٛا ہیں ؛ تے کجھ

مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَیْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ

درمیانہ حال غا ہیں، تے کجھ اللہ تعالیٰ غی توفیق نالٛ نیکیاں ماں اگے بدھ جاݨ آلٛا ہیں

ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِیْرُ ﴿٣٢﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ یَّدْخُلُوْنَهَا

یوہی بہت بڑو فضل ہے (۱۸) سدا رہݨ آلٛا باغ ہیں جھاں ماں یہ جیں غا

یُحَلَّوْنَ فِیْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۚ

اُت انھاں ناں سونا غا کنگݨ تے موتی لوایا جیں غا

وَلِبَاسُهُمْ فِیْهَا حَرِیْرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ

تے اُت انھاں غو لباس ریشم غو وہے غو ؛ تے ویہہ کہنہ غا : ساریں صفت اللہ تعالیٰ غی ہیں

الَّذِیْۤ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوْرٌ

جس نے مھارا کولٛوں غم دور کر چھوڑیو ، بلاشبہ مھارو رب مچ بخشن آلٛو

شَكُوْرُ ﴿٣٤﴾ ۙ الَّذِیْۤ اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهٖ ۚ

قدر کرن آلٛو ہے ؛ جھڑو ہم ناں اپݨاں فضل نالٛ سدا رہݨ غا گھر ماں لے آیو

(۱۷) پچھے آیت ۱۰/ ماں فرمایو تھو جے کافراں غیں ساریں چال چلاکیں مٹی ماں رلٛ جیں غیں، اس غا مقابلہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے ایمان آلٛاں غیں یہ نیکیں اسو بپار ہے جس ماں کدے گھاٹو ہو ہی نہینہ سکتو۔ کیونجے یوہ بپار اللہ تعالیٰ نالٛ ہے جھڑو اسو قدرداں ہے کہ وہ چھڑی عمل غی جزا ہی نہینہ دے سے بلکہ اپݨاں فضل نالٛ اپݨاں غیب غا خزاناں تیں ہوروی ویہہ نعمت عطا کرے غو جھڑیں بندا سوچ وی نہینہ سکتا۔

(۱۸) یعنی اللہ تعالیٰ اپݨاں بنداں تیں خوب واقف ہے اس واسطے اس نے پشلا زمانہ ماں تورات، انجیل وغیرہ کتاب نازل فرمائیں تھیں اُنھاں ماں اُنھاں گلاں غو بیان تھو جھڑیں اُس وقت اُنھاں واسطے ضروری تھیں ہُݨ قیامت توڑی لوکاں غا حالات غے مطابق انھاں غی ہدایت واسطے اللہ نے یاہ برحق کتاب نازل فرمادتی ہے۔ فر فرمایو جے رحمتِ عالم ﷺ تیں بعد جس ناں وی اس کتاب غو وارث بݨن تے اس ور ایمان لیاݨ غی توفیق وہے وہ اللہ غو چݨیو وو، وہے؛ لیکن وارث بݨن آلٛا یہ سارا لوک وی برابر نہینہ بلکہ ترے قسم غا ہیں اک ویہہ جھڑا ایمان غے باوجود گناہ کرکرغے اپنے اپر ظلم کرتا رہیا، دوجا ویہہ جھڑا نہ مچ نیک تے نہ گنہگار، تے تیجا جھڑا نیکیں کرکرغے مچ اگے نکل گیا۔ نبی پاک ﷺ نے آیت غو مطلب بیان کرتاں فرمایو! کہ ان ترے قسم غاں لوکاں بچوں جھڑا ''سابق باالخیرات'' یعنی اعمال ماں مچ اگے نکل جاݨ آلٛا ہیں ویہہ تے بے حساب ہی جنت ماں چلیا جیں غا اور جھڑا ''مُقتصد'' یعنی نہ مچ نیک تے نہ گنہگار بلکہ درمیانہ درجہ غا لوک ہیں انھاں کولٛوں موٹو موٹو حساب لیّو جئے غو اور جھڑا ظالم یعنی اعمال ماں کوتاہی کرن آلٛا اور گناہواں غی لغزش ماں مبتلا ہوݨ آلٛا ہیں انھاں ناں قیامت آلٛے تہاڑے محشر غا مدان ماں سخت رنج وغم کھیر لئے غو ور بعد ماں انھاں ناں وی جنت ماں داخلہ غو حکم ہوجئے غو جس نالٛ انھاں غو سب رنج وغم دور ہوجئے غو۔ (ابن کثیر)

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

اس ماں نہ تے ہم ناں کائے تکلیف پُج سکے تے نہ ہی ہم ناں تھکیاموں وہے غو (۱۹)

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ

تے ویہہ لوک جھاں نے کفر غو رستو نوڑلیو انھاں واسطے دوزخ غی اگ ہے (جت) نہ تے انھاں ناں موت آوے

فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ

غی کہ ویہہ مرجیں تے نہ ہی دوزخ غو عذاب انھاں تیں ہولو کیو جئے غو ہم اسے راہر اک ناشکرا ناں

نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا

سزا دئیاں ؛ تے ویہہ اس ماں چینک چینک غے کیہنہ غا کہ اے مھاریا ربا !

أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ

توں ہم ناں (اتوں) کڈ (ہُنڑ) ہم چنگا عمل کراں غا انھاں تیں علاوہ جہڑا ہم کراں واں تھا (اللہ فرماوے غو)

نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ

کیوں! ہم نے تمناں اتنی عمر نیہنہ دتی تھی کہ جس ماں جہڑو سمجھنڑوں چاہوے تھو سمجھ سکے تھو تے تھارے کونے ڈرانڑ آلو آیو تھو

فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ

ع ۱۱ ۱۶

ہُنڑ مزو چکھو ! تے ظالماں غو کوئے مدد گار نیہنہ ؛ (۲۰) بیشک اللہ تعالیٰ ہی اسماناں غی

غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

تے زمین غی چھپی وی چیزاں ناں جانڑ آلو ہے وہ تے دل غاں بھیتاں ناں وی خوب جانے (۲۱)

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ

وہ ہی تے ہے جس نے تم زمین ماں (پشلاں غا) جانشین بنایا ہُنڑ جہڑو کفر کرے غو

فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ

اس غا کفر غو وبال اسے ور پُوے غو تے کافراں واسطے انھاں غو کفر انھاں غا رب غی بارگاہ ماں ناراضگی ماں

إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

باہدو کرے ، تے کافراں واسطے انھاں غو کفر نقصان ہی ماں باہدو کرے ؛

(۱۹) اُپر فرمایو تھو کہ جہڑا اس کتاب غا وارث بنن واسطے چُنڑ لیا ہیں ویہہ ان ترے قسماں بچوں کسے وی قسم ماں ویں بہرحال انھاں ور اللہ غو ''بہت بڑو فضل'' ہے ہُنڑ اس فضل غی تفصیل بیان ہو رہئی ہے جے انھاں ناں سدا رہنڑ آلیاں جنتاں ماں جانوں نصیب وہے غو، جت سونا غا کنگنڑ تے موتی لبھیں غا، جت انھاں غو لباس ریشم غو وہے غو، تے تریاں ہی درجاں غا ایمان آلاں ناں جدوی جنت ماں پجنوں نصیب وہے غو یہ اس را خدا غو شکر ادا کریں غا کہ اُس مالک غو شکر جس نے دنیا غا، قیامت غا، تے حساب کتاب غا سارا ہی غم مھارے تیں دور کر چھوڑیا اور ہمناں غماں تیں نجات دیدتی، اج توڑی ہر اک جگہ چلو چلی غو دور تھو، کائے سدا رہنڑ غی جگہ نیہنہ تھی بلکہ چھٹ گہڑی غا پڑاء تھا اج اس نے ہم سدا رہنڑ آلی جگہ پہچا چھوڑیا جت نہ محنت مشقت غو کوئے کم ہے تے نہ تھکان آلی کائے گل ہے۔

(۲۰) ایمان ور تے نیک عملاں ور لبھنڑ آلی جزا غا مقابلہ ماں کفر، شرک تے خدا غی نافرمانی غی سزا بیان ہو رہئی ہے کہ ویہہ جہنم غی اُس ڈُنگی کھات ماں جا پجیں غا جت زندگی کے وہے غی موت وی نصیب نیہنہ ہوسے! یعنی عذاب تے تکلیف غا ویہہ حالات ویں غا کہ اک اک منٹ ماں ستر ستر واری موت آوے غی ور اسی موت وی نیہنہ آسے کہ جے جان ہی چھٹ جئے تے نہ کدے عذاب ہولو وہے غو۔ اُت ویہہ چینک پکار کریں غا، بلکہ دوجی جگہ ہے جے ڈانکیں غا: ربا! اکّ واری اتوں کڈ! ہُنڑ ہمناں سمجھ آ گئی ہے۔ جیکدے توں ہمناں اک واری فر دنیا ماں چلا دیئے تاں ہم ویہہ پھیڑا عمل کدے نیہنہ کرساں جہڑا کہ پہلاں کراں وا تھا۔ اللہ تعالیٰ غی طرفوں جواب لبھے غو جے ہم نے تمناں اکھ، کن، دل، دماغ دے غے اتنی لمّی عمر دتی تھی کی اس ماں جہڑو سمجھنڑوں چاہتو وہ سمجھ لیتو !! اتنوں ہی نیہنہ سگوں میں اپنی کتاب نازل کیں تے آخرت غو ڈرسنانڑ آلا اپناں پیغمبر چلایا، ور تم کسے راہ باز نیہنہ آیا نہ دنیا غی پُھل کھیلی غی مستی نے تمناں اپنی آخرت در تہان کرن دتو، تے سورت انعام آیت ۲۸/ ماں ہے کہ اللہ تعالیٰ ناں اس گل غو وی پتو ہے کہ جیکدے یہ انھاں غی تاہنگ ور فر دنیا ماں چلّا دتا جیں تاں فر ویہہ ہی پھیڑا کرتوت ہی کریں غا۔ لہذا اتے پیا اپنیاں کھٹیاں غو مزو چکھتا رُہو، تھاراں جساں ظالماں غو کوئے مدد گار نیہنہ۔

(۲۱) یعنی اللہ زمین اسمان غی اولے باندے ہر اک گل جانن آلو ہے۔ سیناں غا بھیتاں تیں وہ واقف ہے۔ اس گلوں اس ناں پتو ہے کہ جہڑا لوک یہ چینک چینک غے وعدو کریں لگا یہ پہانویں ستر واری دنیا ماں چلایا جیں لیکن اپناں پھیڑاں کرتوتاں تیں باز کدے نیہنہ آسیں۔

قُلْ اَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ

(اے نبیؐ) تم پچھو! کیوں! تم نے اپناں بنایا وا یہ شریک دیکھیا! جھاں غی تم اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے

اللّٰهِ ؕ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ

عبادت کریں ؛ تم مناں دسو انھاں نے زمین غو کہڑو حصو بنالیو ہے ؟ یا انھاں غی اسماناں

فِي السَّمٰوٰتِ ۚ اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ

ماں کائے سانجھ ہے یا ہم نے انھاں ناں کائے کتاب دتی ہے کہ یہ اس غی دلیل ور

مِّنْهُ ۚ بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا

کھلا ہیں ! (کجھ نیہنہ) بلکہ یہ ظالم اک دوجا ناں چھڑا تھوکھا ہی غا وعدا

غُرُوْرًا ﴿۴۰﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

کر رہیا ہیں (۲۲) بیشک اللہ تعالیٰ نے ہی اسمان تے زمین تھمیا وا ہیں کہ ویہہ

اَنْ تَزُوْلَا ۚ وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ

ڈولن نہ جئیں تے جیکدے ویہہ ڈول جئیں فر اس تیں سوا کوئے نیہنہ ، جہڑو انھاں ناں

مِّنْۢ بَعْدِهٖ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۱﴾ وَاَقْسَمُوْا

تھم غے رکھ سکے بیشک وہ تحمل آلو بخشن آلو ہے (۲۳) تے انھاں نے اللہ تعالیٰ غی تگڑیں تگڑیں قسم

بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ لَّيَكُوْنُنَّ

کیں تھیں کہ جے انھاں کونے کوئے ڈران آلو آیو تاں ویہہ ہر اک اُمت تیں

اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ مَّا

بدھ ہدایت آلا بن جیں غا ، فر جد انھاں کولے ڈران آلو آیو تاں

زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوْرَا ﴿۴۲﴾ اِۨسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ

انھاں غی نفرت ماں ہی باہدو ہووو ؛ زمین ماں اپناں آپ ناں بڑو سمجھن نانے پہیڑیں چال

السَّيِّئِ ؕ وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ ؕ

سوچن غی وجہ تیں ، حالانکہ پہیڑی چال ، چال چلن آلا ناں ہی اپناں کہیرا ماں لے لئے

---

(۲۲) یعنی کفر شرک غا فائدہ مند ہون تے باطل معبوداں غا برحق ہون غی نہ تے کائے عقلی دلیل ہے تے نہ کسے اسمانی کتاب غی نقلی دلیل! نہ مشرکاں کونے کائے اسی اسمانی کتاب ہے جسماں انھاں ناں شرک غی مت دتی گئی وہے۔ بلکہ اصل گل یاہ ہے کہ یہ سارا بس ایکن دوجا ناں تھوکھا غا وعدہ کریں، پشلا بڑا بڈیرا انھاں غا باپ دادا ناں دستا رہیا جے یہ باطل معبود مھاری مدد کریں فر انھاں نے اپناں باپ دادا کولوں وی یہ ہی گل سُن لیں تے ہُن یہ آپس ماں وی یہ ہی گل کر رہیا ہیں کہ فلانی مورتی یوہ نفعو پہچاوے تے فلانوں دیوتو یوہ فائدو! حالانکہ کسے کونے ان دیوی دیوتاں غا خدا ہون غی نہ کائے عقلی دلیل ہے تے نہ نقلی!۔

(۲۳) مشرکاں ناں کہیو جا رہیو ہے اسمان زمین غو یوہ لموں چوڑو نظام اللہ تعالیٰ نے ہی تھمیو وو ہے کہ کوئے اپناں مرکز تے منجھیر تیں ایاں اُواں نیہنہ ہو سکتو ور چارے قضاء جیکدے یوہ اپنی جگہ تیں ہل پُوے جس را کہ قیامت غے تہاڑے ہل جئے غو فر دسو! دنیا غی کہڑی طاقت ہے یا تھارو کہڑو باطل معبود ہے جہڑو اس ناں فر اپنی جگہ ور لے آوے!! قطعًا کوئے نیہنہ! فر کوئے عبادت غو مستحق کس را ہو سکے! بلکہ بنداں غاں گناہاں اور نافرمانیاں غو تقاضو تے واقعہ ہی یوہی تھو کہ یوہ نظام تباہ کر دتو جاتو۔ ور وہ تحمل تے بخشن ہارو ہون غی صفتاں ور درگذر فرماتو رہ، جس کر غے یوہ نظام چل رہیو ہے۔

(۲۴) یاہ گل اس تیں پہلاں سورت انعام آیت ۱۵۶/ ۱۵۷، تے اگے سورت صافات آیت ۱۶۷/ ۱۷۰، اماں وی آوے لگی، عرب غا مشرک جس ویلے پرانا کسے نبی تے رسول غا آن یا کسے قوم غی نافرمانی ور انھاں غی تباہی غو ذکر سنیں ویں تھا اس ویلے کیہنہ ویں تھا کہ جیکدے مھارے اپر کائے کتاب نازل ہوتی تے مھارے کونے اللہ غو کوئے نبی آتو۔ تاں ہم دنیا غی ہر ایکن قوم تیں بدھ ہدایت آلا ہوتا۔ کیونجے ہم بہادر ہاں، مھارو حافظو ساراں تیں زیادہ مضبوط ہے۔ مھاری زبان ماں مُچ زیادہ فصاحت تے بلاغت ہے۔ یہ انھاں غا دعوٰی تے انھاں غی تاہنگ تھی۔ ور جس ویلے نبیاں غا سردار رحمتِ عالم ﷺ تشریف لیا یا فر انھاں غی نفرت ماں ہی باہدو ہووو، ور کیوں؟ کس واسطے؟ اس غی وجہ کے ہے؟ صرف تکبر، گھمنڈ تے آکڑ غی وجہ تیں جے فر مھاری کھڑ پینچی غو کے وہے غو! تے اسلام غے خلاف

پھیڑیں پھیڑیں چال بنانٙ واسطے! ور انھان ناں کے پتو تھو کہ پھیڑیں چال تے چال بنانٙ آلاں ناں ہی اپنٙاں کھیر اماں لیں۔ فر انھاں مشرکاں ناں پچھیو جئے کہ جیکدے تم ہُنٙ وی باز نیہنہ آ تا فر دسو تم کس چیزٙ غی اڈیک ماں ہیں؟ تم کا نہہ غا اڈیک وانٙ ہیں؟ بس اسے غا کہ تھاراوروی اسے راخدا غو عذاب ٹٹ پوٗے جس را کہ پہلیں نا فرماناں قوماں ور عذاب آوے وے تھو! فر سُنٙو! جے یا ہی گل ہے تاں یاد رکھو! نا فرماناں غا بارہ ماں اللہ تعالیٰ غا عذاب غو دستور نہ تے کوئے تبدیل کر سکے تے نہ ہٹا غے کسے دوجا ور وہ عذاب گہل سکے، بس جد اس غو وقت آ جئے غو فر کوئے نافرمان کسے را اس تیں بچ نیہنہ سکسیں۔

فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِيْنَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ

فر کیوں! یہ اسے اڈیک ماں ہیں جے انھاں نانٙ وہ ہی معاملو کیو جئے جہڑو پہلاں لوکاں نانٙ ہووو تھو تے تمنٙاں

اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيْلًا ﴿۴۳﴾ اَوَلَمْ

اللہ تعالیٰ غا دستور ماں کدے بدلا نیہنہ لبھسیں تے نہ تم اللہ غا دستور ناں (اپنٙی جگہ تیں) ہٹیو وو دیکھیں غا (۲۴) تے کیوں!

يَسِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

یہ زمین ماں ٹُریا پھریا نیہنہ تانجے دیکھ لیتا جے جہڑا لوک انھاں تیں پہلاں تھا

الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۭ وَمَا

انھاں غو کے حال ہووو! حالانکہ ویہہ انھاں تیں مچ زیادہ زورا ور تھا، تے اسماناں

كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهٗ مِنْ شَيْءٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَا فِى

ماں اور زمین ماں کائے وی اسی چیز نیہنہ جہڑی اللہ تعالیٰ ناں عاجز

الْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَلِيْمًا قَدِيْرًا ﴿۴۴﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ

کر سکے؛ بلاشبہ وہ (سب کجھ) جانٙن آلو بڑی قدرت آلو ہے (۲۵) جیکدے اللہ تعالیٰ

اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَاۗبَّةٍ

لوکاں غی انھاں غا کیٙا ور پکڑ کر لیا کرتو تاں وہ زمین غی کنڈ ور اک وی جاندار ناں نہ چھوڑتو

وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَاۗءَ اَجَلُهُمْ

ور وہ انھاں ناں اک معین وقت توڑی مہلت دیتو رہ؛ تے جسو یلٙے انھاں غو وہ معین وقت آ جئے غو

فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا ﴿۴۵﴾ ع

فر اللہ تعالیٰ تے اپنٙاں بنداں ناں دیکھ ہی رہیو ہے (۲۶)

سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلٰثٌ وَّثَمٰنُوْنَ اٰيَةً بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ وَخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورت یٰسٓ مکی ہے ﴿شروع اللہ غا ناں نانٙ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے﴾ تے اسماں تراسی آیت ہیں

يٰسۗ ﴿۱﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳﴾

(۱) قسم ہے حکمت پہریا قرآن غی؛ (اے نبیؐ) بیشک تم رسولاں بچوں ہیں؛

(۲۵) یعنی زمین ماں ٹر پھر غے پراناں نافرماناں غی تباہی بربادی غو حال اپنٙی اکھاناں تکو، جہڑا اج غاں نافرماناں تیں وی بدھ زوراور تھا، ور اج انھاں غا اجاڑ کھولا تے کھنار یوہ سبق دیں کہ جد خدا کسے غی پکڑ غو فیصلو کر لیئے فر زمین اسمان ماں کوئے نس پج غے جان نیہنہ بچا سکتو۔ کیونجے وہ سب کجھ جانن آلو وی ہے اس گلوں نہ تے کوئے مجرم اس تیں پہلّو وو ہے تے نہ چھپ لگ غے جان بچا سکے کیونجے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنٙ آلو ہے۔ لہذا وہ جو چاہوے سو کر سکے!۔

(۲۶) یعنی یوہ اللہ غو فضل ہی ہے کہ وہ بنداں غاں گناہاں تیں درگذر فرما دیئے تے فٹ پکڑ نیہنہ کر لیتو۔ ورنہ جیکدے وہ انسان غی کھٹیاں ور فٹ سزا دینٙ غو فیصلو کر لیئے فر تے یاہ ساری جیا جون اکھ غا لحظہ ماں ختم ہو جئے تے اس زمین غی کنڈ ور کائے جیتی چیز رہ ہی نہ۔ انسان اور جن تے اپنٙاں عملاں غی سزا ماں تباہ ہو جیں غا باقی رہئی دوجی جیا جون تے واہ تے ہے ہی انسان غا فائدہ واسطے فر جد انسان ہی نیہنہ رہسیں دوجی جیا جون کا نہہ واسطے رہ غی!! تے اس واسطے وی کہ جد انسان غی نافرمانیاں ور روڑو ہو جئے غو بدّل برہنو بند ہو جئے غو فر تِس نانٙ ہر اک چیز اپنٙی جان دے چھوڑے غی۔ ور اللہ غی طرفوں ہر ایکنٙ جرم ور پکڑ نیہنہ ہوتی جس کر غے دنیا غو یوہ نظام چل رہیو ہے تے اللہ اپنٙاں بنداں ناں ہور ہور ٹہل دے غے توبہ غو موقعو دے رہیو ہے لیکن جد اس غو وہ متھیو وو وقت آ جئے غو؛ وہ وقت کسے واسطے دنیا ماں ہی آ جئے یا فر آخرت ماں حساب کتاب غو آوے اس ویلٙے کوئے مجرم بچ نیہنہ سکتو کیونجے وہ اپنٙاں بنداں ناں خوب جانٙنٙ آلو ہے اس تیں کوئے چھپ نیہنہ سکتو۔

سورت فاطر اللہ غا فضل نانٙ اج منگلار آنٙے تہاڑے ۱۵ر مئی ۲۰۰۱ء مطابق ۲۰ر صفر ۱۴۲۲ھ سویرے ۹ بجے کوٹ بھلوال ماں پوری ہو گئی۔

(۱) پہلو لفظ ہی سورت پاک غو ناں ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے اس ماں اللہ تعالیٰ غی توحید اور رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت غا بیان تیں علاوہ آخرت غو تے جنت دوزخ غو تفصیلی ذکر ہے۔ پہلا رکوع ماں تمہید غا طور ور نبی پاکؐ غی رسالت غی لوڑ تے حضرت غو برحق رسول ہونٙوں بیان فرما غے اس غا مقابلہ ماں عرب غاں مشرکاں غو ضدی تے جاہل پونٙو بیان فرمایو ہے، فر دوجا رکوع ماں اک قصو بیان فرما غے یاہ گل سمجھائی ہے جے نہ تے رحمتِ عالم ﷺ کوئے پہلا رسول ہیں تے نہ ہی مشرکاں غی مخالفت تے جاہل پونٙو کائے نوی گل ہے بلکہ اسو ہر دور ماں ہوتو رہیو ہے۔ فر تیجا رکوع ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت غیں کئیں نشانٙیں بیان فرما غے اس غو اک ایکلٙاں ساری کائنات غو خالق تے مالک ہونٙوں اور عبادت غو مستحق ہونٙوں بیان فرمایو ہے۔ آخری دو رکوع ماں قیامت غا، محشر غا تے حساب کتاب غا اور جنت دوزخ غا حالات اس را بیان فرمایا ہیں کہ پڑھنٙ آلاں ناں یوہ سب کجھ اپنٙی اکھاں اگے ہی ہوتو دِسّے، تے زندہ دل آلاں اس تہاڑا تیں پہلاں ہی اس غی تیاری ماں لگ جئیں؛ اس سورت پاک غی حدیث غی کتاباں ماں بڑی فضیلت آئی ہے؛ اک روایت ماں اس ناں قرآن غو ''دل'' فرمایو گیو ہے، تے اسے روایت ماں ہے جے جہڑو اخلاص نانٙ صرف اللہ تعالیٰ واسطے یاہ سورت پڑھے (اور گناہاں غی بخشش منگے تے) اس غی بخشش کر دتی جئے۔ اک روایت ماں موت غے ویلٙے مرن آلاں ناں پڑھ غے سنانٙ غی شوق

دوائی گئی ہے یہ روایت مسند احمد، ابوداؤد، نسائی روح المعانی وغیرہ کتاباں ماں آیئں ہیں اس تیں علاوہ وی اس غی فضیلت ماں کجھ روایت ہیں ورامام ابن کثیر فرمانویں انھاں غی سند چ کمزور ہے۔ ہاں! ابن کثیر فرمانویں جے اس حدیث غی سند بَل ہی ہے؛ کہ ''جھڑ وسورت دخان رات سوتے ویلے پڑھے اس غا گناہ بخش دتا جیں (تفسیر ابن کثیر) تفسیراں ماں مسند بزار غی یاہ روایت وی ہے کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: میری تاہنگ ہے کہ میری امت غا ہر بندہ ناں یاہ سورت پاک زبانی یادو ہے۔

(٢) مشرک رحمتِ عالم ﷺ غا بارہ ماں بڑا زورناں کہنہ تھا لَسْتَ مُرْسَلاً (سورت رعد آیت ٤٣/) جے تم بالکل رسول نیہنہ اللہ تعالیٰ انھاں غا جواب ماں اسے راز ورناں حکمتاں سنگ پَہر یاوا قرآن غی قسم کر غے فرماوے یقیناً تم اللہ غا رسول ہیں۔ تے حکمتاں ناں پَہر یاوا اس قرآن غو لفظ لفظ گواہی دے رہیو ہے جے تم اللہ غا سچا رسول ہیں تے تم ہی اس سِدّا رستہ ور ہیں جھڑ ولوکاں ناں جنت توڑی اپناں مالک توڑی پہچانڑ آنو اور دنیا وآخرت ماں کامیاب کرن آنو ہے، تے تھارا اپر نازل ہونڑ آنو یوہ سچو کلام پلّے تیں بنا یوو نیہنہ جس را کہ مشرک کہنہ بلکہ اللہ غو نازل کیوو ہے تے تھاری رسالت اور اس قرآن غا نازل ہونڑ غو مقصد یوہ ہے کہ تم اس غے ذریعہ اس قوم ناں جنت دوزخ تیں، تے آخرت غا لیکھا تیں اگاہ کر دیں جس ماں مدتاں تیں کوئے ڈران آنو نیہنہ آیو یعنی حضرت اسماعیلؑ تیں بعد اِت کوئے پیغمبر نیہنہ آیو جس غی وجہ تیں حالات غی پھیر پرت نے یہ غافل کر چھوڑیا ہیں، انھاں ناں اپنی آخرت غو کجھ خیال ہی نیہنہ۔

(٣) یعنی نبی پاک ﷺ غی ہمدردی آلی دعوت تے قرآن پاک غا اس اثر دار بیان غو تقاضو تے یوہ ہے کہ سارا لوک اک مٹھ ہو غے اس پیغام غے اگے نیواں ہوجیں تے اللہ غو دین قبول کرلیں۔ ورا سو اس گلوں نیہنہ ہوسے کیونجے مشرکاں ماں ابوجہل، عتبہ، شیبہ، ابولہب جیہا اسا بدقسمت وی ہیں جھڑا جہالت تے گمراہی غا آخری دندا ور آلگا ہیں۔ تے ویہہ شیطان غا اسا پکا چیلا بنڑ گیا ہیں جھڑا اس غو رستو چھوڑ سکتا ہی نیہنہ، بلکہ انھاں واسطے تے اللہ غی واہ گل پکی ہوگئی ہے، جھڑی اللہ نے شیطان ناں کہئی تھی جے ''ہوں تیرے ناں تے تیراں چیلاں ناں جہنم ناں پَہر چھوڑوں غو'' (سورت ص آیت ٨٤/) لہذا اس را غا لوک ایمان نیہنہ لیا سیں تے یہ ایمان قبول کریں وی کس را جد کہ انھاں غا گاٹا ماں تے تکبر اور آکڑ غا ویہہ طوق تے لنڈنڑ پیا وا ہیں جھڑا انھاں ناں مُنّا تکنڑ ہی نیہنہ دیتا، ویہہ انھاں غی ٹھوڈی توڑی پجیا وا ہیں جس کر غے انھاں غو سرا فراں چکے گیو ہے، تے انھاں غے اگے پچھے، سجے کھبے ہر پاسے کفر، شرک، جہالت، ضِد، کرودھ، تکبر تے قومی تعصب اور سرداری، ناٹے مقدّمی غی شونق غیں کندھ چڑھ گئیں، یہ چمکھی تیں انھاں غا کہیرا ماں آیا وا ہیں فر یہ خدا غی قدرت غی نشانیاں ور تے اس غا دین ور غور کریں تے کریں کس را! ات اللہ تعالیٰ اپناں حبیبؐ ناں تسلی دیئے جے یہ گمراہی غی اس گُٹھ ماں پُج گیا ہیں جتوں انھاں غو مڑنوں ممکنڑ ہی نیہنہ لہذا ہُنڑ انھاں غی یاہ حالت ہے کہ تم انھاں ناں خدا غا عذاب تیں ڈراؤ یا نہ ڈراؤ اکّا ہی گل ہے کیونجے ایمان تے انھاں نے قبول کرنوں ہی نیہنہ۔

عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۝٤ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ۝٥

تم سِدّا رستہ ور ہیں؛ (یوہ قرآن) زبردست (تے) مہربان غی طرفوں نازل ہووو ہے؛

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ۝٦

تانجے تم اس قوم ناں خبردار کریں جس غا باپ دادا خبردار نیہنہ کیا گیا اس گلوں ویہہ غفلت ماں پیا وا ہیں (٢)

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٧

یقیناً انھاں بچوں متاں لوکاں ور گل پوری ہو گئی ہے لہٰذا یہ ایمان نیہنہ لیاسیں

اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ

ہم نے انھاں غا گاٹاں ماں طوق گہل چھوڑیا ہیں تے ویہہ ٹھوٹھیاں توڑی پجیا وا ہیں

فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ۝٨ وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ

جس تیں انھاں غا سر اُپر چکّے گیا ہیں؛ تے ہم نے انھاں غے اگے اک کندھ کھلی کر

سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ

چھوڑی ہے تے انھاں غے پچھے (وی) اک کندھ! فر انھاں غے اپر پڑدو سٹ چھوڑیو ہے ہُنڑ انھاں ناں

لَا يُبْصِرُوْنَ ۝٩ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ

کجھ نیہنہ دستو؛ انھاں واسطے اک ہی جسو ہے تم انھاں ناں ڈرانویں یا نہ

تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝١٠ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ

ڈرانویں یہ ایمان نیہنہ لیاسیں؛ (٣) (اے نبیؐ) تم تے بس اسے آدمی ناں ڈرا سکیں جھڑو نصیحت ور چلے

وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ۚ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ

تے اللہ رحمٰن تیں بن دیکھیاں ڈرے اسا آدمی ناں بخشش غی تے عزت آلا ثواب غی خوشخبری

كَرِيْمٍ ۝١١ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا

سنا دیو؛ ہم یقیناً مڑداں ناں زندہ کراں غا تے ہم ویہہ عمل لکھتا جا رہیا ہاں جھڑا انھاں نے اگے پہچیا ہیں

وَاٰثَارَهُمْ ۭ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ فِيْٓ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ۝١٢ ع

تے انھاں غا جھڑا نشان پچھے رہ گیا ہیں، تے ہم نے ہر اک چیز اک واضحہ کتاب ماں گنڑ گنڑ غی رکھی وی ہے (٤)

ع ١ ١٢ ١٨

(۴) یاہ گل پچھے وی کئیں جگھیں آئی ہے کہ حضرت غی تبلیغ غو، تے خدا غا عذاب تیں ڈران غو فائدو انھاں ناں ہی وہے جھاں غا دل ماں اللہ غو ڈر وہے جہڑا اپنّاں مالک غی بارگاہ ماں حساب کتاب واسطے کھلاں ہونْ تیں ڈرتا ویں، انھاں ناں ہی ایمان نصیب وہے تے انھاں واسطے ہی بخشش تے بچ سُہنْو اجر ہے۔ جہڑو اس تہاڑے لیھے غو جد مُڑ دا زندہ کیا جیں غا تے ہر ایکنْ غے اگے اس غاں عملاں غی کتاب وہے غی کیونجے انسان جہڑا وی نیک یا بدعمل کر غے اپنْے واسطے اگے پہیجے یہ لکھیا جیں تے انھاں غو ریکارڈ بنتو رہ، سگوں انسان غاں عملاں غو جہڑو اثر دنیا ماں باقی رہ وہ وی لکھیو جیئ جس را کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں کہ جس نے نیکی غو کوئے چنگو طریقو چلایو اس واسطے اپنّاں عمل غو وی ثواب ہے تے انھاں لوکاں غاں عملاں غو وی جہڑا اس ور عمل کریں غا ور اُنھاں غا ثواب ماں کجھ گھاٹو نیہنہ ہوسیں، اسے را جس نے کوئے مندو گناہ غو طریقو جاری کیّو اس واسطے اپنّاں گناہاں غو پہار تے ہے ہی اس تیں علاوہ انھاں لوکاں غو پہار وی اس غے سر وہے غو جہڑا اس ور عمل کریں غا ور انھاں غا اپنّاں پہار بچوں کجھ گھٹ نیہنہ ہوسیں (مسلم شریف)

(۵) یوہ قصو کس دور ماں تے کد پیش آیو؟ یاہ کہڑی بستی تھی جس در یہ ترے پیغمبر چلایا گیا تھا؟ تے ان پیغمبراں غا ناں کے ہیں؟ اس غی تفصیل قرآن نے یا حدیث نے بیان نیہنہ کی کیونجے گل سمجھنْ واسطے اس غی لوڑ ہی کجھ نیہنہ تھی؛ اس قصہ تیں گل تے بس یاہ سمجھائی ہے کہ رسولاں غی مخالفت کرنی تے انھاں غا انسان ہونْ غی وجہ تیں انھاں غی نبوت تیں نمکر جانْوں، اپنّاں آپ ناں سچا تے اللہ غا پیغمبراں نا چھوٹھا کہنْوں تے پیغمبراں ناں نحس سمجھنْوں یہ ساریں کجھ نویں گل نیہنہ جہڑیں مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ رہیا ہیں بلکہ حضرت تیں صدیاں پہلاں جد ایکنْ بستی ماں اک غے بجائے دو سگوں ترے پیغمبر آیا تاں وی بستی آلاں نے انھاں نالْ بالکل یو ہی سلوک کیو تھو، جہڑو اج مکہ غا قریش رحمتِ عالم ﷺ نالْ کر رہیا ہیں۔

(٦) یوہ ایمان آنْو بندو، شہر غا پرلا کنڈا تیں آنْ آنْو کونْ تھو؟ جس نے اپنْی قوم غی اتنی ہمدردی کی تے نبیاں غو ٹھیک تعارف کرا غے انھاں ناں ایمان لیانْ غی دعوت دتی قرآن حدیث ماں اس غی وی کجھ وضاحت نیہنہ ہاں! کجھ تفسیراں ماں اس غو ناں حبیب نجار آیو ہے۔ تے اس ماں شائت اس پاسے اشارو وہے کہ جد اپنّاں علاقہ غا بدقسمت متکبر لوک نبیاں غی مخالفت کریں فر اللہ تعالیٰ دور پار غاں لوکاں ناں ایمان غی توفیق دیدیئے۔

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْيَةِۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۳﴾

تے (اے نبیؐ) تم انھاں غے سامنْے گراں آلاں غو قصو بیان کرو جد انھاں کونْے پیغمبر آیا تھا

اِذْ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوْهُمَا فَعَزَّزْنَا

جد ہم نْے انھاں در دو (نبی) چلْایا تھا فر انھاں نے انھاں دواں ناں چُھوٹھا کہہ دتو تاں ہم نْے تیجا (نبی) نالْ انھاں

بِثَالِثٍ فَقَالُوْٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ﴿۱۴﴾ قَالُوْا مَآ اَنْتُمْ

غی تائید کی؛ فر انھاں پیغمبراں نے کہیو: ہم تھارا در پیغمبر بنْا غے چلْایا گیا ہاں؛ انھاں لوکاں نے کہیو: تم تے بس مھارا

اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ ۙ اِنْ

ہاروں انسان ہی ہیں ؛ تے اللہ تعالیٰ نے کائے چیز وی نازل نیہنہ کی ؛ تم تے

اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ ﴿۱۵﴾ قَالُوْا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّآ اِلَيْكُمْ

چھڑا کوڑ ماریں ؛ انھاں نے کہیو : مھارو رب جانْے کہ ہم یقیناً تھارا در رسول بنْا غے

لَمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۶﴾ وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۷﴾ قَالُوْٓا

چلْایا گیا ہاں ؛ اور مھارے متھے تے بس صاف صاف پہچا دینْوں ہی ہے ویہہ (گراں آلْا) بولْیا :

اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ

ہم تے تمنْاں نحس سمجھاں ؛ تے جیکدے تم باز نہ آیا تاں ہم تمنْاں پتھر مار مار غے مار چھوڑاں غا

وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸﴾ قَالُوْا طَآىِٕرُكُمْ مَّعَكُمْ ۭ

تے تمنْاں مھاری طرفوں بڑی دردناک سزا پُجے غی ؛ رسولاں نے کہیو : تھاری نحوست تھارے ہی نالْ ہے

اَىِٕنْ ذُكِّرْتُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَجَآءَ مِنْ

کیوں ! اس گلوں کہ تمنْاں نصیحت کی گئی ؟ بلکہ تم تے حدوں ہی بدھیا وا لوک ہیں (۵) تے شہر غا

اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۰﴾

پرلا کنڈا تیں اک بندو دوڑتو دوڑتو آیو اس نے کہیو : او ! میری قوم غیو لوکو ! رسولاں غی گل ور چلو

اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔـلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۱﴾

تم انھاں غی گل ور چلو جہڑا تھارا کونْوں کجھ مزوری نیہنہ منگتا تے ویہہ سِدّا رستہ ور ہیں (٦)